

Founder: Cherkasy State Technological University

EDITORIAL BOARD

O.E. Pchelintseva	<i>Ukraine, Cherkasy State Technological University – Editor-in-Chief</i>
A.A. Barentsen	<i>Netherlands, of Amsterdam, UVA</i>
D. Weiss	<i>Switzerland, University of Zurich</i>
B. Wiemer	<i>Germany, Mainz University</i>
D.P. Vojvodić	<i>Serbia, University of Novi Sad</i>
O.I. Vovk	<i>Ukraine, Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University</i>
A. Gattnar	<i>Germany, University of Tübingen</i>
S. Dickey	<i>USA, Kansas, Kansas State University</i>
V. Dubichynskyi	<i>Poland, University of Warsaw</i>
L.M. Koval	<i>Ukraine, Vasyl' Stus Donetsk National University</i>
M. Lazinski	<i>Poland, University of Warsaw</i>
O. Leszczak	<i>Poland, Jan Kochanowski University</i>
H.R. Mehlig	<i>Germany, Kiel University</i>
Y.M. Pletenetska	<i>Ukraine, National Aviation University, Kyiv</i>
V.M. Trub	<i>Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ukrainian language</i>
V.I. Yarmak	<i>Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Potebnia Institute of Linguistic</i>

Responsible for issue:

Elena Pchelintseva (Editor-in-Chief), Liudmyla Bereza (executive secretary),
Liudmyla Usyk, Natalija Shevchun (technical secretary)

Recommended by a Scientific Council of Cherkasy State Technological University
(Transaction No 6 from 18 February 2019)

Address of the editorial office: blvr. Shevchenka, 460, building 2, off. 210,
Cherkasy, 18006 Ukraine

E-mail: ukrmova@chdtu.edu.ua

Official website: movacom.chdtu.edu.ua

© Cherkasy State
Technological University, 2019
© The authors, 2019

Засновник: Черкаський державний технологічний університет

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

О.Е. Пчелінцева	<i>Україна, Черкаський державний технологічний ун-т (головний редактор)</i>
А.А. Барентсен	<i>Нідерланди, Амстердамський ун-т</i>
Д. Вайс	<i>Швейцарія, Цюріхський ун-т</i>
Б. Вімер	<i>Німеччина, Ун-т Майнца</i>
Д.П. Войводіч	<i>Сербія, Новосадський ун-т</i>
О.І. Вовк	<i>Україна, Черкаський національний ун-т ім. Б. Хмельницького</i>
А. Гатнар	<i>Німеччина, Ун-т Тюбінгена</i>
С. Дікі	<i>США, Ун-т Канзасу</i>
В. Дубічинський	<i>Польща, Варшавський ун-т</i>
Л.М. Коваль	<i>Україна, Донецький національний ун-т ім. В. Стуса</i>
М. Лазинські	<i>Польща, Варшавський ун-т</i>
О.В. Лещак	<i>Польща, ун-т ім. Яна Кохановського</i>
Х.Р. Меліг	<i>Німеччина, Кільський ун-т ім. Крістіана Альбрехта</i>
Ю.М. Плетенецька	<i>Україна, Національний авіаційний ун-т</i>
В.М. Труб	<i>Україна, НАН України, Інститут української мови</i>
В.І. Ярмак	<i>Україна, НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні</i>

Відповідальні за випуск:

Олена Пчелінцева (головний редактор), Людмила Береза (відповідальний секретар), Людмила Усик, Наталія Шевчун (технічний секретар)

Рекомендовано Вченою радою Черкаського державного технологічного університету (протокол № 6 від 18.02.2019 р.)

Адреса редакції: бульвар Шевченка, 460, корпус II, каб. 210,
м. Черкаси, 18006, Україна

E-mail: ukrmova@chdtu.edu.ua

Офіційний веб-сайт: movacom.chdtu.edu.ua.

© Черкаський державний
технологічний університет, 2019
© Автори статей, 2019

ЗМІСТ

Сторінка головного редактора	<i>Олена Пчелінцева</i>	5
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ	<i>Михайло Гінзбург</i> Особливості української мови щодо подавання процесових понять у фахових текстах	7
КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА	<i>Людмила Усик</i> Когнітивно-ономасіологічна реконструкція англійських та німецьких фітонімів асоціативно-термінального типу мотивації	25
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО	<i>Зоя Кучер</i> Проблема використання перекладацьких трансформацій у процесі перекладу художнього тексту	40
	<i>Марина Орлова</i> Місця пам'яті як проблема лінгвокультурної адаптації в процесі художнього перекладу (на матеріалі українського перекладу роману німецького письменника Г. Грасса «Мое сторіччя»)	50
	<i>Юлія Плетенецька</i> Семантичний поділ умовного складу класичного та сучасного романів в аспекті перекладу	60
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВИ	<i>Ніна Василенко</i> Компаративний аналіз фонемної системи української та арабської мов	74
	<i>Людмила Сидоренко, Олена Деньга</i> Оптимізація процесу навчання української мови як іноземної за допомогою мультимедійних ресурсів	88
Рецензії	Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 316 с. <i>(Віталіна Кухарєва-Рожко)</i>	97
Відомі постаті	Наталія Федорівна Непийвода: Науковець. Керівник. Людина. <i>(Ганна Ракшанова)</i>	108
Наукове життя	I Всеукраїнська науково-практична конференція «Професійна комунікація: національна ідентичність у багатомовному світі». <i>(Людмила Береза)</i>	112

THE CONTENTS

From the Editor	<i>Olena Pchelintseva</i>	5
ACTUAL PROBLEMS	<i>Mykhailo Ginzburg</i> PECULIARITIES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN TERMS OF EXPRESSING PROCESS CONCEPTS IN SPECIAL TEXTS	7
COGNITIVE LINGUISTICS	<i>Liudmyla Usyk</i> COGNITIVE AND ONOMASIOLOGICAL RECONSTRUCTION OF ENGLISH AND GERMAN PHYTONYMS FORMED ACCORDING TO THE ASSOCIATIVE-TERMINAL TYPE OF MOTIVATION	25
THEORY OF TRANSLATION	<i>Zoja Kucher</i> THE PROBLEM OF EMPLOYING TRANSLATION TRANSFORMATIONS WHILE TRANSLATING AN ART WORK	40
	<i>Maryna Orlova</i> PLACES MEMORABLE AS A PROBLEM OF LINGUISTIC AND CULTURAL ADAPTATION IN THE PROCESS OF LITERARY TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN TRANSLATION OF G. GRASS'S NOVEL "MY CENTURY")	50
	<i>Yuliia Pletenetska</i> SEMANTIC DIVISION OF CLASSICAL AND MODERN NOVELS' CONDITIONAL STRUCTURE IN THE CONTEXT OF TRANSLATION	60
LANGUAGE TEACHING METHODOLOGY	<i>Nina Vasylenko</i> COMPARATIVE ANALYSIS OF THE UKRAINIAN AND ARABIC PHONEMIC SYSTEMS	74
	<i>Lyudmila Sidorenko, Olena Denga</i> WAYS OF OPTIMISING THE PROCESS OF TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE THROUGH MULTIMEDIA RESOURCES	88
Reviews	KOVAL L.M. SEMANTIC AND SYNTACTIC BASIS OF THE MAIN PART OF A ONE-MEMBER SENTENCE IN THE UKRAINIAN LANGUAGE. VINNYTSIA: «NILAN -LTD», 2015. 316 P. (<i>Vitalina Kukhareva-Rozhko</i>)	97
Famous Figures	NATALYA FEDORIVNA NEPYIVODA: ABOUT A SCHOLAR. A SUPERVISOR. A PERSONAGE. (<i>Ganna Rakshanova</i>)	108
Scientific Life	ALL-UKRAINIAN SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE I "PROFESSIONAL COMMUNICATION: NATIONAL IDENTITY IN A MULTILINGUAL WORLD". (<i>Liudmyla Bereza</i>)	112

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Які напрями й теми найбільш актуальні для сучасної теоретичної та прикладної лінгвістики? Мовознавці прагнуть визначити межі «необмеженого семіозису» Ч.С. Пірса та знайти у ньому структуру, якої, як писав У. Еко, немає, шукають гармонійне співвідношення мовного стандарту та сучасної мовленнєвої практики, завзято створюють нові ефективні методи навчання мови як рідної та як іноземної, знаходять майже неможливе, наприклад, шляхи адекватного перекладу текстів. Але, на мою думку, найбільша цінність у техногенному інформаційному постмодерному світі сьогодення – не встановлення істини (хоча ми весь час до неї прагнемо!), а досягнення взаєморозуміння.

Задум нашого нового новонародженого журналу – створити активну платформу для справжнього наукового діалогу, надати мотиваційний простір для нових ідей та роздумів, ініціювати обговорення традиційних мовознавчих тем під новим методологічним кутом – та водночас швидко реагувати на проблемні виклики часу, невідомі попереднім поколінням науковців. Я сподіваюсь, що «під однією обкладинкою» зустрінуться та почують один одного практики і теоретики, прихильники різних лінгвістичних парадигм і наукових шкіл, представники різних поколінь науковців і фахівці інших наукових галузей, яких об'єднує головне – безмежна і нестримна зацікавленість проблемами мовного існування та нескінченне бажання наблизитися до розуміння сутності цього загадкового феномену – МОВИ.

Ідея створення журналу виникла у процесі живого діалогу учасників І Всеукраїнської науково-практичної конференції «Професійна комунікація: національна ідентичність у багатомовному просторі», що відбулась в Черкаському державному технологічному університеті восени 2018 року. У відповідних розділах першого номеру реконструйовано когнітивно-ономасіологічні механізми номінації, сконцентровано увагу на актуальних проблемах перекладознавства, запропоновано оригінальні авторські методики викладання мов. На особливу увагу заслуговує розгляд дискусійної проблеми сучасного термінознавства – номінації процесових понять – з позиції представника точних наук. Дискусійно-діалогічну стратегію журналу реалізовано і в критичному тексті рецензії на монографію з проблем синтаксису, і в щемливих спогадах про непересічну постать Наталії Непийводи, і в репортажному описі наукових подій в Черкасах минулої осені.

Висловлюю щиро подяку усім, хто долучився до створення першого випуску – авторам, рецензентам, літературним редакторам, членам міжнародної редакційної колегії – а також плекаю надію на те, що цей журнал стане справжньою дискусійною платформою для тих, хто прагне перетворити знання мови – в знання про мову.

Олена Пчелінцева

FROM THE EDITOR

Which areas and topics are most relevant for modern theoretical and applied linguistics? Linguists seek to define the boundaries of Ch.S. Peirce's "unlimited semiosis" and to find its "missing", as U. Eco wrote, structure, looking for a harmonious relationship between the language standard and modern speech practice, they persistently create new effective methods of learning both native and foreign language, they find something nearly impossible, as for example the ways of adequate text translation, etc. But, in my opinion, the greatest value in our technogenic postmodern information world today is not the establishment of truth (although we always strive for it!), but the achievement of mutual understanding.

The idea of our newly born journal is to create an active platform for a true scientific dialogue, to provide a motivational space for new ideas and reflections, to initiate a discussion of traditional linguistic topics from a new methodological angle, and at the same time to react quickly to the problematic challenges of the time, unknown to the previous generation of scientists. I hope that practitioners and theorists, supporters of different linguistic paradigms and scientific schools, representatives of different generations of scientists and specialists of other scientific branches, terminology and didactics, who are united by the main thing - boundless and unstoppable interest in the problems of linguistic existence and an infinite desire to get closer to understanding the essence of this phenomenon – THE LANGUAGE – will meet and hear each other "under one roof".

This issue of the magazine mainly presents the study and results of the live dialogue between the participants of the I All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Professional Communication: National Identity in a Multilingual Space", which was held in Cherkasy State Technological University in autumn 2018. In the relevant sections, the cognitive-onomasiological mechanisms of the nomination were reconstructed, attention was focused on the actual problems of translation studies, and original author's methods of teaching languages were proposed. Special attention should be paid to the discussion problem of modern terminology - the nomination of process concepts - from the standpoint of a representative of the exact sciences. The journal's discussion and dialogue strategy was implemented both in the critical text of the review of the monograph on syntax problems, and in the touching memoirs about Natalia Nepiyvoda's extraordinary personality, and in the report description of scientific events in Cherkassy last autumn.

I express my sincere gratitude to all those who took part in the creation of this first issue – authors, reviewers, literary editors, members of the international editorial board – and hope that this journal will become a real discussion platform for those who seek to convert language knowledge into knowledge about it.

Olena Pchelintseva

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 81'36:811.161.2:81'276.6

Михайло Гінзбург

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЩОДО ПОДАВАННЯ ПРОЦЕСОВИХ ПОНЯТЬ У ФАХОВИХ ТЕКСТАХ

Стаття узагальнює попередні розвідки автора та на єдиних (спільних) засадах подає особливості дієслів і віддієслівних утворів, які відрізняють українську мову від сусідніх слов'янських мов, насамперед від російської. Основну увагу приділено успадковуванню цими утворами граматичних категорій твірних дієслів і показано, що вони повністю втрачають усі дієслівні категорії, окрім морфологічної категорії виду й семантико-синтаксичної категорії валентності. Останню категорію ці утвори успадковують частково, зберігаючи не всі валентні позиції своїх твірних дієслів.

Ключові слова: вид, валентність, дієвідмінювані форми дієслова, дієслівні форми на **-но**, **-то**, дієприслівник, інфінітив, віддієслівні іменники на **-ння**, **-ття**, процесове значення, дієприкметник.

Вступ. Кожній мові притаманні особливі риси, які вирізняють її навіть серед споріднених мов. Ці особливості природно потерпають від стихійного (підсвідомого) впливу інших мов як сусідніх, з носіями яких відбуваються постійні мовні контакти, так і далеких, якими надходить переважний потік науково-технічної інформації. Проте найбільшої шкоди мовним особливостям завдає сплановане (свідоме) владне втручання у внутрішню структуру мови. Саме такого втручання українська мова зазнавала з 1933 і до початку 90-х рр. ХХ ст., коли забороняли не лише певні слова, а й граматичні форми, синтаксичні конструкції та словотвірні моделі, а замість них запроваджували інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови¹. Це втручання задокументовано в сумнозвісній збірці (Хвиля, 1933) у формі резолюцій, головною з яких з погляду досліджуваного питання є «Резолюція Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній».

¹ Як зазначав Юрій Шевельов, «урядове втручання взагалі, а в даному випадку з боку уряду, опанованого росіянами, – у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною. Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії. Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску: забороняли вживати української мови прилюдно, цілковито або частково; накидали державну мову через освітню систему; зваблювали українців своєю культурою й можливістю кар'єри; переселяли їх на неукраїнські території, а українські землі заселяли членами панівної нації тощо. Поруч цих "клясичних" метод радянська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й орфографічні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови. Таким чином на радянській Україні конфлікт між українською й російською мовами перенесено з зовнішньої, позамовної сфери в середину самої мови. Боротьба відбувалася не тільки в людській психіці, а й у самій мові» (Шевельов, 1998, с. 173).

що містить перелік 12 питомих українських граматичних форм і синтаксичних конструкцій, затаврованих як «націоналістичні», і настанови, чим замінити їх. На виконання цих резолюцій відділ української літературної мови розглянув словотвірні моделі і дав настанови щодо 11 з них (Хроніка, 1934).

Усі ці настанови панували понад півстоліття, через що вилучені й затавровані граматичні форми, синтаксичні конструкції та словотвірні моделі стали призабутими чи геть забутими, а накинуті замість них – звичними. Зворотній процес повертання затаврованих форм, конструкцій і моделей до активного вжитку відбувається, на жаль, дуже важко, оскільки багато сучасних мовців сприймають їх як архаїчні або штучні. Тому накинутих форм, конструкцій і моделей українська мова не може позбутися й досі. З огляду на це актуальним залишається завдання дослідити особливості української мови, важливі для фахових текстів.

Теоретичне підґрунтя. Автор цієї статті, ґрунтуючись на 1) традиційних українських граматичних працях (до 1933 р.) П. Горещького, О. Курило, М. Наконечного, О. Синявського, В. Сімовича, С. Смеречинського та інших; 2) діаспорних граматичних працях І. Огієнка, П. Коваліва та Ю. Шевельова; 3) повоенних радянських і пострадянських граматичних працях Л. Булаховського, М. Жовтобрюха, А. Грищенка, Б. Кулика, В. Русанівського та інших і 4) новітніх граматичних працях І. Вихованця та К. Городенської, протягом 15 років досліджував особливості української мови, важливі для писання фахових текстів. На основі застандартизованих правил викладання стандартів у (Гінзбург, 2004; Гінзбург, 2006) сформульовано десять основних правил українського ділового й наукового стилів і показано відмінність цих правил від практики, узвичаєної під впливом російської мови. Усі зазначені правила стосуються до понять, пов'язаних з процесами. Потреба теоретично обґрунтувати ці правила спричинила розроблення теорії подавання процесових понять. Для цього в (Гінзбург, 2010) окреслено коло процесових понять та мовних засобів подавання їх, а в (Гінзбург, 2012) показано, що мовознавчим підґрунтям термінознавчої теорії подавання процесових понять є концепція мішаних частин мови (*рос.* смешанные части речи), яку ще на початку ХХ ст. розвинув видатний російський лінгвіст О. Пешковський (Пешковский, 2001, с. 104). Граматичні особливості та зумовлені ними правила вживання певних мовних засобів досліджено й описано в конкретних розвідках: віддієслівні іменники на *-ня*, *-ття* з процесовим значенням – у (Гінзбург, 2011; Гінзбург, 2013), віддієслівні іменники на *-вання* – у (Гінзбург, 2007), дієприкметники на *-ний*, *-тий* – у (Гінзбург, 2005), дієслівні форми на *-но*, *-то* – у (Гінзбург, 2015), дієприслівники – у (Гінзбург, 2014), *ся*-дієслова – у (Гінзбург, 2016). У (Гінзбург, 2009) досліджено проблеми, пов'язані з граматичною недостатністю двовидових дієслів, і показано, як розв'язати їх.

У (Гінзбург, 2017) на основі концепції розрізнювання пасивних і результативних конструкцій у різноструктурних мовах проф. О. Холодовича та його учнів (Типология, 1983) показано, що на відміну від сусідніх російської та польської мов українські двочленні конструкції з дієприкметниками доконаного виду на *-ний*, *-тий* у присудковому значенні передають лише стан предмета, зумовлений попередньо закінченою дією/подією (Типология, 1983, с. 7), і тому є не пасивними, а результативними.

Отже, у зазначених працях нагромаджено осяжний і розмаїтий матеріал щодо особливостей українських дієслів і віддієслівних утворів. Тож нині цілком актуальною є потреба узагальнити цей матеріал, виклавши на єдиних (спільних) засадах основні особливості подавання всіх процесових понять засобами української мови.

Мета статті: викласти основні особливості української мови, пов'язані з подаванням процесових понять, які відрізняють її від сусідніх слов'янських мов, насамперед від російської.

Методи та матеріал дослідження: основним методом є аналізування як граматичних праць зазначених вище провідних мовознавців, так і репресивних резолюцій, щоб виокремити питомі українські граматичні форми, синтаксичні конструкції та словотвірні моделі від накиннутих унаслідок урядового втручання у внутрішню структуру української мови з 1933 і до початку 90-х рр. ХХ ст.

Результати дослідження

1. Коло процесових понять. До процесових належать поняття, виділені за двома різними критеріями: семантичним і словотвірним (Гінзбург, 2010).

За семантичним критерієм до процесових понять належать усі поняття категорії *процес*², тобто поняття, що відбивають ознаки, пов'язані зі змінністю/незмінністю в часі. Основними українськими мовними засобами для подавання цих понять є: 1) *дієвідмінювані форми дієслова* (verbum finitum); 2) *дієслівні форми* на *-но*, *-то*; 3) *дієприслівники*, якими позначають другорядні процеси, що супроводжують основні; 4) *інфінітиви*; 5) *віддієслівні іменники* на *-ння*, *-ття* з процесовим значенням, що є назвами опредметнених процесів (НОП).

За словотвірним критерієм до процесових належать такі поняття інших категорій (*предмет*, *властивість*), позначки³ яких є похідними від назв певних процесів. Це поняття, які передають 1) ознаки предметів, спричинені процесами, що їх у слов'янських мовах подають *дієприкметниками*; 2) ознаки предметів, пов'язані з процесами, що їх подають *власне віддієслівними прикметниками*; 3) ознаки процесів, що їх подають *власне віддієслівними прислівниками*; 4) назви предметів, пов'язаних з процесами, що їх подають *власне віддієслівними іменниками* (Гінзбург, 2012; Гінзбург, 2006а).

Як зазначено вище, термінознавчій концепції процесових понять у мовознавстві відповідає концепція *мішаних частин мови* О. Пешковського (Пешковский, 2001, с. 104). Мішана частина мови є результатом переходу слів однієї частини мови в іншу. Ці слова, набувши граматичних категорій нової частини мови, разом з тим частково зберігають «батьківські» категорії. З погляду досліджуваних мовних засобів мішаними частинами мови можна вважати віддієслівний іменник, віддієслівний прислівник і віддієслівний прикметник (рис. 1), що є результатом переходу дієслова відповідно в іменник, прислівник і прикметник. Вони можуть успадковувати певні дієслівні категорії. Які? Це залежить від властивостей конкретної мови і тому не збігається в українській, російській та польській мовах.

Першою характерною ознакою українських *дієслівних форм* на *-но*, *-то*⁴, *дієприслівників*, *інфінітивів*, *дієприкметників* та *віддієслівних*

² Згідно з працями провідних термінознавців Д. Лотте (Лотте, 1961, с. 29) та Т. Канделаки (Канделаки, 1977, с. 54) усі поняття науки і техніки можна поділити на кілька гранично широких за значенням семантичних груп – категорій, найхарактернішими з яких є *предмет*, *процес*, *властивість*, *кількість*, *одиниці виміру*.

³ Згідно з п. 3.4.1 міжнародного стандарту ISO 1087-1:2000, який Україна ухвалила як ідентичний ДСТУ ISO 1087-1:2007, *позначка* (англ. designation) – це подання певного поняття відповідним знаком, що його ототожнює. У термінологічній роботі розрізняють три типи позначок: умовні позначки (англ. symbol), власні назви (англ. appellation) і терміни (англ. term).

⁴ Дієслівних форм на *-но*, *-то* не подано на рис. 1, оскільки вони утворилися в XV–XVII ст. не безпосередньо від дієслова, а від дієприкметників на *-ний*, *-тий* (Гінзбург, 2015). Проте в сучасній українській мові їх розглядають у парадигмі дієслова як одну з його форм, яка тісніше, ніж дієприкметник і дієприслівник, пов'язана з дієсловом, передусім за семантикою, формально-граматичними та семантико-синтаксичними характеристиками (Вихованець, 2004, с. 289-290).

іменників на *-ння, -ття* з процесовим значенням є те, що вони зберігають суфікси та префікси основи твірного дієслова, які слугують формальними показниками належності твірного дієслова до певного виду⁵. Тому вони успадковують від твірного дієслова граматичну категорію виду (Вихованець, 2004, с. 116, 148, 284, 286-287, 322), яка за допомогою двох граматичних значень (недоконаний та доконаний вид) передає характер протікання процесу, а саме: цілісність/нецілісність, граничність/неграничність, результативність/нерезультативність, завершеність/незавершеність, тяглість/миттєвість, багаторазовість/одноразовість тощо (Гінзбург, 2012).

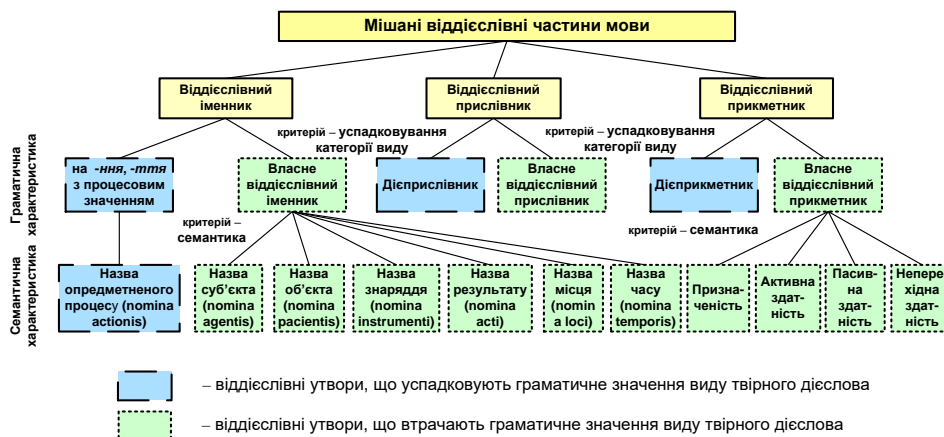

Рисунок 1 – Успадкування та втрачання граматичного значення виду мішаними віддієслівними частинами мови

Другою характерною ознакою цих віддієслівних утворів є часткове успадкування семантико-синтаксичної дієслівної категорії валентності⁶. Так **дієслівні форми** на *-но, -то, дієприслівники* та **інфінітиви** зберігають усі валентні позиції своїх твірних дієслів, окрім однієї – суб'єктної (Вихованець, 2004, с. 286, 290, 322). **Віддієслівним іменникам** на *-ння, -ття* з процесовим значенням властива успадкована від твірного дієслова категорія валентності, не притаманна власне іменникам. Вони також зберігають усі валентні позиції своїх твірних дієслів, окрім суб'єктної, із заміною керування в знахідному відмінку на керування в родовому, наприклад, *дарувати (що?) квіти* → *дарування (чого?) квітів* (Вихованець, 2004, с. 53, 218). **Дієприкметники** на відміну від власне віддієслівних прикметників зберігають валентні позиції своїх твірних дієслів,

⁵ Зауважимо, що категорія виду є класифікаційною, тобто відрізняється від словозмінних дієслівних категорій часу і способу тим, що граматичні значення подають не форми того самого слова, а різні слова. Носіями значення недоконаного виду зазвичай є суфікси, а доконаного – переважно префікси (Вихованець, 2004, с. 30, 148, 250, 256).

⁶ **Валентність** (від *лат. valentia* – сила) – здатність слова визначати кількість і якість залежних від нього слів, зумовлена його семантичними і граматичними властивостями. Так, властивості дієслова «запобігти» передбачають його поєднання з іменними формами називного й давального відмінка в позиціях підмета і додатка, наприклад, *(хто?) хлонець запобіг (чому?) пожежі*. Валентність, на відміну від керування, стосується не лише до додатка, а й до підмета й обставини. Розрізняють ліву і праву валентність. Ліва валентність пов'язана з підметом, вираженим у формі називного відмінка, або з його заміником, зокрема з підрядним реченням, права – з додатками й обставинами (Українська мова, 2004, с. 62). Кожне дієслово української мови має свій набір залежних іменників, тобто свою валентну рамку, до якої може входити від одного до семи іменникових компонентів (актантів, аргументів, партнерів), що відбивають певну семантику. Вони називають суб'єкта, об'єкта, адресата, знаряддя чи засіб, місцеперебування істоти або предмета, шлях руху, початковий або кінцевий пункт руху (Вихованець, 2004, с. 270).

окрім суб'єктної та об'єктної, наприклад, (хто?) *батько привіз* (що?) *подарунок* (кому?) *синові* (звідки?) *з Києва* (як?) *літаком* → *подарунок, привезений* (кому?) *синові* (звідки?) *з Києва* (як?) *літаком, виявився зіпсованим*.

Хоча, як буде показано далі, зазначеним віддієслівним утворам не властиві найважливіші власне дієслівні граматичні категорії часу і способу, успадковування граматичного значення виду та певних валентних позицій твірних дієслів, на нашу думку, дає підстави розглядати ці утвори як «мішані частини мови», тісно пов'язані з дієсловом.

2. Особливості зазначених українських мовних засобів

2.1. Дієслівні форми на *-но*, *-то*

Широке вживання дієслівних форм на *-но*, *-то* в ролі головного члена безособового речення є однією із синтаксичних особливостей української мови, що відрізняє її від російської. Ці форми є одним з основних віддієслівних утворів (Вихованець, 2004, с. 290).

У (Гінзбург, 2015, табл. 1) порівняно характеристики форм на *-но* (*-но*), *-то* (*-то*) в українській, російській, польській та чеській мовах. Основними є такі три відмінності.

1) В українській мові, як і в польській, дієслівні форми на *-но*, *-то* відрізняються від спільнокореневих дієприкметників середнього роду на *-не*, *-те* не тільки вжитково, а й морфологічно. Тоді як у російській та чеській мовах нема спеціальних форм на *-но* (*-но*), *-то* (*-то*), а є пасивні дієприкметники середнього роду на *-но* (*-но*), *-то* (*-то*), що їх вживають як у двоскладних пасивних конструкціях із підметом середнього роду, так і в безособових реченнях. Це проілюстровано в табл. 1, де порівняно українські та російські конструкції.

2) Українські дієслівні форми на *-но*, *-то*, на відміну від польських, втратили значення минулості, але зберегли значення результативності (одноразової – для форм доконаного виду й багаторазової – для форм недоконаного виду). Через це їх переважно вживають із нульовою дієслівною зв'язкою. Наприклад, дієслівна зв'язка *було* не потрібна в реченні: *після довгих дебатів винесено резолюцію*.

Проте дієслівна зв'язка *було* або *буде* можлива, якщо треба підкреслити відповідно передминулість або майбутність, наприклад:

- *Пішли вони в другий льох, де було зложено саме золото* (Народна казка);
- *Якщо заплановано – то буде зроблено*.

Таблиця 1 – Розрізнення українських дієслівних форм на *-но*, *-то* і спільнокореневих дієприкметників середнього роду як відповідників російських дієприкметників

Російська мова	Українська мова
На рис. 1 <i>показано</i> (середній рід) <i>изображение</i> (підмет) ... На рис. 1 <i>показана</i> (жіночий рід) <i>схема</i> (підмет) ... (пасивна конструкція, дієприкметник)	На рис. 1 <i>показано</i> <i>зображення/схему</i> (додаток) (безособова конструкція, дієслівна форма на <i>-но</i> , <i>-то</i>)
<i>Показано</i> , что ... (безособова конструкція, дієприкметник)	<i>Показано</i> , що ... (безособова конструкція, дієслівна форма на <i>-но</i> , <i>-то</i>)
Она верила, что все, <i>показанное</i> в кино, так и было (дієприкметниковий зворот)	Вона вірила, що все, <i>показане</i> в кіно, так насправді й було (дієприкметниковий зворот)

3) Українська мова не творить дієслівних форм на **-но**, **-то** від **ся**-дієслів, як це має місце в польській мові. Тому типовими полонізмами є такі приклади (Гінзбург, 2015):

- *Надіянося на яку закривавлену одіж ... на яке-небудь оружжя ... але нічого подібного не найдено* (О. Кобилянська, «Земля»)
- *Зверненось до совітського делегата* («Гром. Вістн.», № 216)
- *Знуцанося над ним* («Впер.», 1920, № 283).

2.2. Дієприслівник

Широке вживання **дієприслівників** в українських текстах (зокрема фахових) надає цим текстам ясності, легкості вимовляння та мелодійності, а також дає змогу уникати невластивих українській мові конструкцій з дієприкметниками на **-чий**, **-ший** та приєдникових конструкцій з віддієслівними іменниками на **-ння**, **-ття** (Гінзбург, 2014, табл. 1-2). Дієприслівник завжди позначає другорядний процес, який в особовому реченні виконує підмет, а в безособовому реченні – гаданий (домислюваний) суб'єкт.

Дієприслівник – це результат морфологічного переходу дієслова у прислівник, коли дієслово втрачає своє закінчення, а його заміняють спеціальні словотворчі суфікси **-ючи** (**-ючи**), **-ачи** (**-ячи**) або **-ши**. Оскільки саме закінчення дієслова є носієм основних морфологічних власне дієслівних значень часу й способу, а також невласне дієслівних граматичних значень особи, числа, роду, то дієприслівник разом з дієслівним закінченням утрачає також усі зазначені категорії (Вихованець, 2004, с. 319, 323). Отже, в українській мові, так само як до речі й у сучасних російській⁷ (Русская грамматика, 1980, с. 672) і польській (Тихомирова, 1988, с. 200-201), дієприслівник не виражає часового значення відносно до моменту мовлення, а передає те чи те відношення (одночасності, часової попередності та часової наступності) позначуваного ним процесу до часу процесу, позначуваного дієвідмінюваною формою дієслова або інфінітивом, з якою (яким) дієприслівник пов'язаний граматично і семантично. Тобто та сама форма дієприслівника недоконаного виду під впливом різних часових значень головного дієслова може виражати значення минулого, теперішнього та майбутнього часу (Вихованець, 2004, с. 321), наприклад:

- *Виступаючи/Виступавши перед аудиторією, лектор хвилювався* (минулий час);
- *Виступаючи перед аудиторією, лектор хвилюється* (теперішній час);
- *Виступаючи перед аудиторією, лектор хвилюватиметься* (майбутній час).

Така сама ситуація з дієприслівниками доконаного виду. Порівняймо:

- *Виступивши перед аудиторією, лектор почав готуватися до нової лекції* (минулий час);
- *Виступивши перед аудиторією, лектор починає готуватися до нової лекції* (теперішній час);
- *Виступивши перед аудиторією, лектор почне готуватися до нової лекції* (майбутній час).

Усе це є переконливим доказом того, що дієприслівникам недоконаного та доконаного виду невласлива морфологічна категорія часу дієслова (Вихованець, 2004, с. 321).

⁷ У (Грамматика, 1970, с. 422) зазначено, що російські дієприслівники (*рос. деепричастие*) іноді поділяють на дієприслівники теперішнього та минулого часу залежно від а) основи дієслова; б) суфікса дієприслівника (**-а** – теперішнього часу, **-в**, **-вши** – минулого), наприклад: *играя* і *играв, живя* і *живши*. Проте такий поділ дієприслівників на часові форми **не відповідає реальним мовним відношенням**.

З огляду на це подані в (Український правопис, 2007, § 85) терміни *дієприслівники теперішнього часу* і *дієприслівники минулого часу* є хибними. Правильними українськими термінами, на нашу думку, є такі: **дієприслівники на -чи** та **дієприслівники на -ши**.

У (Гінзбург, 2014) на основі праць провідних мовознавців показано, що характерною особливістю української мови, яка відрізняє її від сусідніх літературних російської⁸ та польської мов, є регулярне творення двох форм дієприслівників недоконаного виду (на **-чи** та на **-ши**), наприклад: *будучи* та *бувши*, *беручи* та *бравши*, *живучи* та *живши*, *купуючи* та *купувалиши*, *маючи* та *мавши*, *несучи* та *нісши*. Хоча в сучасній мовній практиці переважають конструкції з дієприслівниками недоконаного виду на **-чи**, є два випадки, де згідно з традиціями української мови краще вживати дієприслівників недоконаного виду на **-ши**, ніж на **-чи**:

- в окремих, не загальних твердженнях, де обидва процеси, основний і другорядний, відбувалися тільки до моменту мовлення, наприклад: *У 1957 році Генріх Вольфганг Стайнель, ще **бувши** студентом на факультеті електротехніки, започаткував виробництво електричних нагрівальних елементів* (Вікіпедія), бо тут ідеться про процес, який на момент мовлення закінчився, тобто Г. В. Стайнель перестав бути студентом;

- у загальних твердженнях, де обидва процеси, основний і другорядний, відбуваються одночасно, але не мають вираженого часового значення, наприклад: *Розумний не **стратить** надії, – я йому: – треба **сподіватись**, **живши*** (Марко Вовчок); *Кланяються чужим богам, **мавши** свої* (Номис, 4790).

2.3. Дієприкметник

Сучасна українська літературна мова бідніша на **дієприкметникові форми** проти російської та польської мов. Так, від того самого перехідного російського дієслова недоконаного виду можна утворити до чотирьох дієприкметникових форм. Наприклад, *играть* (п'єсу) – *играющий*, *играемый*, *игравший*, *игранный*; *видеть* – *видящий*, *видимый*, *видевший*, *виденный*. Тобто російська мова має розвинену систему дієприкметників і відповідну їхню класифікацію: за станом (рос. залогом) – **активні** і **пасивні**, та за часом – **теперішнього** і **минулого** часу. Отже, російські дієприкметники не тільки зберігають видове значення дієслова, а й за допомогою спеціальних суфіксів виражають граматичні значення часу (теперішнього і минулого)⁹ і стану (активного і пасивного) (табл. 2) (Русская грамматика, 1980, с. 665-666).

Польська мова має меншу кількість дієприкметникових форм, ніж російська, але творення та вживання їх відрізняється більшою регулярністю. Так, польські дієприкметники, як і російські, зберігають видове значення дієслова і за допомогою спеціальних суфіксів (**-ąc-** і **-n-**, **-t-**, **-on-**, **-ę-**) виражають граматичне значення стану (активний і пасивний). Проте польські дієприкметники не виражають граматичного значення часу (табл. 1) (Тихомирова, 1988, с. 154, 161, 199-200, 201-204).

⁸ У сучасній російській мові основною формою дієприслівника (рос. деепричастие) недоконаного виду є форма на **-а** (**-я**), наприклад: *(не) зная*, *(не) имея*. А варіантні форми дієприслівників недоконаного виду на **-вши**, наприклад: *(не) знавши*, *(не) имеяши*, є **просторічними або розмовними і рідковживаними** (Русская грамматика, 1980, с. 672-673).

⁹ У реченні час російського дієприкметника може бути відносним: його встановлюють не лише на підставі граматичного значення часу самої дієприкметникової форми, а переважно на підставі часового значення присудка; так, в реченні *Он увидел смеющихся детей* ознаку дітей передано дієприкметником *смеющихся* теперішнього часу, але часове значення дієслова-присудка відносить цю ознаку в минулий час (Русская грамматика, 1980, с. 665).

Таблиця 2 – Успадковування дієприкметниками дієслівних граматичних значень

Значення Мова	Граматичне значення виду	Граматичне значення часу	Граматичне значення стану
Російська мова	Так	Так	Так
Польська мова	Так	Ні	Так
Українська мова	Так	Ні	Ні

Через брак дієприкметникових форм на *-чий, -мий, -шій*¹⁰ у сучасній українській мові залишилися лише дієприкметники на *-ний, -тий*¹¹, утворені від перехідних дієслів як доконаного, так і недоконаного виду, та невелика кількість дієприкметників на *-лий*, утворених від неперехідних префіксованих дієслів. Тому в українській мові нема протистави дієприкметників за станом і часом, тобто українському дієприкметникові не властиві ці граматичні категорії. З огляду на це подана в (Український правопис, 2007, § 84) класифікація українських дієприкметників за станом і часом, що виникла, вочевидь, під впливом російської мови, є хибною.

Отже, український дієприкметник «за семантичною ознакою ... ближче стоїть до прикметника, ніж до дієслова, бо виражає ознаку предмета за виконуваною ним дією або властивим йому станом. Таку ознаку кваліфікують як нерозчленовану семантику стану» (Вихованець, 2004, с. 286). Саме тому українська мова природно вживає дієприкметників у конструкціях, що передають стан як наслідок дії/події (наприклад, *Перша школа побудована з цегли, а друга – блочна*), але їй не властиві пасивні конструкції з дієприкметниками, що передають дію чи подію (табл. 3).

Таблиця 3 – Приклади неправильних пасивних конструкцій і їхніх правильних українських відповідників

Семантична ознака	Неправильно	Коментар	Правильно
дія	Школа будована (робітниками) два роки	полонізм	Школу будують (робітники) два роки
подія	Школа побудована 2017 року	росіянізм	Школу побудовано 2017 року
подія	Школа побудована робітниками 2017 року	росіянізм	Школу побудували робітники 2017 року

Особливістю предикативного функціонування дієприкметника в сучасній українській мові є відсутність спеціалізованих форм (на відміну, наприклад, від російської мови, де такими є тільки короткі дієприкметники). Тому предикативну функцію виконують ті самі дієприкметники, що й атрибутивну (Українська мова, 2004, с. 154), що наочно показує останній приклад у табл. 1.

¹⁰ У сучасній українській мові колишні дієприкметникові форми втратили граматичне значення виду і перейшли у звичайні прикметники, які передають сталу ознаку, наприклад: *лежачий, невмирущий, відомий, невгасимий* тощо (Антоненко-Давидович, 1970, с. 185).

¹¹ Характеристика дієприкметників на *-ний, -тий* як пасивних «спирається більше на історію мови, ніж на її сучасний стан. Тепер українська мова майже зовсім утратила активні дієприкметники, а тим самим утратилося протиставлення активних і пасивних дієприкметників, і останні, наближаючися до ролі дієприкметника взагалі, універсального дієприкметника, часто зовсім уже не мають пасивного значення» (Шевельов, 1951, с. 319–320).

Поступаючись російській і польській мовам у розмаїтості дієприкметникових форм, українська мова має велику кількість власне віддієслівних прикметників (рис. 1), які вказують на сталу, не зумовлену конкретною дією ознаку і тому більш віддалені від дієслова. У цих прикметників до дієслівного кореня приєднані такі основні суфікси: **-льн(ий)**, **-івн(ий)**, **-ч(ий)**, **-н(ий)**, **-овн(ий)**, **-енн(ий)**, **-анн(ий)**, **-к(ий)**, **-лив(ий)**, **-уч(ий)**. Наприклад: *вимірювальний, гальмівний, виконавчий, змінний, виліковний, здійснений, здоланий, мінливий, плавучий*. Зазначені власне віддієслівні прикметники позначені вищим, порівняно з дієприкметниками, уходженням до прикметникового класу (Вихованець, 2004, с. 127-128, 145-146), зокрема їм не властива дієслівна категорія виду і здатність керувати іменниками. Тому вони є результатом не тільки морфологічного, а й семантичного переходу дієслова в прикметник.

У науково-технічній термінології важливе місце посідають терміни, побудовані за моделлю *означення + іменник*. Характерною особливістю російської науково-технічної термінології є паралельне вживання в таких термінах як означень віддієслівних прикметників і дієприкметників, які набувають власне прикметникових значень¹² (Русская грамматика, 1980, с. 329-331, 666). Виділяють чотири основні дійові властивості (рис. 1): **призначеність виконувати дію**, спрямовану на інший об'єкт; **активна здатність**, тобто здатність виконувати дію, спрямовану на інший об'єкт; **пасивна здатність**, тобто здатність бути об'єктом дії; **неперехідна здатність**, тобто здатність виконувати неперехідну дію, до якої належать: взаємодія – *перетинатися, радитися*; дія, спрямована на себе, – *змінюватися, згинатися*; дія, ні на кого й ні на що не спрямована, – *летіти, падати*. Українська мова, на відміну від російської, дійові властивості ніколи не позначає дієприкметниками, а зазвичай використовує для цього власне віддієслівні прикметники (табл. 4).

Таблиця 4 – Приклади подавання дійових властивостей російською і українською мовою

Дійова властивість	Російська мова	Українська мова
призначеність виконувати дію	режущий инструмент обслуживающий персонал отводящее устройство	різальний інструмент обслуговчий персонал відвідний пристрій
активна здатність	ионизирующее излучение проводящий материал поражающий удар	йонізівне проміння провідний матеріал разючий удар
пасивна здатність	встраиваемый электродвигатель изменяемые части речи допускаемый износ	убудовний електродвигун змінні частини мови допускний знос
неперехідна здатність	мыслящее существо плавающий курс сходящийся ряд	мислездатна істота змінний курс збіжний ряд

¹² Російська граматики вважає, що розвиток у дієприкметників прикметникових значень не виводить їх за межі дієслівних форм і не переводить їх у клас прикметників, оскільки ці прикметникові значення зберігають співвідносність з часовими, видовими, становими значеннями відповідних дієприкметників. Перехід дієприкметників у прикметники відбувається лише тоді, коли виникають нові (якісні) лексичні значення: *цветущий вид, гнетущее впечатление, расстроенное выражение лица, угнетенное состояние* (Русская грамматика, 1980, с. 666).

2.4. Віддієслівні іменники на *-ння, -ття* з процесовим значенням

Українська мова має суттєві особливості щодо творення та вживання таких іменників.

1) На відміну від російської мови, українська мова від дієслів недокожаного і докожаного виду, що складають видову пару, регулярно творить пару **віддієслівних іменників** на *-ння, -ття* із процесовим значенням, яку також можна розглядати як видову (Пчелинцева, 2016, с. 330; Ращинская, 1968, с. 15), наприклад: *змінювати//змінити* → *змінювання//змінення*, тоді як від видової пари російських дієслів зазвичай можна утворити лише один іменник, наприклад: *изменять//изменить* → *изменение*.

Оскільки для віддієслівних іменників на *-ння, -ття* граматичне значення виду є успадкованим, то його визначають за видовим значенням твірного дієслова. Тому конкретний іменник на *-ння, -ття*, так само як будь-який дієприкметник і дієприслівник, має видове значення незалежно від того, чи є співвідносний саме йому іменник протилежного виду.

Як зазначає провідна українська граматистка Катерина Городенська, розмежування таких віддієслівних іменників за видом становить «прескриптивну норму української літературної мови». Проте «цілком усунути сплутування віддієслівних іменників докожаного і недокожаного виду досі не вдалося ні в професійному, ні в загальномовному українському вжитку, що спричинено насамперед понад півстолітньою лексикографічною традицією нерозмежування цих іменників за видовою ознакою, а також браком уміння в деяких мовців правильно визначати контексти використання іменників докожаного і недокожаного виду на *-ння, -ття*, що засвідчують уживання на зразок: *Обстеження (замість обстежування) буде тривалим; Наповнення (замість наповнювання) системи триватиме кілька годин*» (Городенська, 2017, с. 19).

2) Віддієслівних іменників на *-ння, -ття* недокожаного виду треба вживати тільки в однині: *засоби охолодження, методи досліджування, період спостереження*. Проте іменники на *-ння, -ття* докожаного виду подають у множині, якщо обсяг виконуваних операцій певним чином визначено: *кількість охолоджень, серія досліджень, дати спостережень* тощо (Гінзбург, 2011; Гінзбург, 2013).

3) У російській мові віддієслівних іменників із суфіксом *-к(а)* вживають як в процесовому, так і в предметовому значенні. Аналогічних українських віддієслівних іменників можна вживати лише на позначання наслідків події (об'єктів, суб'єктів), але їх не можна вживати в процесовому значенні на позначання дії чи події (табл. 5) (Гінзбург, 2004; Гінзбург, 2006).

Таблиця 5 – Правила вживання віддієслівних іменників на *-к(а)*

Російська мова	Українська мова		
	Дія	Подія	Наслідок події
оценка	оцінювання	оцінення	оцінка

Проте форми на *-к(а)* в процесовому значенні примусово накидали українській мові, керуючись положенням (Хроніка, 1934, с. 139), що «боротьба проти слів на *-ка, -ча* жін. роду з значенням процесу становить собою фальшування української мови і націоналістичне відкидання тих явищ її, що фактично є в ній і були».

4) Утворені від дієслів на *-увати (-ювати)* віддієслівні іменники на *-ння*, що означають процес і наслідок процесу, різняться суфіксами. У

словниках Інституту української наукової мови іменників на *-ування* вживали на позначання процесу, а на *-обвання* – зі значеннями результату процесу, збірності, предметовості (табл. 6) (Наконечний, 1928, с. 218; Український правопис, 1960, с. 32; Гінзбург, 2007).

Таблиця 6 – Семантичне розмежування іменників на *-ування* та *-обвання*

Твірне дієслово	Процесове значення	Предметове значення
відшарувати	відшарування	відшаробання
малювати	малювання	мальобання
обґрунтувати	обґрутування	обґрунтобання
риштувати	риштування	риштобання
спростувати	спростування	спростобання
угрупувати	угрупування	угрупобання
устаткувати	устаткування	устаткобання

Такий підхід настільки узвичаївся, що навіть після сумнозвісних «Резолюцій Комісії НКО» у другій половині 1933-го р. мовознавці чинили спротив спробам вилучити з української мови віддієслівні іменники на *-обвання*. Цьому питанню відділ української літературної мови Науково-дослідного інституту мовознавства присвятив три засідання. Урешті-решт ухвалили: «з іменників на *-овання* зі значенням наслідку залишаються тільки ті, які в теперішній практиці набули широкого вжитку (напр. риштовання, угруповання, спростовання)» (Хроніка, 1934, с. 140-141). Мабуть саме через це одинадцятитомовий «Словник української мови» містить лише 16 віддієслівних іменників на *-обвання* (Інверсійний, 1985, с. 606-607). Проте у передмові до академічного «Російсько-українського словника» зазначено: «Не менш продуктивними є українські віддієслівні іменники-відповідники на *-обвання* від російських іменних лексем на *-ка* зі значенням “результат, наслідок, спосіб дії”» (Російсько-український, 2003, с. II).

5) Українська мова вживає **віддієслівних іменників** на *-ння, -ття* не так часто, як польська і російська мова – аналогічних іменників. І. Огієнко зазначав, що «польська літературна мова багата на віддієслівні йменники на *-nie, -cie*, – вона в них кохається, і цей спосіб став рідним мові польській; до певної міри те саме бачимо і в мові російській, де форм на *-nie, -tie* також багато, – їх перейнято з мови церковнослов'янської, де їх дуже багато (з мови грецької). Навпаки, жива українська мова ці віддієслівні йменники на *-ння, -ття* знає не так часто, бо вони нашій мові менш природні» (Огієнко, 2010, с. 194). Такої самої думки дотримується й Б. Антоненко-Давидович, який зазначав, що нагромадження віддієслівних іменників «з одноманітними закінченнями порушує мелодійність звучання монотонним „няканням“, ускладнює фразу – аж стає важко зрозуміти її зміст» і як наслідок «українська мова в побудові речення надає переваги дієслову в неозначеній формі й різних особових формах, а також дієприслівнику над віддієслівним іменником» (Антоненко-Давидович, 1970, с. 132). Головні способи цієї заміни детально викладено в (Огієнко, 2010, с. 194-201; Антоненко-Давидович, 1970, с. 132-134; Гінзбург, 2009а).

2.5. Інфінітив

Синтаксичною особливістю української мови є вживання **інфінітива** там, де російська та польська мови дають перевагу віддієслівному іменнику.

Так, Іван Огієнко закликав не вживати «йменника на *-ння*, *-ття* по йменнику, – ліпше замінювати його на дієслово, бо жива українська мова не любить двох іменників поруч себе. Наприклад, по йменниках: *засіб*, *потреба*, *конечність*, *здатність*, *заборона*, *готовність*, *спосіб*, *процес*, *система*, *план*, *домагання*, *праця*, *інстинкт*, *звичка*, *умілість*, *намір* і багато т. ін. ліпше ставити дієслово на *-ти*, а не йменника на *-ння* (в дужках подаю, як не треба писати): *засіб* *поборювати* (*поборювання*) *темноту*, *потреба* *малювати* (*малювання*), *конечність* *спати* (*спання*), *здатність* *працювати* (*працювання*), *заборона* *читати* (*читання*) *книжку*, *спосіб* *збирати* (*збирання*) *матеріал*, *спосіб* *творити* (*творення*) *працю*, *спосіб* *впливати* (*впливання*) *на читача*, *система* *писати* (*писання*), *план* *відновити* (*відновлення*), *праця* *поширити* (*поширення*), *інстинкт* *боронитися* (*оборонення*), *звичка* *думати* (*думання*), *умілість* *працювати* (*працювання*), *намір* *подавати* (*подавання*), і т. ін» (Огієнко, 2010, с. 195-196).

Ця особливість істотно потерпіла 1933 року, коли в «Резолюції Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній» «націоналістичним рецептом» під номером 5 визнано «Усування конструкції з віддісл. іменник. на *-ння*, *-ття* в позиції родового в., залежного від другого іменника. Тип: „спосіб збирання матеріалів”. Застосування натомість невинуватого сучасною мовною практикою інфінітива замість нормального іменника. Тип: „машина шити”» (Хвиля, 1933, с. 126). І в радянському мовознавстві стала панувати думка про неприродність таких конструкцій з інфінітивами, а в українських текстах поширилися конструкції з нагромадженням іменників.

Проте в сучасній академічній граматиці (Вихованець, 2004, с. 285) визначено, що інфінітив може виконувати синтаксичну функцію атрибута і що в ад’єктивній синтаксичній позиції інфінітив виступає після іменників модального плану (*звичка*, *бажання*, *уміння*, *прохання*, *наказ*, *обов’язок*, *надія* тощо). Отже, таким інфінітивним конструкціям треба давати перевагу перед іменниковими.

2.6. Дієвідмінювані форми дієслова

Українська мова має суттєві особливості щодо творення та вживання дієвідмінюваних форм, основними з яких є такі дві.

1) Українські *ся*-дієслова передають лише зворотне й безособове значення і, на відміну від російських, не передають пасивного (табл. 7) (Гінзбург, 2016). Через це, а також через те, що, як зазначено вище, двочленні конструкції з дієприкметником на *-ний*, *-тий* як частиною складеного іменного присудка передають значення результативного стану, а тричленні конструкції з дієприкметниками доконаного виду на *-ний*, *-тий* у присудковому значенні (табл. 3) не відповідають українській традиції та питомим мовним нормам, українська мова не має пасивних конструкцій узагалі й відповідно не має морфологічної дієслівної категорії стану (Гінзбург, 2017).

Таблиця 7 – Значення *ся*-дієслів

Значення	зворотне	безособове	пасивне	активне
Мова				
Російська мова	Так	Так	Так	Ні
Польська мова	Так	Так	Ні	Так
Українська мова	Так	Так	Ні	Ні

2) Українська мова постійно запозичала і зараз активно запозичає переважно з романських і германських мов дієслова (наприклад, *абсорбувати, адресувати, атакувати* тощо). Оскільки початкові мови не мають граматичної категорії виду, то запозичених дієслів починають вживати як двовидові. Граматична недостатність двовидових дієслів в українській мові виявляється істотніше, ніж у російській (Гінзбург, 2009, табл. 1), і це насамперед стосується до фахових текстів.

Ще у другій половині XIX – на початку XX ст. виник такий спосіб подолання цієї граматичної недостатності: безпрефіксних форм уживають як дієслова недоконаного виду, а від них додаванням префіксів (переважно *з-* / *с-*) природно творять форми доконаного виду.

Цей підхід посилювався у «золоте десятиліття», знайшовши своє відбиття не лише в окремих термінологічних працях, а й у проекті правил «Лінгвістичні питання УРЕ» (Лінгвістичні, 1931). У розділі «До українського словотворення» було запропоновано розрізняти «завсіди доконаного і недоконаного виду форми від чужомовних дієслів», уживаючи безпрефіксних форм як дієслова недоконаного виду, а відповідних префіксованих форм – як дієслова доконаного виду. «Теж – у похідних дієприкметниках» (Лінгвістичні, 1931, с. 34). Проте в (Хроніка, 1934, с. 141-142) зазначену рекомендацію було визнано такою, що *«по суті тенденційно викривляє факти мови»*. І відповідно як до початку 90-х рр. XX ст., так, на жаль, і зараз мовці активно не використовують природних українських словотвірних моделей, а натомість уживають «хибних форм: ліквідувати, ліквідовуваний, мобілізувати, мобілізуючи, мобілізовувати, мобілізований... зам.: ліквідувати, ліквідований, мобілізувати, мобілізуючи, мобілізований» (Лінгвістичні, 1931, с. 35).

Висновки

1. Усі розглянуті українські засоби подавання процесових понять граматично та вжитково відрізняються від засобів сусідніх слов'янських мов, насамперед російської, і на ці відмінності треба зважати як граматастам, так і авторам фахових текстів.

2. За час панування репресивних резолюцій (Хвиля, 1933; Хроніка, 1934) і виданих на їхній підставі підручників накинута граматичні форми, синтаксичні конструкції та словотвірні моделі узвичаїлися, і тому багато сучасних мовців сприймають питомі українські форми, конструкції та моделі як архаїчні або штучні.

3. Щоб повернути до активного вжитку питомі українські форми, конструкції та моделі, затавровані в (Хвиля, 1933; Хроніка, 1934) як «націоналістичні», треба перевердати і ввести в науковий обіг не лише словники, а й традиційні українські граматичні праці, видані до 1933 р.

Бібліографія

- Антоненко-Давидович, Б. (1970). Як ми говоримо. Київ: Радянський письменник.
- Вихованець, І., Городенська К. (2004). Теоретична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови. Київ: Пульсари.
- Гінзбург, М. (2004). Десять правил українського ділового та наукового стилю. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2. 24-30.
- Гінзбург, М. (2005). Щодо концепції подання пасивних дієприкметників у тлумачних словниках української мови та українсько-російських термінологічних словниках. *Українська термінологія і сучасність*. VI. Київ: КНЕУ. 274-276.
- Гінзбург, М. (2006). Система правил українського ділового і наукового стилю. *Українська мова*. 2. 30-43.

- Гінзбург, М. (2006а). Дієслівна категорія виду: практичні висновки для термінознавства з положень теоретичної морфології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 559. 7–13.
- Гінзбург М., Левіна С. (2007). Відродити творення термінів на позначання наслідку процесу. *Українська мова*. 4. 96–101.
- Гінзбург, М. (2009). Проблема двовидових дієслів у фахових текстах та шляхи її розв'язання. *Українська термінологія і сучасність*. VIII. Київ: КНЕУ. 290–294.
- Гінзбург, М. (2009а) Щодо синтаксичних помилок у нормативних документах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2. 22–30.
- Гінзбург, М. (2010). Щодо засадничих понять, пов'язаних з подаванням процесів. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 676. 8–14.
- Гінзбург, М. (2011). Видове протиставлення віддієслівних іменників на позначення предметних процесів у слов'янських мовах. *Українська мова*. 2. 30–43.
- Гінзбург, М. (2012). Мовознавче підґрунтя теорії подавання процесових понять в українській фаховій мові. *Українська наукова термінологія*. 4. Київ: Наукова думка. 29–39.
- Гінзбург, М. (2013). Українські віддієслівні іменники на *-ння*, *-ття* на тлі сусідніх слов'янських мов. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 765. 3–13.
- Гінзбург, М. (2014). Щодо вживання дієприслівників у фахових текстах. *Стиль і текст*. 15. 41–50.
- Гінзбург, М. (2015). Українські конструкції з дієслівними формами на *-но*, *-то* на тлі сусідніх слов'янських мов. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 817. 3–21.
- Гінзбург, М. (2016). Правила вживання ся-дієслів у фахових українських текстах. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 842. 3–17.
- Гінзбург, М. (2017). Про активні, пасивні та результативні конструкції в українських фахових текстах на тлі інших мов. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 869. 3–22.
- Городенська, К. (2017). Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика. *Граматичні студії*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 3. 17–21.
- Грамматика современного русского литературного языка (1970). Отв. ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Наука.
- Інверсійний словник української мови. (1985). Київ: Наук. думка.
- Канделаки, Т. Л. (1977). Семантика и мотивированность терминов. Москва: Наука.
- Лінгвістичні питання УРЕ (1931). *Бюлетень УРЕ*. Харків. 1. 19–36.
- Лотте, Д. С. (1961). Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. Москва: изд-во АН СССР.
- Наконечний, М. (1928). Українська мова: програма-конспект з додатком про новий правопис український. Харків: Рух. 240, 24 с.
- Огієнко, І. (2010). Рідна мова. Київ: Наша культура і наука.
- Пешковский, А. М. (2001). Русский синтаксис в научном освещении. 8-е изд., доп. Москва: Языки славянской культуры.
- Пчелинцева, Е. Э. (2016). От глагола к имени: аспектуальность в русских, украинских и польских именах действия. Санкт-Петербург: Наука.
- Рацинская, Г. Н. (1968). Отглагольные имена существительные на *-ння*, *-ення* (*-іння*), *-ття* в современном украинском языке. *Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 661*. Львовский государственный университет им. И. Франко. Львов.
- Російсько-український словник (2003). Уклад.: І. О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк та ін. За ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Жайворонка. Київ: Абрис.
- Русская грамматика (1980). 1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. Гл. ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Наука.

- Типология результативных конструкций (результатив, статив, пассив, перфект). (1983). Отв. ред. В. П. Недялков. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение.
- Тихомирова, Т. С. (1988). Курс польского языка. Москва: Высш. шк., 1988.
- Українська мова. Енциклопедія (2004). Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та інші. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Українська енциклопедія.
- Український правопис (2007). Київ: Наук. думка.
- Український правопис (1960). Вид. друге, випр. і доп. Київ: Вид-во АН УРСР.
- Хвиля, А. (1933). Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті. Збірка. Харків: Радянська школа.
- Хроніка НДІМ 1933–1934 р. (1934). *Мовознавство*. 2. 139–145.
- Шевельов (Шерех), Ю. (1951). Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен: Молоде життя.
- Шевельов, Ю. (1998). Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. Чернівці: Рута.

References

- Antonenko-Davydovych, B. (1970). *Yak my hovorymo*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk.
- Vykhovanets, I., Horodenska K. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy: akadem. hramatyka ukr. movy*. Kyiv: Pulsary.
- Ginzburg, M. (2004). Desiat pravyl ukrainskoho dilovoho ta naukovooho styliu. *Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, yakist*. 2. 24–30.
- Ginzburg, M. (2005). Shchodo kontseptsii podannia pasyvnykh diiepryketnykh u tlumachnykh slovnnykakh ukrainskoi movy ta ukrainsko-rosiiskykh terminolohichnykh slovnnykakh. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist*. VI. Kyiv: KNEU. 274–276.
- Ginzburg, M. (2006). Systema pravyl ukrainskoho dilovoho i naukovooho styliu. *Ukrainska mova*. 2. 30–43.
- Ginzburg, M. (2006a). Diieslivna katehoriia vydu: praktychni vysnovky dlia terminoznavstva z polozhen teoretychnoi morfolohii. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnikha». Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii»*. 559. 7–13.
- Ginzburg, M., Levina, S. (2007). Vidrodyty tvorennia terminiv na poznachannia naslidku protsesu. *Ukrainska mova*. 4. 96–101.
- Ginzburg, M. (2009). Problema dvovydyvykh diiesliv u fakhovykh tekstakh ta shliakhy yii rozviazannia. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist*. VIII. Kyiv: KNEU. 290–294.
- Ginzburg, M. (2009a). Shchodo syntaksychnykh pomylok u normatyvnykh dokumentakh: praktychni vysnovky z rekomendatsii movoznavtsiv. *Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, yakist*. 2. 22–30.
- Ginzburg, M. (2010). Shchodo zasadnych ponyat, poviazanykh z podavanniam protsesiv. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnikha». Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii»*. 676. 8–14.
- Ginzburg, M. (2011). Vydove protystavleniia viddiieslivnykh imennykh na poznachennia opredmetnykh protsesiv u slovianskykh movakh. *Ukrainska mova*. 2. 30–43.
- Ginzburg, M. (2012). Movoznavche pidgruntia teorii podavannia protsesovykh ponyat v ukrainskii fakhovii movi. *Ukrainska naukova terminolohiia*. 4. Kyiv: Naukova dumka. 29–39.
- Ginzburg, M. (2013). Ukrainski viddiieslivni imennyky na *-nnia*, *-ttia* na tli susidnykh slovianskykh mov. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnikha». Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii»*. 765. 3–13.
- Ginzburg, M. (2014). Shchodo vzhivannia diiepryslivnykh u fakhovykh tekstakh. *Styl i tekst*. 15. 41–50.
- Ginzburg, M. (2015). Ukrainski konstruktii z diieslivnymy formamy na *-no*, *-to* na tli susidnykh slovianskykh mov. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnikha». Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii»*. 817. 3–21.
- Ginzburg, M. (2016). Pravyla vzhivannia sia-diiesliv u fakhovykh ukrainskykh tekstakh. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnikha». Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii»*. 842. 3–17.

- Ginzburg, M. (2017). Pro aktyvni, pasyvni ta rezultatovi konstruktssii v ukrainskykh fakhovykh tekstakh na tli inshykh mov. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnika». Seriia «Problemy ukrainskoi terminolohii»*. 869. 3–22.
- Horodenska, K. (2017). Hramatychnyi standart ukrainskoi literaturnoi movy i suchasna praktyka. *Hramatychni studii*. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa. 3. 17–21.
- Grammatika sovremenного russkogo literaturnogo jazyka (1970). Otv. red. N. Ju. Shvedova. Moskva: Nauka.
- Inversiinyi slovnyk ukrainskoi movy (1985). Kyiv: Nauk. dumka.
- Kandelaki, T. L. (1977). Semantika i motivirovannost' terminov. Moskva: Nauka.
- Lingvistychni pytannia URE (1931). *Biuletyn URE*. Kharkiv. 1. 19–36.
- Lotte, D. S. (1961). Osnovy postroeniia nauchno-tehnicheskoi terminologii. Voprosy teorii i metodiki. Moskva: izd-vo AN SSSR.
- Nakonechnyi, M. (1928). Ukrainska mova: prohrama-konspekt z dodatkom pro novyi pravopys ukrainskyi. Kharkiv: Rukh. 240, 24 s.
- Ohienko, I. (2010). Ridna mova. Kyiv: Nasha kultura i nauka.
- Peshkovskij, A. M. (2001). Russkij sintaksis v nauchnom osveshhenii. 8-e izd., dop. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
- Pchelinceva, E. Je. (2016). Ot glagola k imeni: aspektual'nost' v russkikh, ukrainskikh i pol'skikh imenah dejstvija. Sankt-Peterburg: Nauka.
- Rashinskaja, G. N. (1968). Otlagol'nye imena sushhestvitel'nye na -nnja, -ennja (-innja), -ttja v sovremenном ukrainskom jazyke. *Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 661*. L'vovskij gosudarstvennyj universitet im. I. Franko. L'vov.
- Rosiisko-ukrainskyi slovnyk (2003). Uklad.: I. O. Annina, H. N. Horiushyna, I. S. Hnatiuk ta in. Za red. d-ra filol. nauk, prof. V. V. Zhaivoronka. Kyiv: Abrys.
- Russkaja grammatika (1980). 1. Fonetika. Fonologija. Udarenie. Intonacija. Slovoobrazovanie. Morfologija. Gl. red. N. Ju. Shvedova. Moskva: Nauka.
- Tipologija rezul'tativnyh konstrukcij (rezul'tativ, stativ, passiv, perfekt). (1983). Otv. red. V. P. Nedjalkov. Leningrad: Nauka, Leningradskoe otdelenie.
- Tihomirova, T. S. (1988). Kurs pol'skogo jazyka. Moskva: Vyssh. shk., 1988.
- Ukrainska mova. Entsyklopediia (2004). Redkol.: V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko (spivholova), M. P. Ziabliuk ta inshi. 2-he vyd., vypr. i dop. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia.
- Ukrainskyi pravopys (2007). Kyiv: Nauk. dumka.
- Ukrainskyi pravopys* (1960). Vyd. druhe, vypr. i dop. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR.
- Khvylija, A. (1933). Znyshchyty korinnia ukrainskoho natsionalizmu na movnomu fronti. Zbirka. Kharkiv: Radianska shkola.
- Khronika, NDIM 1933-1934 r. (1934). *Movoznavstvo*. 2. 139–145.
- Shevelov, (Sherekh) Yu. (1951). Narys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Miunkhen: Molode zhyttia.
- Shevelov, Yu. (1998). Ukrainska mova v pershii polovyni dvadtsiatoho stolittia (1900-1941). Stan i status. Chernivtsi: Ruta.

Резюме

Гінзбург Михайло

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЩОДО ПОДАВАННЯ ПРОЦЕСОВИХ ПОНЬЯТЬ У ФАХОВИХ ТЕКСТАХ

Постановка проблеми. Актуальність запропонованої статті пов'язана з практичними потребами писати фахові тексти, уживаючи питомих українських засобів подавання процесових понять. Репресивними резолюціями 1933 року значну частину цих засобів затавровано як «націоналістичні» й до початку 90-х років ХХ століття вилучено з активного вжитку. Зворотній процес

повертання затаврованих граматичних форм, синтаксичних конструкцій і словотвірних моделей до активного вжитку відбувається дуже важко, оскільки багато мовців сприймають їх як архаїчні або штучні. З огляду на це актуальним залишається завдання дослідити особливості української мови, важливі для фахових текстів.

Мета статті – викласти основні особливості української мови, пов'язані з подаванням процесових понять, які відрізняють її від сусідніх слов'янських мов, насамперед від російської.

Методи дослідження. Основним методом є аналізування як граматичних праць провідних мовознавців, починаючи із «золотого десятиріччя», так і репресивних резолюцій, щоб виокремити питомі українські граматичні форми, синтаксичні конструкції та словотвірні моделі від накиннутих унаслідок урядового втручання у внутрішню структуру української мови з 1933 і до початку 90-х років ХХ століття.

Основні результати дослідження. Основну увагу приділено успадковуванню досліджуваними віддієслівними утворами (дієслівними формами на *-но*, *-то*, дієприслівниками, інфінітивами, дієприкметниками та віддієслівними іменниками на *-ння*, *-ття* з процесовим значенням) граматичних категорій твірних дієслів. Показано, що вони повністю втрачають усі дієслівні категорії, окрім морфологічної категорії виду й семантико-синтаксичної категорії валентності. Останню категорію ці утвори успадковують частково, зберігаючи не всі валентні позиції своїх твірних дієслів. Хоча зазначеним віддієслівним утворам не властиві найважливіші власне дієслівні граматичні категорії часу й способу, успадковування граматичного значення виду та певних валентних позицій твірних дієслів дає підстави розглядати ці утвори як «мішані частини мови», тісно пов'язані з дієсловом.

Висновки та перспективи. Порівнявши питомі українські засоби подавання процесових понять із засобами сусідніх слов'янських мов, насамперед російської, можна зробити висновок, що всі вони відрізняються граматично і вжитково, і на ці відмінності треба зважати як граматистам, так і авторам фахових текстів. Щоб повернути до активного вжитку питомі українські форми, конструкції і моделі, затавровані в репресивних резолюціях як «націоналістичні», треба перевидати і ввести в науковий обіг не лише словники, а й традиційні українські граматичні праці, видані до 1933 р.

Ключові слова: вид, валентність, дієвідмінювані форми дієслова, дієслівні форми на *-но*, *-то*, дієприслівник, інфінітив, віддієслівні іменники на *-ння*, *-ття*, процесове значення, дієприкметник.

Abstract

Ginzburg Mykhailo

PECULIARITIES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN TERMS OF EXPRESSING PROCESS CONCEPTS IN SPECIAL TEXTS

Problem statement. The topicality of the proposed article is related to the practical needs to write special texts, using the specific Ukrainian language means of expressing process concepts. By the repressive resolutions of 1933, a significant part of these means was stigmatized as “nationalistic” and, till the beginning of the 1990s they were withdrawn from active usage. The reverse process of returning stigmatized grammatical forms, syntactic structures and word-formation models to active usage is rather complicated, since many speakers perceive them as archaic or

artificial ones. Therefore, it is a topical task to study a vast majority the peculiarities of the Ukrainian language, which are important for special texts.

Purpose of the article. The purpose of the proposed research is to outline the main peculiarities of the Ukrainian language, related to expressing process concepts that distinguish the Ukrainian language from neighbouring Slavic languages, primarily from the Russian one.

Research methods. The main method is to analyse the grammatical works of leading linguists, beginning with the "Golden Decade", as well as the repressive resolutions, in order to distinguish specific Ukrainian grammatical forms, syntactic constructions and word-formation models from the imposed ones as a result of government interference into the internal structure of the Ukrainian language from 1933 to the early 1990s.

Main results of the study. The main attention is paid to inheriting grammatical categories by the studied deverbal formations (verbal forms in *-no*, *-to*, 'diiepryslivnyk', infinitive, verbal noun in *-nnia*, *-ttia* with process meaning, 'diieprykmetyk') from derivative verbs. It is shown that they completely lose all verbal categories, except for the morphological category of the 'vyd' and the semantic-syntactic category of valency. These formations inherit the latter category partially, preserving not all the valency positions of their derivative verbs. Although these deverbal formation lack the most important proper verbal grammatical categories of tense and mood, the inheritance of the grammatical meaning of the 'vyd' and certain valency positions from derivative verbs give grounds to consider these formations as "mixed parts of speech" closely related to the verb.

Conclusions and perspectives. Having compared the specific Ukrainian means of expressing process concepts with those of neighbouring Slavic languages, especially Russian, one can conclude that they all differ grammatically and in usage, and these differences should be taken into account both by the grammarians and the authors of special texts. In order to return to active usage the specific Ukrainian forms, structures and models, which were stigmatized in the repressive resolutions as "nationalistic" ones, it is necessary to republish as well as to put into the scientific circulation not only dictionaries but also traditional Ukrainian grammatical works published before 1933.

Keywords. 'Vyd' (aspect), valency, personal forms of the verb, verbal forms in *-no*, *-to*, 'diiepryslivnyk' (adverbial participle), infinitive, verbal noun in *-nnia*, *-ttia*, process meaning, 'diieprykmetyk' (participle).

Відомості про автора

Гінзбург Михайло Давидович, доктор технічних наук, професор, академік УНГА, начальник відділу Інституту транспорту газу АТ "Укртрансгаз", м. Харків, Україна, e-mail: mychajlo.ginzburg@gmail.com

Ginzburg Mykhailo, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician of UNGA, JSC "Ukrtransgaz", Branch "R&D Institute of Gas Transportation", head of department, Ukraine, Kharkiv, e-mail: mychajlo.ginzburg@gmail.com

ORCID 0000-0001-6882-2447

Надійшла до редакції 08 січня 2019 року
Прийнято до друку 15 квітня 2019 року

УДК 81'373.22:[811.111+811.112.2]

Людмила Усик

КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ ФІТОНІМІВ АСОЦІАТИВНО-ТЕРМІНАЛЬНОГО ТИПУ МОТИВАЦІЇ

У статті виконано когнітивно-ономасіологічну реконструкцію оцінного компонента семантики назв лікарських рослин у німецькій та англійській мовах. У дослідженні було виділено ключові донорські зони, знаки з яких запозичують під час метафоричного перенесення у процесі номінації лікарських рослин, та обґрунтовано їх кореляцію зі значеннями відповідних видів оцінок. Було проведено зіставлення даних, отриманих у досліджених мовах, та з'ясовано спільні й відмінні когнітивні механізми формування семантичного компонента оцінки в зоні ознаки фітонімів.

Ключові слова: *фітонім, оцінний компонент, когнітивно-ономасіологічний аналіз, асоціативно-термінальна мотивація, мотиватор, донорська зона.*

Вступ. Стаття присвячена когнітивно-ономасіологічному аналізу оцінного компонента семантики назв лікарських рослин у двох близькоспоріднених мовах – німецькій та англійській. Когнітивно-ономасіологічний підхід до вивчення мовних явищ започаткували праці О. Березович, О. Кубрякової та інших учених ще у минулому столітті. Пізніше ці ідеї було розвинуто багатьма сучасними дослідниками (О. Деменчук, С. Жаботинська, Н. Панасенко, М. Полюжин та ін.). В Україні найбільш ґрунтовно цей напрям розроблено О. Селівановою і апробовано в роботах її учнів і послідовників. Втім, у дослідженні номінативних одиниць мови, зокрема, фітонімів як лексико-семантичного класу, ще не до кінця розкритими залишаються механізми виникнення цих найменувань, що опосередковують зв'язок концептуального і мовного рівнів та відображають процеси отримання, обробки й переробки інформації, набутої чуттєво-емпіричним шляхом.

Теоретичне підґрунтя. Запропоноване дослідження виконано на стикові декількох актуальних напрямів сучасної лінгвістики. З одного боку, одним із фрагментів національно-мовної картини світу, який все частіше стає предметом розвідок у межах когнітивного напрямку сучасної лінгвістики, є назви рослин. Так, назви рослин як лексико-семантична група, що утворює значний за обсягом прошарок лексики у будь-якій мові, все частіше стають об'єктом когнітивно-ономасіологічного аналізу в окремих мовах: у російській мові (Аллафі, 2014), у кримськотатарській (Сейдаметова, 2013); а також у зіставленні: у групі слов'янських мов (Колосова, 2009); у романських, германських та слов'янських мовах (Panassenko, 2015); у російській і

© Усик Л., 2019

DOI: 10.24025/chdtu2019.1.2019.169420

адигейській (Хатхе, 2011). Такий жвавий науковий інтерес до аналізу фітонімів можна пояснити тісним контактом людини із природою в процесі історичного розвитку, коли людина пізнавала властивості рослин та під час їх номінації фіксувала важливі для себе ознаки: канали отримання інформації про довкілля, практичний досвід застосування, і, зрештою, оцінки, базовані на колективній психології різних етносів.

Тому запропоноване дослідження зближується ще з одним актуальним напрямом лінгвістики, який активно розробляють сьогодні, – вивченням оцінної семантики мовних одиниць. До найбільш ґрунтовних спроб аналізу оцінки як мовної категорії належать праці Н. Арутюнової, М. Болдирева, О. Вольф, Г. Приходько. Аналіз оцінної семантики номінативних одиниць мови із когнітивно-ономасіологічних позицій необхідний для виявлення глибинних механізмів аксіологізації одиниць мови та сприятиме розкриттю тих національно-культурних факторів, які зумовлюють вибір мотиватора оцінного значення в різних мовах. Особливу вагу з огляду на вищесказане набуває зіставний аспект, який виявляє як універсальні, так і національно-специфічні параметри мотиваційних процесів.

З огляду на це, запропоноване в дослідженні вивчення оцінного компонента семантики у назвах лікарських рослин у зіставно-типологічному аспекті є актуальним, оскільки зорієнтоване на вивчення когнітивної діяльності людини у процесах номінації явищ навколишнього світу, однією зі складників якої є оцінна діяльність та її відображення в семантиці мовних одиниць, особливо тих, що є найменуваннями природних об'єктів, до яких належать і фітоніми.

Метою цієї статті є з'ясування мотиваційного підґрунтя групи німецьких та англійських фітонімів з оцінним компонентом, які належать до асоціативно-термінального типу мотивації та реконструкція оцінної семантики, що виникає у зоні ознаки фітонімів у результаті означеного типу мотивації. Основна мета реалізується через розв'язання низки конкретних завдань: стисло сформулювати поняття асоціативно-термінальної мотивації у світлі останніх здобутків когнітивної ономасіології; визначити типи оцінок, закріплених у зоні ознаки фітонімів унаслідок метафоризації та виявити донорські зони, які постачають метафоричні знаки; нарешті, встановити спільні та відмінні характеристики виявлених донорських зон як мотиваційного підґрунтя оцінного компонента фітонімів у німецькій та англійській мовах.

Методи та матеріал дослідження. Матеріал цього дослідження склали 520 назв лікарських рослин у двох мовах германської групи (німецькій та англійській), дібраних із ботанічних словників, атласів та довідників із фітотерапії. Мета й завдання цього дослідження зумовили структуру вибірки: до останньої увійшли номінації рослин, у яких асоціативно-термінальний компонент корелює з модусним, тобто метафоричні трансформації відбуваються шляхом оцінювання суб'єктом рослини загалом чи якоїсь її окремої властивості за асоціацією із уже вивченим та поименованим об'єктом. Переважна більшість досліджених фітонімів є народними, тому що саме у таких назвах найповніше відображена національно-культурна специфіка, що дає змогу реконструювати притаманні різним етносам закономірності мислення, на відміну від літературних, які в німецькій і англійській ботанічній номенклатурі часто є запозиченнями або кальками із латинських наукових назв, тому вони не можуть вважатися мотивованими у мовах дослідження. У

тексті статті приклади подано курсивом, із дослівним перекладом назви, що дає змогу проілюструвати мотиватори, які утворюють ономасіологічну структуру найменування. Кожен приклад супроводжується також повною (двокомпонентною) літературною назвою відповідної рослини згідно з українською ботанічною номенклатурою. Зазначимо також, що приклади народних фітонімів наведено без змін, так, як вони зафіксовані у ботанічних джерелах, навіть у тих випадках, коли їх написання не відповідає орфографічним нормам.

Мета статті та специфіка досліджуваного матеріалу потребують розробки комплексної **методики аналізу** для репрезентації оцінного компонента семантики фітонімів як складової ономасіологічної структури номінації лікарської рослини. Основним методом буде *когнітивно-ономасіологічний аналіз*, який спирається на концепцію О. Селіванової та в результаті встановлює мотиваційний тип номінації і статус оцінного мотиватора в її ономасіологічній структурі. Це уможливить проведення когнітивно-ономасіологічної реконструкції, до якої входять етапи *когнітивної реконструкції* для відновлення типів оцінок, що їх людина обирала мотиваторами у процесі номінації назв лікарських рослин, *прийому семантичної реконструкції*, яка розкриває мотив найменування рослин, а також *зіставний метод* для зіставлення даних, отриманих у мовах дослідження. Ця операція потребуватиме обрання *основи зіставлення* – типу оцінного компонента у семантиці фітонімів з метою вияву ступеня його актуалізації у концептосферах, що виступають донорськими зонами в процесі асоціативно-термінальної мотивації німецьких та англійських фітонімів; подальшої зіставної інтерпретації мовного матеріалу та встановлення спільних і відмінних метафоричних механізмів формування оцінної семантики та її мотиваційного підґрунтя.

Результати дослідження. Вивчивши напрацьовані сучасною когнітивною лінгвістикою спроби визначити поняття «мотивація» та пояснення її механізму, робочим у цій статті будемо вважати трактування мотивації як наскрізної в процесі творення номінативної одиниці лінгвопсихоментальної операції встановлення семантичної й формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею (мотивованим знаком) на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначене в етнічній свідомості (Селіванова, 2006, с. 401). Критерієм класифікації мотиваційних типів номінацій слугує концептуальне місце мотиватора в ментально-психонетичному комплексі, який виступає моделлю знань про позначене (Селіванова, 2008, с. 165), відповідно до чого авторка виокремлює 5 мотиваційних типів: пропозиційно-диктумний, асоціативно-термінальний, модусний, змішаний та концептуально-інтеграційний.

Тип мотивації, яка за загальним механізмом є метафоричною та у процесі якої відбувається використання знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, подібної до неї в якомусь відношенні або асоційованої з нею, авторка називає асоціативно-термінальним, оскільки метафоричне перенесення реалізується через кореляцію термінальної частини ментально-психонетичного комплексу номінації з іншими ментально-психонетичними комплексами концептосфери за схожістю, подібністю або аналогією (Селіванова, 2008, с. 164). Зазначимо одразу, що асоціативно-термінальна мотивація не є власне модусною (тобто оцінною), проте її результатом у дослідженому нами мовному матеріалі постає формування оцінного значення

у зоні ознаки, тому далі доцільно простежити, яким чином у процесі метафоричної номінації лікарських рослин виявляється модусний компонент.

Вивчення метафоризації має довгу традицію та значний доробок у мовознавстві. Здебільшого автори сходяться на думці, що метафоричне перенесення відбувається лише за наявності трьох компонентів: вихідного об'єкта, об'єкта, що називається, і основи подібності, тобто спільної для обох ознаки, пропонуючи водночас різні терміни на позначення таких елементів. Так, у структурі метафори виокремлюють відповідно «область-джерело» (source domain) та «область-мішень» (target domain) (Kövecses, 2010, p. 17; Lakoff, 2006, p. 190), «зміст» (tenor) і «образ» (vehicle) (Ричардс, 1990, с. 48), «тема» (topic) та «оболонка» (vehicle) (Ортони, 1990, с. 220). У цьому питанні знову вважаємо за доцільне послуговуватися термінологією О. Селіванової (Селіванова, 2008, с. 164) та розглядати базові елементи метафори як донорську зону (концептуальна сфера, що постачає знаки для номінації нового об'єкта) й реципієнтну зону (термінальна частина ментально-психонетичного комплексу похідної номінації, сфера, що запозичує знаки із джерела).

У рослинних номінаціях реципієнтною зоною постає термінальна частина ментально-психонетичного комплексу фітоніма. Основою подібності, як визначає Н. Панасенко, проаналізувавши метафоричний тип утворення номінацій фітонімів у кількох групах індоевропейських мов, є такі групи ознак: зовнішній вигляд, локативи, темпоральні ознаки, посесивні, емоційно-експресивні ознаки, оцінка та попередження про небезпечні властивості. Донорські зони охоплюють кілька груп концептів-корелятів: тварини або частини тіла тварини, люди, частини тіла людини й риси характеру, міфічні істоти, артефакти та інші (Панасенко, 2009, с. 128-129).

У нашому мовному матеріалі було виокремлено 5 донорських зон, що є джерелом метафоризації фітонімів із оцінним компонентом у німецькій та англійській мовах: «натурфакт» (до складу якого входить також концептосфера «рослина»), «людина», «тварина», «ірреальна істота» й «артефакт». Одразу зазначимо, що всі донорські зони представлені не лише у асоціативно-термінальному типі мотивації, а й у змішаному типі мотивації, а саме асоціативно-пропозиційному, один із мотиваторів у якому належить до асоціативно-термінального типу, а інший – до пропозиційно-диктумного. Мотиватор пропозиційно-диктумного типу закріплює у назві рослини об'єктивну інформацію про неї, а мотиватор асоціативно-термінального типу нашаровує суб'єктивно-оцінну складову на семантичну структуру найменування. Щоб системно презентувати всі донорські зони, ми будемо аналізувати та ілюструвати прикладами обидва мотиваційні типи. Кількісні показники німецьких та англійських фітонімів з оцінним компонентом семантики асоціативно-термінального типу наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1 – Кількісні показники асоціативно-термінального типу мотивації німецьких та англійських фітонімів

Донорські зони	Німецька мова	Англійська мова
Натурфакт	37	27
Людина	23	14
Міфічна істота	15	13
Тварина / комаха	3	0
Артефакт	4	0
Разом:	82	54

У Таблицю 2 поміщено кількісні дані прикладів фітонімів змішаного типу мотивації, у яких оцінне значення пов'язане із мотиватором асоціативно-термінального типу, при цьому ономасіологічна структура найменування містить інші види мотиваторів.

Таблиця 2 – Кількісні показники змішаного типу мотивації німецьких та англійських фітонімів

Донорські зони	Німецька мова	Англійська мова
Натурфакт	112	60
Людина	31	22
Міфічна істота	35	28
Тварина / комаха	20	11
Артефакт	41	24
Разом:	239	145

Наступним етапом дослідження стала реконструкція видів оцінних значень, які унаслідок метафоричної номінації закріплюються у зоні ознаки фітонімів. Спираючись на класифікацію оцінних прикметників Н. Арутюнової, у цьому дослідженні ми будемо розрізняти у семантиці оцінного компонента фітонімів *сенсорний, психологічний, сублімований та раціональний* підтипи (Арутюнова, 1999, с. 198-200). До сенсорних оцінок зараховуємо *одоративні, густативні та тактильні* оцінки; психологічний підтип розпадається на *інтелектуальні та емоційні* оцінки; до сублімованих належать значення *етичної та естетичної* оцінок; *утилітарні, нормативні та телеологічні* утворюють раціональний підтип.

У процесі номінації лікарських рослин оцінний компонент семантики залучається на відповідному йому етапі когнітивної діяльності людини та фіксується в зоні ознаки ономасіологічної структури утвореного фітоніма, тому на цьому етапі аналізу можливим є обґрунтування кореляцій між концептуальними сферами, що є донорськими зонами для метафоричної номінації лікарських рослин та виявленою оцінною семантикою, і разом з тим пошук спільного та відмінного у мовах дослідження. Очікувано, що переважна більшість виявлених результатів відображають саме спільні тенденції, що обумовлено як близькою генетичною спорідненістю мов, так і наявністю достатньо близьких контактів між ними, а також відсутністю суттєвих відмінностей у географічному (кліматичні умови, рослинний і тваринний світ) та культурному (побут, релігія тощо) вимірах.

В обох досліджених мовах найбільш представленою концептуальною сферою, що постачає знаки для номінації фітонімів, є сфера «натурфакт», до якої зараховують природні явища й об'єкти природного походження. Назви рослин формують найбільш численну групу концептів, що входять до концептосфери «натурфакт» і знаки яких формують оцінні значення в зоні ознаки фітонімів через механізми метафоричної трансформації, тому першою проаналізуємо концептуальну зону «рослина».

Здійснені раніше когнітивно-ономасіологічні дослідження ботанічної лексики доводять, що перенесення знаків із донорської зони «рослина» до реципієнтної зони «лікарська рослина» відбувається на підставі схожості лікарської рослини чи її частини з іншою (найчастіше не лікарською) рослиною або її частиною (Калько, 2003, с. 149). Підставою для

метафоричного перенесення назви однієї рослини для найменування іншої можуть бути різноманітні ознаки: форма листя, квітів чи плодів, розмір, фізичні властивості, результат застосування тощо (Панасенко, 2009). Тут нас будуть цікавити лише ті випадки аналогізації донорської та реципієнтної зон, результатом яких є формування оцінного значення в реципієнтній зоні. Така концептуальна позиція дасть нам змогу визначити підстави та механізми перенесення ознак оцінки рослини.

Рослина, що є донорською зоною, повинна належати до сегмента уже інтериоризованої дійсності, тобто мовець повинен бути добре ознайомлений як з її зовнішніми ознаками, так і з використанням у побуті чи лікуванні. У випадку перенесення саме оцінного семантичного компонента до зони ознаки рослини-реципієнта передумовою є не лише схожість чи асоціація, а й уявлення про вже вивчену рослину як про *еталон* тієї чи іншої якості (запаху, смаку, декоративності, ефективності тощо).

Проілюструємо більш розлого, які типи оцінних значень закріплюються в зоні ознаки ономазіологічних структур асоціативно-мотивованих фітонімів у мовах дослідження. У німецькій мові мотиватори асоціативно-термінального типу, запозичені із донорської зони «рослина», пов'язані з нижче означеними видами оцінок.

Найбільш численною є група прикладів, де метафоричний мотиватор фіксує сенсорну оцінку, яка у цьому випадку може бути густативною, тобто базуватися на подібності смаку лікарської рослини до смаку іншої рослини (найчастіше їстівної), або одоративною, яка базується на подібності запаху. У прикладах народних назв *Deutscher Pfefferstrauch*, *Pfefferstrauch* (дослівно «перцевий кущ» – Вовче лико звичайне), *Pfefferhütlein* («перцеві шапочки» – Бруслина європейська) один із мотиваторів є еталоном гіркового смаку, приналежним до концептосфери «рослина»). До цієї групи відносимо також народні назви *Rote Wasserpfeffer* (червоний водяний перець) – Образки болотні; *Wasserpfeffer* (водяний перець) – Водяний перець; *Gänseampfer* (гусячий щавель), *Rosampfer* (кінський щавель) – Квасениця звичайна (листя квасениці не подібне до щавлю за формою, кольором чи іншими ознаками, зате подібне кислим смаком, тому назва щавлю виступає еталоном смакової якості та закріплюється в ономазіологічній структурі номінації лікарської рослини як мотиватор асоціативно-термінального типу). Як приклади, що ілюструють асоціативно-термінальну мотивацію із перенесенням одоративних відчуттів, наведемо назви Бузини чорної *Flieder* (дослівно «бузок»), *Flieder geronlicher* (бузок запашний), *Fliederbaum* (бузкове дерево); Багна звичайного *Kienporst* (смолисте, соснове багно), *Moorrosmarin* (дослівно «болотяний розмарин»), *Wilde rosmarin* (дикий розмарин). Багно звичайне у період цвітіння виділяє інтенсивний запах, який розповсюджується на значні відстані та може викликати запаморочення та нудоту зблизька (Анненков, 1878, с. 32). Власне, тут назва розмарину є мотиватором, який позначає кількісну, радше ніж якісну, оцінку запаху. Із рослини Гельземіуму вічнозеленого добувають ефірну олію з інтенсивним запахом, яку використовують у косметології та ароматерапії подібно до жасминової, проте рослини не належать до одного роду і виду за ботанічною класифікацією, тому йдеться саме про асоціативно-термінальну мотивацію номінації цієї рослини у німецькій мові *Jasminwurzel* (жасминове коріння) (Давыдов, 1960, с. 34).

Оцінна семантика метафоричного мотиватора може бути естетичною, як у прикладах назв Горицвіту весняного *Adonisröslein*, *Adonisröschen* (дослівно

«трояндочки Адоніса»), Калини звичайної *Ballrose* (троянда у вигляді кулі), *Gelderrosen* (калинова троянда), *Rosenholder* (трояндовий бузок), а також Рожі садової *Rosenpappel* (трояндова тополя). Як свідчать дослідження фольклору, метафоричне порівняння з трояндою найчастіше базується на позитивній естетичній оцінці (Золотницький, 1999, с. 13). Ця група прикладів є порівняно невеликою за кількістю.

Остання група прикладів – це ті, у зоні ознаки яких можна констатувати змішану оцінку, коли два мотиватори мають семантику різних видів оцінок. Наприклад, у назвах Синюхи синьої *Baldrian* та *Griechischer Baldrian* (грецька валеріана) підставою для метафоричного перенесення назви є одразу декілька ознак подібності: висушена сировина Синюхи має відчутний запах, способи лікарського застосування й терапевтичні ефекти є подібними до Валеріани лікарської (www.botanical.com), тому цей приклад ілюструє комбінований тип оцінного значення: сенсорна й телеологічна оцінки. Народна назва Квасениці звичайної *Gemeine Sauerklee* (звичайна кисла конюшина) містить три мотиватори, що фіксують у назві рослини декілька її ознак, серед них і оцінне ставлення до рослини: мотиватор модусного (власне оцінного) типу передає раціональну (нормативну) оцінку, мотиватор асоціативно-термінального типу – сенсорну, ще один мотиватор, теж асоціативно-термінального типу, не містить оцінного значення, оскільки пов'язаний із формою листя рослини.

В англійській мові було виявлено мотиватори назв лікарських рослин, запозичені із донорської зони «рослина», що позначають такі самі типи оцінок, як і в німецькій мові. Зокрема, це сенсорні оцінки у народних назвах Аїру тростинного *Bitter pepper root* (дослівно «гіркий перцевий корінь»), *Pine root* (сосновий корінь); Гірчаку перцевого *Water pepper* (водяний перець), *Pepper plant* (перцева рослина); Квасениці звичайної *Wood sorrel* (лісовий щавель); Андромеди багатолистої *Wild rosemary* (дикий розмарин); Лобелії здуютої *False acacia* (рослина є трав'янистою, на відміну від Акації-дерева; асоціація виникає на основі приємного запаху (Bunney, 1992, с. 249)); Гельземіуму вічнозеленого *Jasmine*, *Wild jasmine*, *False jasmine*, *Carolina jessamine*, *Yellow jasmine root*, Вербени лікарської *Wild hyssop* (дикий гісоп). Наведені вище приклади, окрім оцінних мотиваторів асоціативно-термінального типу, містять ще мотиватори пропозиційно-диктумного типу, які закріплюють у номінації інформацію про об'єктивні характеристики рослини, найчастіше – ареал розповсюдження.

Так само, як і в німецькій мові, концептосфера «рослина» постачає знаки із семантикою естетичної оцінки: *Rose-a-ruby* (троянда і рубін) – Горицвіт осінній; *Guelder-rose*, *Rose-elder* (калинова троянда) – Калина звичайна; *Rose-noble* (благородна троянда) – Чорнокорінь лікарський. У назвах Череди трироздільної *Marigold* (нагідки), *Bur marigold* (колючі нагідки) підставою для асоціації з культурною рослиною є схожий яскравий колір квітів). У народній назві Деревію звичайного *Dog daisy* (собача стокротка) перший мотиватор, запозичений із донорської зони «тварина», фіксує інформацію про те, що ця рослина є дикорослою; другий мотиватор, що уподібнює дикорослу рослину до декоративної через метафоричне перенесення назви, позначає позитивну естетичну оцінку. Подібно естетичну оцінку фіксуємо у прикладах назв Королиці звичайної *Big daisy* (велика стокротка), *Field daisy* (польова стокротка); Андромеди багатолистої *Marsh holy rose* (болотяна свята троянда); Чистотілу звичайного *Rock poppy* (кам'яний

мак), *Prickled poppy celandine* (поколотий мак-чистотіл), *Celandine poppy* (чистотіл-мак).

Приклади змішаної оцінки можна проілюструвати англійськими народними назвами Зозулиних черевичків *American valerian* (американська валеріана). У період цвітіння рослина має інтенсивний запах, до того ж, препарати Зозулиних черевичків використовують у США в однакових випадках, що й препарати Валеріани (www.botanical.com), спостерігаємо сенсорну та телеологічну оцінку в зоні ознаки фітоніма); Жовтозілля золотистого *False valerian* (вся рослина має специфічний запах, ця інформація зафіксована метафоричним мотиватором «valerian», компонент «false» є модусним мотиватором, який містить нормативну оцінку).

Інші концептуальні зони, що входять до концептосфери «натурфакт» та мотивують фітоніми з оцінним компонентом, такі як «небесні світила», «погодні умови», «метали», «вогонь» та «продукти харчування», вже було детально вивчено в опублікованих раніше працях (Усик, 2017), тому, спираючись на результати цього та попередніх досліджень, підсумуємо, що в обох мовах результатом мотивації назв лікарських рослин знаками, приналежними до донорської зони «натурфакт», є естетичні (позитивні) й сенсорні (як позитивні, так і негативні) оцінки в зоні ознаки фітонімів.

Концептуальна сфера «тварина» теж є достатньо репрезентованою в зоні ознаки найменувань лікарських рослин. В обох досліджених мовах метафоричне перенесення оцінних ознак із донорської зони «тварина» до реципієнтної зони «лікарська рослина» може ґрунтуватися на сенсорній оцінці. Вартий уваги той факт, що в усіх випадках це негативна одоративна оцінка, на відміну від знаків концептосфери «рослина», які, як ми вже розглянули, пов'язані з позитивною семантикою. Можемо проілюструвати сказане вище прикладами, виявленими у німецькій мові: *Flohpfefter* (блошиний перець) – Водяний перець, *Läusebaum* (вошине дерево) – Жостір проносний (Анненков, 1878, с. 293); *Mottenkraut* (трава для моли), *Läusekraut* (вошива трава) – Багно звичайне (сушене листя має різкий запах, тому його використовують для відлякування комах) (Holl, 1833, р. 107); *Wanzenbeere* (клопова ягода), *Bocksbeere* (козлиня ягода) – Смородина чорна; *Zigeunerkraut* (козлиня трава) – Блекота чорна; *Ziegenkraut* (козлиня трава) – Болиголов плямистий. Серед англійських фітонімів також представлена ця донорська зона, хоч і значно меншою кількістю прикладів, ніж у німецькій: англ. *Louseberry*, *Louseberry tree* (вошива ягода) – Бруслина звичайна.

Аналогізація оцінних ознак донорської зони «тварина» та реципієнтної зони «лікарська рослина» може відбуватися на підставі отруйних властивостей рослини, тоді у зоні ознаки фітоніма закріплюється негативна утилітарна оцінка: *Hundskraut* (собача трава) – Блекота чорна, *Hundstode*, *Hundstoden* (собача смерть) – Пізньоцвіт осінній; *Hundstod* (собача смерть) – Аконіт ріпчастий. Ще більш інтенсивну негативну оцінку спостерігаємо у прикладах із компонентом *вовк (вовчий)*: *Blaue Wolfswurz* (синій вовчий корінь) – Аконіт ріпчастий, *Wolfsbeere* (вовча ягода) – Вороняче око звичайне, *Wolfskirsche* (вовча вишня) – Белладонна звичайна, *Wolfskraut* (вовча трава) – Розрив-трава звичайна. У наведених прикладах метафоричні мотиватори концептосфери «тварина» є застереженням щодо небезпечних властивостей рослини, що з лінгвокультурологічних позицій є наслідком ставлення до певних тварин у тій чи іншій культурі. Так, ставлення до собак є здебільшого зневажливим, що й зумовлює негативну семантику мотиватора. Вовки, так само, були

найнебезпечнішими для людини хижаками, розповсюдженими на Європейському континенті, тому в обох культурах, представлених тут, небезпека для життя і здоров'я від уживання певної отруйної рослини дорівнювалася до шкоди, якої вони завдавали (www.etymonline.com).

Наступною за кількістю прикладів донорською зоною, що постачає метафоричні знаки у процесі творення рослинних номінацій асоціативно-термінальної мотивації, є концептосфера «особа». У мовах дослідження знаки цієї концептосфери позначають, наприклад, позитивну естетичну оцінку через порівняння зовнішнього вигляду рослини зі жіночою красою: нім. *Brunetröslein* (трояндошки-брюнетки) – Горицвіт осінній, *Frauenrosen* (жіночі троянди) – Шипшина звичайна; англ. *Lady's hair* (жіноче волосся), *Maid's hair* (дівоче волосся) – Адіантум стоповидний. Мотивація німецьких народних назв Пізньоцвіту осіннього *Nackte Hure* (дослівно – “гола повія”), *Nackte Jungfer*, *Nackende Jungfer* (гола дівчина), а також англійських народних назв *Naked ladies* і *Naked ladies upstard* (голі жінки) зумовлена особливостями цвітіння рослини, квіти якої з'являються після того, як листя уже відмерло (Анненков, 1878, с. 104), тому квіти мовці уявляють голими. Порівняння квітів із жіночою зовнішністю закріплює у зоні ознаки фітонімів семантику естетичної оцінки.

Концепти, пов'язані із міфологією та релігійним життям, є неодмінним елементом мовної картини світу будь-якого етносу. У назвах лікарських рослин донорська зона «міфічна особа» або «міфічна істота» відображає архетипні уявлення про дружні й ворожі людині сили та відповідно є джерелом метафоричних знаків рівня сублімованих оцінок, зокрема етичної оцінки. Мотиватори, що позначають сутності Вищого світу (Бог, ангели), пов'язані із позитивною оцінкою рослини загалом чи якихось її окремих властивостей. Негативні оцінки фіксуються мотиваторами-найменуваннями сутностей, які шкодять людині (чорт, диявол). Так, у німецькій мові були виявлені приклади назв лікарських рослин із мотиватором позитивної телеологічної оцінки (оцінка ефективності), зокрема, німецькі народні назви Герані лучної *Gottesgnade* (Божа благодать), *Gottesgabe* (подарунок Бога), *Herrgottskraut* (трава господа Бога); Благодатки лікарської *Gotteshilfe* (Божа допомога), *Gottesgnade* (Божа благодать); Грициків звичайних *Himmelmutterbrot* (хліб небесної матері); а також англійські назви Вероніки дібрової *Angel's-eye*, Дивини ведмежої *Jupiter's staff* (жезл Юпітера). Позитивна оцінка рослини, яка знаходить відображення у використанні метафоричних знаків саме цієї частини концептосфери «міфічна особа (істота)», ґрунтується на високій ефективності застосування рослини у лікуванні, доступності та відсутності отруйних властивостей. Прикладами з негативною оцінкою у мотиваторі є назви колючих та отруйних рослин: нім. *Teufel-Wind* (чортовий вітер) – Белладонна звичайна, *Teufelsauge* (чортові очі) – Блекота чорна (Holl, 1833, р. 40); *Jage Teufel* (здобич чорта) – Купина лікарська (Holl, 1833, р. 174), та інші; англ. *Devil's Milk* (молоко диявола) – Чистотіл звичайний; *Devil's-apple*, *Devil's-trumpet* (сурма диявола) – Дурман смердючий. Всі рослини, згадані тут, є надзвичайно отруйними.

Як показав проведений аналіз прикладів асоціативно-термінальної мотивації, найменш продуктивною для творення німецьких та англійських фітонімів з оцінним компонентом виявилася концептуальна сфера «артефакт», хоча ця зона є досить продуктивною у змішаному типі мотивації фітонімів (пропозиційно-асоціативному та асоціативно-модусному).

Почнемо із прикладів, у яких обидва мотиватори є асоціативно-термінальними. У назвах, мотивація яких базується на дотикових асоціаціях, із зоною модусу корелює мотиватор, що позначає гострий або, навпаки, приємний на дотик предмет: нім. *Pfriemen* (шила) – Жостір проносний (колюча рослина); англ. *Old man's flannel* (фланель старого) – Дивина ведмежа (листя цієї рослини є опушеним, тому відчуття від тактильного контакту послугувало підставою для метафоричної трансформації). Відповідно, було виявлено семантичний компонент сенсорних оцінок (позитивних і негативних).

Значно ширше донорська зона «артефакт» представлена у змішаному типі мотивації, де один із мотиваторів є запозиченим із цієї зони, інший – належить до пропозиційно-диктумного типу. У випадках, коли мотиватором обирається гострий предмет, а реципієнтом є колюча рослина, можливо визначити негативну оцінку семантику мотиватора. Найбільш цікавими прикладами у німецькій мові є назви Дроку фарбувального *Ackerpfriemen* (польові шила), *Gelbe Scharle* (жовті зазубрини) (Holl, 1833, s. 128), Нетреби колючої *Einlager-Stacheln* (усіяний жалами). В англійській мові цей тип метафоричного мотиватора є лакунарним.

Мотиваторами-еталонами позитивної оцінки дотикових відчуттів у змішаному типі мотивації, як і у згаданому вище власне асоціативно-термінальному, є назви деяких волокон або тканин: нім. *Gemeines Wollkraut*, *Wollkraut gemeines* (звичайна вовняна трава) – Дивина ведмежа, *Seidenpflanzen* (шовкова рослина) – Тирлич жовтий; англ. *Velvet plant* (оксамитова рослина), *Velvet leaf* (оксамитовий листок) – Дивина ведмежа.

У фітонімах, зона ознаки яких містить естетичну оцінку, мотиватор донорської зони «артефакт» не є оцінним, оскільки корелює із пропозиційно-диктумною частиною ментально-психонетичного комплексу, яка транслює об'єктивну інформацію. У цих випадках мотивація базується на схожості за формою, а власне оцінна семантика формується за рахунок мотиватора, що позначає ознаку належності особі, часто ірреальній (див. вище). У такий спосіб були реконструйовані естетичні оцінки у прикладах німецьких назв Зозулиних черевичків *Frauenschuh* (жіноча туфелька), Дивини ведмежої *Himmelskerze* (небесна свічка), *Osterkerze* (великодня свічка – мотивація цього прикладу ґрунтується на уподібненні зовнішнього вигляду прямого стебла Дивини, вкритого яскраво-жовтими квітами, до свічки, якою прикрашають Великодній стіл); а також англійських назв Зозулиних черевичків *Lady's slipper*, *Lady's-slipper orchid* (орхідея жіноча пантофля), Дивини ведмежої *Aaron's rod* (жезл Аарона) (у біблійній оповіді палиця Аарона вкрилася бруньками, цвітом і плодами мигдалю одночасно, тут підставою для мотивації є пряма форма стебла Дивини, а естетична оцінка зумовлена тим, що на стеблі цієї рослини можуть також одночасно знаходитися бруньки, плоди і квіти).

Висновки. Результати зіставного когнітивно-ономасіологічного аналізу асоціативно-термінальної мотивації німецьких, англійських фітонімів можна узагальнити такими позиціями. По-перше, зіставлення результатів когнітивно-ономасіологічного аналізу назв лікарських рослин у німецькій та англійській мовах виявило спільні для обох мов донорські зони та механізми асоціативно-термінальної мотивації рослинних номінацій. Відмінності мають лише кількісний характер. В обох досліджених мовах метафоричні мотиватори наявні як у прикладах власне асоціативно-термінальної мотивації, так і в прикладах змішаної мотивації (пропозиційно-асоціативній та асоціативно-модусній), при цьому в обох мовах кількісно переважають приклади

пропозиційно-асоціативної мотивації. Це свідчить про те, що в процесі номінації об'єктивної інформації надається першочергова роль, тоді як суб'єктивне ставлення до поименованого об'єкта фіксується в назві як другорядне.

По-друге, спільними концептосферами, що є донорськими зонами для асоціативно-термінальної мотивації назв лікарських рослин у вивчених тут мовах, є такі: «натурфакт», «людина», «тварина», «міфічна істота» та «артефакт». Зазначимо, що концептосфера «рослина», що входить до ширшої концептосфери «натурфакт», має найбільшу кількість прикладів використання як донорської зони, яка постачає знаки сенсорних оцінок (густативних та одоративних). Рослини, що є еталонами певної властивості (смаку, запаху, декоративності), та назви яких мотивують назви лікарських рослин, мають яскраво виражений смак або запах, є розповсюдженими та доступними, і на момент виникнення назви-реципієнта добре вивчені носіями мов завдяки широкому використанні у побуті, а саме у кулінарії або з декоративною метою.

По-третє, кожна із донорських зон корелює із певними типами оцінних значень. Концептосфера «натурфакт» постачає метафоричні знаки сенсорних (позитивних і негативних) та естетичних (позитивних) оцінок, концептосфера «тварина» пов'язана із негативними сенсорними та утилітарними оцінками. Донорська зона «міфічна особа» або «міфічна істота» постачає семантичні компоненти етичної та утилітарної оцінок, зона «людина» асоціюється із естетичними оцінками. Врешті, донорська зона «артефакт» постачає сенсорні (негативні) та естетичні (позитивні) оцінки.

Оскільки зіставний когнітивно-ономасіологічний аналіз двох близькоспоріднених мов закономірно виявляє більше спільних тенденцій, аніж відмінностей, перспективи подальших розвідок вбачаємо у проведенні подібного дослідження у мовах іншої групи, наприклад, слов'янської, та порівняти результати у мовах більш віддаленої спорідненості.

Бібліографія

- Аллафи, Л. М.-Р. (2014). Принципы номинации родовых названий лекарственных растений. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 6 (3), Ч. 2, 41-45. https://doi.org/10.17748/2075-9908-2014-6-6_2-41-45
- Анненков, Н. И. (1878). Ботанический словарь. Санктпетербургъ: Типографія императорской академіи наукъ.
- Арутюнова, Н. Д. (1999). Язык и мир человека. (2-е изд., испр.). Москва: Языки русской культуры.
- Давыдов, Н. Н. (1960). Ботанический словарь. Москва: Главная редакция иностранных научно-технических словарей физматгиза.
- Золотницкий, Н. Ф. (1999). Цветы в легендах и преданиях. Київ: Мистецтво.
- Калько, В. В. (2003). *Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові* (дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01). Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Одеса.
- Колосова, В. Б. (2009). Лексика и символика славянской народной ботаники. Этнолингвистический аспект. Москва: Индрик.
- Ортони, Э. (1990). Роль сходства в уподоблении и метафоре. В Н. Д. Арутюнова, М. А. Журина (ред.), *Теория метафоры: сборник*. (С. 219-235). Москва: Прогресс.
- Панасенко, Н. И. (2009). Контрастивный анализ метафоры в фитонимической лексике. *Нова філологія*. 36, 128–135.

- Ричардс, А. (1990). Философия риторики. В Н. Д. Арутюнова, М. А. Журина (общ. ред.), *Теория метафоры: сборник*. (С. 219-235). Москва: Прогресс.
- Сейдаметова, Н. (2013). Особенности ономазиологической структуры названий растений в крымскотатарском языке. *Мова і культура*. 16 (6), 198–204.
- Селіванова, О. О. (2006). *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К.
- Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава: Довкілля-К.
- Усик Л. М. (2017а). Донорська зона «натурфакт» у механізмі асоціативно-термінальної мотивації німецьких, англійських, російських та українських фітонімів. *Проблеми зіставної семантики*. 13, 238-246.
- Усик, Л. М. (2017b). *Когнітивно-ономазиологічна реконструкція оцінного компонента у семантиці фітонімів (на матеріалі назв лікарських рослин у німецькій, англійській, російській та українській мовах)* (дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17). Національний педагогічний університет ім. Н. П. Драгоманова, Київ.
- Хатхе, А. А. (2011). *Номинации растительного мира в когнитивном и лингвокультурологическом аспектах (на материале русского и адыгейского языков): Монография*. Майкоп: Адыгейский государственный университет.
- Bunney, S. (ed.) (1992). *Illustrated Encyclopedia of Herbs, Their Medicinal and Culinary Uses*. New York: Dorset Press.
- Holl, F. (1833). *Wörterbuch deutscher Pflanzen-Namen – oder, Verzeichniss sämmtlicher in der Pharmacie, Oekonomie, Gärtnerei, Forstkultur und Technik vorkommenden Pflanzen und Pflanzentheile*. Erfurt: Keyser.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. (2nd Ed.). New York: Oxford University Press.
- Lakoff, G. (2006). Conceptual metaphor: The contemporary theory of metaphor. In D. Geeraerts (Ed.), *Cognitive linguistics: Basic readings*. Berlin: Mouton de Gruyter. 185-238.
- Panasenko, N. (2015). Olfactory information processing channel in medicinal plants' names (based on Germanic and Western Slavic languages). *Proceedings from II International Scientific and Practical Conference "Science and Education – Our Future"*. № 4(4), Vol. 3 (Dec 2015). Ajman, UAE. 34–42.

References

- Allafi L. M., Tugusheva F. A. (2014). Guidelines Laid Down in Giving Generic Names Attributed To Medicinal Plants. Historical and social-educational ideas. *Istoricheskaja i social'no-obrazovatel'naja mysl'*. 6 (3), Ch. 2, 41–45. https://doi.org/10.17748/2075-9908-2014-6-6_2-41-45
- Annenkov, N. I. (1878). *Botanicheskij slovar'*. Sanktpeterburg#: Tipografija imperatorskoj akademii nauk#.
- Arutjunova, N. D. (1999). *Jazyk i mir cheloveka*. (2-e izd., ispr.). Moskva: Jazyki russkoj kul'tury.
- Davydov, N. N. (1960). *Botanicheskij slovar'*. Moskva: Glavnaja redakcija inostrannyh nauchno-tehnicheskikh slovarej fizmatgiza.
- Zolotnickij, N. F. (1999). *Cvety v legendah i predanijah*. Kyiv: Mystectvo.
- Kal'ko, V. V. (2003). *Cognitive Onomasiological Analysis of Official Plants' Names in the Ukrainian Language*. (dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01). Odes'kyj natsional'nyj universytet im. I. I. Mechnykova, Odesa.
- Kolosova, V. B. (2009). *Leksika i simbolika slavjanskoj narodnoj botaniki. Etnolingvističeskij aspekt*. Moskva: Indrik.
- Ortony, A. (1990) Rol' shodstva v upodoblenii i metafore. In N. D. Arutjunova, M. A. Zhurinskaja (Eds.), *Teorija metafor: sbornik*. Moskva: Progress. 219–235.
- Panasenko, N. I. (2009). Kontrastivnyj analiz metafory v fitonimicheskij leksike. *Nova filologija*. 36, 128–135.
- Richards, I. A. (1990). *Filosofija ritoriki*. V N. D. Arutjunova, M. A. Zhurinskaja (obshh. red.), *Teorija metafor: sbornik*. Moskva: Progress. 219–235.

- Sejdametova, N. (2013). The Peculiarities of the Onomasiological Structure of the Names of Plants in the Crimean Tatar Language. *Mova i kul'tura*. 16 (6), 198–204.
- Selivanova, O. O. (2006). Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsyklopediya. Poltava : Dovkillya-K.
- Selivanova, O. O. (2008). Suchasna lnhvistyka: napryamy ta problemy. Poltava: Dovkillya-K.
- Usyk, L. M. (2017a). Donors'ka zona «naturfakt» u mekhanizmi asotsiatyvno-terminal'noyi motyvatsiyi nimets'kykh, anhliys'kykh, rosiys'kykh ta ukrayins'kykh fitonimiv. *Problemy zistavnoyi semantyky*. 13, 238–246.
- Usyk, L. M. (2017b). *Cognitive Onomasiological Reconstruction of Evaluative Component in the Semantics of Phytonyms (in medicinal plant names in the German, English, Russian and Ukrainian languages)*. (dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.17). Natsional'nyy pedahohichnyy universytet im. M. P. Drahomanova, Kyiv.
- Hathe, A. A. (2011). Nominacii rastitel'nogo mira v kognitivnom i lingvokul'turologicheskom aspektah (na materiale russkogo i adygejskogo jazykov): Monografija. Majkop: Adygejskij gosudarstvennyj universitet.
- Bunney, S. (ed.). (1992). *Illustrated Encyclopedia of Herbs, Their Medicinal and Culinary Uses*. New York: Dorset Press.
- Holl, F. (1833). *Wörterbuch deutscher Pflanzen-Namen – oder, Verzeichniss sämmtlicher in der Pharmacie, Oekonomie, Gärtnerei, Forstkultur und Technik vorkommenden Pflanzen und Pflanzentheile*. Erfurt: Keyser.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. (2nd Ed.). New York: Oxford University Press.
- Lakoff, G. (2006) Conceptual metaphor: The contemporary theory of metaphor. In D. Geeraerts (Ed.), *Cognitive linguistics: Basic readings*. Berlin: Mouton de Gruyter. 185–238.
- Panasenko, N. (2015). Olfactory information processing channel in medicinal plants' names (based on Germanic and Western Slavic languages). *Proceedings from II International Scientific and Practical Conference "Science and Education – Our Future" № 4(4), Vol. 3 (Dec 2015)*. Ajman, UAE. 34–42.

Резюме

У сик Людмила

КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ ФІТОНІМІВ АСОЦІАТИВНО-ТЕРМІНАЛЬНОГО ТИПУ МОТИВАЦІЇ

Постановка проблеми. Незважаючи на достатньо потужну когнітивно-ономасіологічну традицію у дослідженні фітонімів як лексико-семантичного класу мовних одиниць, ще не до кінця розкритими залишаються механізми породження цих найменувань, що опосередковують зв'язок концептуального і мовного рівнів і відображають процеси отримання, обробки й переробки інформації, набутої чуттєво-емпіричним шляхом. Тому стаття присвячена зіставному когнітивно-ономасіологічному аналізу оцінного компонента семантики назв лікарських рослин.

Мета статті. З'ясувати мотиваційне підґрунтя групи німецьких та англійських фітонімів з оцінним компонентом, які належать до асоціативно-термінального типу мотивації та реконструювати оцінну семантику, що виникає у зоні ознаки фітонімів у результаті означеного типу мотивації.

Методи дослідження. Когнітивно-ономасіологічний аналіз, когнітивна реконструкція, ономасіологічна реконструкція, семантична реконструкція та зіставний метод.

Основні результати дослідження. Було проаналізовано 520 назв лікарських рослин у двох мовах германської групи (німецькій та англійській), ономасіологічні структури яких містять мотиватори асоціативно-термінального типу з оцінною семантикою. Виявлено, що фітоніми з оцінною семантикою мотивовані метафоричними знаками, запозиченими із донорських сфер «натурфакт», «людина», «тварина», «ірреальна істота» та «артефакт». Концептосфера «рослина», яка входить до ширшої концептосфери «натурфакт», має найбільшу кількість прикладів використання як донорської зони. Реконструйовано кореляції різних типів оцінок із встановленими донорськими сферами.

Висновки і перспективи. Зіставлення результатів когнітивно-ономасіологічного аналізу назв лікарських рослин в німецькій та англійській мовах виявило спільні для обох мов донорські зони та механізми асоціативно-термінальної мотивації рослинних номінацій. Метафоричні мотиватори наявні як у прикладах власне асоціативно-термінальної мотивації, так і в прикладах змішаної мотивації. Оскільки зіставний когнітивно-ономасіологічний аналіз двох близькоспоріднених мов закономірно виявляє більше спільних тенденцій, аніж відмінностей, перспективи подальших розвідок вбачаємо у проведенні подібного дослідження у мовах іншої групи, наприклад, слов'янської, та порівняти результати у мовах більш віддаленої спорідненості.

Ключові слова: фітонім, оцінний компонент, когнітивно-ономасіологічний аналіз, асоціативно-термінальна мотивація, мотиватор, донорська зона.

Abstract

Usyk Liudmyla

COGNITIVE AND ONOMASIOLOGICAL RECONSTRUCTION OF ENGLISH AND GERMAN PHYTONYMS FORMED ACCORDING TO THE ASSOCIATIVE-TERMINAL TYPE OF MOTIVATION

Background. Cognitive onomasiological analysis of language units is one of the most studied theories of linguistic science today, especially in the field of the study of phytonyms as a lexical-semantic class of language units. However, the mechanisms, according to which these names are generated, are still waiting to be explained, which, in its turn, will explain both the complex interrelations between the conceptual and linguistic levels, and processes of obtaining, processing and processing information that is acquired through sensual experiences. Therefore, the article is devoted to the comparative cognitive-onomasiological analysis of the evaluative semantic component of medicinal plants names.

Purpose. The purpose of this research is to establish the motivational base of German and English phytonyms with an evaluative semantic component belonging to the associative-terminal type of motivation and to reconstruct evaluative semantics that is inherent in the designator as a result of this type of motivation.

Methods. Cognitive-onomasiological analysis, cognitive reconstruction, onomasiological reconstruction, semantic reconstruction and comparative method.

Results. The study presents the results of the analysis of 520 names of medicinal plants in two languages of the Germanic group (German and English), onomasiological structures of which contain designators of associative-terminal type with evaluative semantics. It has been indicated that phytonyms with evaluative semantics are motivated by metaphorical signs borrowed from the donor areas such as “natural factor”, “person”, “animal”, “mythological creature” and “artefact”. Conceptual sphere “plant”, which is a part of the broader conceptual sphere “natural factor”, has the largest number of examples of use as a donor area. Correlations between different types of evaluative components and metaphoric donor spheres have been reconstructed.

Discussion. Comparing results of cognitive and onomasiological analysis of medicinal plants’ names in German and English revealed donor spheres and mechanisms of associative-terminal motivation, that are common for both languages. Metaphorical motivators have been indicated both in plants’ names motivated according to the associative-terminal type, and in those belonging to mixed motivation type. Since a comparative cognitive-onomasiological analysis of two closely related languages naturally reveals common tendencies rather than differences, we see prospects for further exploration in conducting a similar study with languages belonging to different groups and compare results for languages, that would be unrelated or distantly related.

Keywords: phytonym, evaluative component, cognitive onomasiological analysis, associative-terminal motivation, designator, donor sphere.

Відомості про автора

Усик Людмила Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна, e-mail: luda.usyk@gmail.com

Usyk Liudmyla, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of Foreign Languages of Cherkasy State Technological University, Ukraine, Cherkasy, e-mail: luda.usyk@gmail.com

ORCID 0000-0002-3306-2641

Надійшла до редакції 05 квітня 2019 року
Прийнято до друку 15 квітня 2019 року

УДК 821.112.2 Д- 309

Зоя Кучер

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У запропонованій статті досліджено особливості використання граматичних трансформацій, а саме прийоми заміни частин мови в процесі перекладу збірки швейцарського письменника Ф. Дюренмата «Лабіринт», виконаного відомим українським перекладачем О. Логвиненком. Розглядаємо одну з найважливіших проблем художнього перекладу – проблему точності, правильності та адекватності, вирішити яку неможливо без використання різноманітних прийомів перекладацьких трансформацій. Аналізуємо стан вивчення проблеми перекладацьких трансформацій у сучасному вітчизняному перекладознавстві. На основі фактичного матеріалу ґрунтовно проаналізовано особливості використання граматичних заміни. Основними мотивами застосування заміни частин мови є, переважно прагнення подолати розбіжності між системою та нормою мови оригіналу і перекладу, уникнути буквалізмів, неприродності деяких зворотів та використовувати граматичні конструкції, які відповідають нормі української мови.

Ключові слова: *перекладацька трансформація, граматична заміна, заміна частин мови, адекватний переклад, мотиви використання перекладацьких трансформацій.*

Вступ. На початку ХХІ століття проблема художнього перекладу все частіше стає предметом досліджень у сучасному вітчизняному перекладознавстві. До кола важливих питань наукових розвідок останніх часів потрапляють літературознавчі аспекти художнього перекладу (Лановик, 2006), актуальні теоретичні концепції та моделі поетичного перекладу (Коломієць, 2004), а також крос-культурні та загальні перекладознавчі проблеми, а саме теорія інтерпретації (Демецька, 2006). Актуальними стають праці, де художній переклад розглядають як важливий чинник націєтворення (Стріха, 2006, Зорівчак, 2007) та як культурний феномен (Бевз, 2010). Українська дослідниця Т. Андрієнко (2016) досліджує стратегії й тактики перекладу художнього тексту в когнітивно-дискурсивному аспекті. Необхідно зауважити, що об'єктом наукових досліджень останніх часів стають не лише окремі проблеми художнього перекладу, а й постать самого перекладача як поліфункціонального, культурного посередника, діяльність якого розглядаємо в широкому соціокультурному та особистісному контексті (Іваницька, 2015), а

© Кучер З., 2019

DOI: 10.24025/chdtu2019.1.2019.169442

також творчість як невід'ємна складова перекладацької діяльності, що характеризує як її процесуальний, так і продуктивний аспекти (Ребрій, 2012).

Теоретичне підґрунтя. Актуальність запропонованої статті пов'язана зі станом сучасних вітчизняних досліджень у галузі перекладознавства, що вказує на значний інтерес до проблеми художнього перекладу як особливого виду перекладацької діяльності, а саме, до вивчення способів та прийомів адекватного відтворення оригінального тексту.

Однією з важливих проблем художнього перекладу є проблема точності, правильності та адекватності. Як відомо, системи мови оригіналу та перекладу можуть суттєво відрізнятися, що призводить до неможливості відтворення лексичних, граматичних, стилістичних, а інколи й змістових особливостей оригіналу. Необхідно наголосити, що для перекладача художнього твору надважливим завданням є наближення за інтенсивністю та якістю до ефекту, що його відчував читач оригінального тексту. Український дослідник О. Чередниченко в цьому контексті зазначає, що «для адекватного відтворення художнього цілого перекладач має зіставляти, бодай уявно, можливі естетичні реакції на нього і читачів оригіналу, і читачів перекладу, і робити все можливе, щоб ці реакції були бодай приблизно однаковими» (Чередниченко, 2008, с. 21). Отже, перекладач має розуміти внутрішню систему мови оригіналу та структуру тексту цією мовою і побудувати такий текстуальний простір, що впливатиме на читача тексту перекладу аналогічно, причому в усіх аспектах, змістовому, структурному та функціональному, а це означає – створювати емоційний вплив, до якого прагне текст-джерело.

У цьому зв'язку важливим є ґрунтовний аналіз прийомів перекладацьких трансформацій, які сприяють досягненню відповідного ступеня адекватності та еквівалентності художнього перекладу, який має естетично вплинути на читача.

У вітчизняному перекладознавстві проблема перекладацьких трансформацій залишається на сучасному етапі однією з дискусійних, особливо це стосується визначення самого поняття «перекладацька трансформація», а також кваліфікації основних прийомів трансформацій та створення їхньої несуперечливої типології. У науковій літературі наявні численні тлумачення зазначеного терміна і різноманітні спроби класифікації цього явища. З метою визначення перекладацьких трансформацій науковці обирають різні ключові слова, кваліфікуючи їх залежно від своїх наукових поглядів, від розуміння сутності самого процесу перекладу та його моделювання.

У сучасному українському перекладознавстві наявна досить нова класифікація перекладацьких трансформацій, запропонована О. Селівановою, яку вона розробила, спираючись на семантику, синтактику та прагматику, оскільки, на думку дослідниці, переклад є перетворенням мовного продукту однієї семіотичної системи продуктом іншої, орієнтованим на інтерпретанту свого адресата (Селіванова, 2012, с. 458).

Як справедливо зазначає О. Селіванова, «розділити наведені три виміри семіозису як цілісного процесу вкрай важко, адже зміна форми зумовлює здебільшого і зміну смислу, модифікація прагматичного впливу також передбачає зміну форми та змісту повідомлення. Ураховуючи таку нероздільність, перекладацькі трансформації умовно діляться на формальні, формально-змістові, обумовлені специфікою мовних систем оригінального та перекладного текстів, а також контекстуальними та прагматичними

факторами, та прагматичні, останні є також формально-змістовими» (Селіванова, 2012, с. 458).

У контексті запропонованого дослідження варто зупинитись на визначенні поняття «перекладацької трансформації» українськими дослідниками Т. Кияком, А. Науменком та О. Огуєм, які розглядають перекладацькі трансформації як способи та прийоми перекладу, що «допомагають зберегти риси авторського стилю при адекватному відтворенні змісту оригінального тексту» (Кияк, 2008, с. 532). Справедливою є думка вітчизняних науковців про те, що текст у процесі перекладу зазнає як міжмовних замін (псевдотрансформацій за допомогою формальних і функціональних відповідників), так і певних перекладацьких перетворень (трансформацій), які простежуються на різних мовних рівнях (фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та текстовому).

Потрібно зазначити, що в процесі перекладу художніх творів з німецької мови українською виникають значні проблеми, пов'язані з відмінностями мовних картин світу та граматичних структур. Саме розбіжності в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій становлять труднощі при перекладі та мають бути враховані при осмисленні тексту. У роботі Т. Кияка, А. Науменка та О. Огуя (Кияк, 2008, с. 532) зазначено, що на морфологічному рівні стандартні морфологічні трансформації знаходять своє вираження в заміні частин мови вихідної одиниці, що є характерним для співвідношення німецької та української мов.

Отже, постає важлива проблема вивчення основних перекладацьких прийомів, які здійснюються на морфологічному рівні в процесі відтворення німецькомовного оригінального тексту українською мовою.

Метою запропонованого дослідження стає вивчення особливостей використання граматичних прийомів замін частин мови під час перекладу збірки Ф. Дюренмата «Лабіринт» українською мовою.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано трансформаційний метод із метою виявлення усіх можливих прийомів трансформацій під час перекладу; порівняльний – для зіставлення структур обох мов та встановлення їхніх спільних і відмінних рис; контекстуальний метод застосовувався з метою продемонструвати можливості вибору прийомів перекладу за умови наявності певного контексту. Використання компонентного аналізу допомогло виявити значення мовних одиниць елементарного змісту (сем), що дало змогу порівняти семний склад одиниць оригіналу та перекладу для виявлення ступеня їхньої відповідності.

Результати дослідження. З метою адекватного відтворення змісту художнього тексту перекладачі вдаються до різноманітних прийомів перекладацьких трансформацій, які повністю або частково змінюють структуру речень тексту перекладу. Переклад з однієї мови на іншу неможливий без граматичних трансформацій, до яких, першочергово, варто віднести перебудову речення (зміна його структури) та заміни – як синтаксичного, так і морфологічного рівня. Часто використовують також прийом додавання та вилучення одного чи декількох граматичних компонентів.

Варто зазначити, що граматичні трансформації зумовлені різними причинами – як граматичного, так і лексичного характеру, хоча основну роль в першу чергу відіграють граматичні фактори, тобто розходження в структурі мов.

У процесі перекладу з німецької мови українською з різних причин перекладачу доводиться замінювати одну частину мови іншою. Така заміна може бути викликана прагненням зробити текст перекладу адекватним, уникаючи конструкцій, не властивих мові перекладу.

У процесі порівняльного аналізу збірки Ф. Дюренмата «Лабіринт» та його україномовного перекладу була виявлена значна кількість замін частин мови, спричинена різними факторами. Серед найголовніших – прагнення подолати розбіжності між системою й нормою німецької та української мов.

<p>1. Vor dessen Lektionen wir zitterten, denn er war ein bösariger <i>Prügler, Klemmer und Haarzieher</i>, der uns zwang, einander die Hände zu schütteln (Dürrenmatt, 1998, S. 17).</p>	<p>Перед його уроками ми аж тремтіли, бо той злока любив нас <i>лупцювати, щипати й тягати за чуба</i>, а також змушував подавати один одному руку (Дюренмат, 2005, с. 12).</p>
---	---

Іменники *Prügler, Klemmer, Haarzieher*, які не мають словникових відповідників, перекладено за допомогою дієслів *лупцювати, щипати, тягати за чуба*, що вмотивовано прагненням подолати розбіжності в системі мови оригіналу та мови перекладу і запобігти конструкції, яка не характерна для норми української мови.

<p>2. Nur wenige Züge hatten <i>den Mut</i>, nicht anzuhalten, brausten vorbei nach dem fernen Luzern, nach dem näheren Bern (Dürrenmatt, 1998, S. 17).</p>	<p>Рідко який потяг, поспішаючи до далекого Люцерна чи до недалекого Берна, <i>зважувався</i> тут не спинитися (Дюренмат, 2005, с. 13).</p>
---	---

У вищезазначеному реченні іменник *Mut*, який має словниковий відповідник *мужність*, перекладено дієсловом *зважуватися*. Такий переклад умотивований тим, що перекладач прагне використовувати словосполучення найбільш уживані в мові перекладу, оскільки словосполучення *мати мужність (den Mut haben)* в українській мові співвідноситься, зазвичай, з живою істотою.

<p>3. Der Zahntechniker war klein und dick; <i>mit Fragen</i> der Volksgesundheit beschäftigt, ließ er ein Volksbrot verfertigen, bei dem einen das kalte Grausen überkam (Dürrenmatt, 1998, S. 18).</p>	<p>Зубний технік був приземкуватий і гладкий, він <i>дбав</i> про народне здоров'я і придумав «народний хліб», жуючи який люди обливалися холодним потом (Дюренмат, 2005, с. 13).</p>
--	---

У запропонованому реченні вираз *mit Fragen beschäftigen*, який має переклад *займатися питаннями*, перекладено дієсловом *дбати*, що умотивовано прагненням уникнути словотворчих моделей, не характерних для мови перекладу.

<p>4. Sie las während des Melkens die Bibel, und ich mußte nach dem Abendessen die Hausiere und Vaganten vom Pfarrhaus über die Ebene zwischen dem Dorf und Zäziwil zu ihr in die Hütte führen, wo sie <i>übernachten</i> konnten (Dürrenmatt, 1998, S. 19).</p>	<p><i>Доячи</i> корову, вона читала Біблію, а я після вечері мав водити від пасторського будинку через рівнину між селом і Цецивілем мандрівних торговців та акторів до її хатини <i>на нічліг</i> (Дюренмат, 2005, с. 14).</p>
--	---

Перекладаючи українською мовою применникові конструкції, які, відповідно до системи німецької мови, є досить поширеними, часто використовують прийоми заміни частин мови, що підтверджує наш приклад. Словосполучення *während Melkens*, яке буквально можна перекласти як *нід час доїння*, перекладено дієсловом *доїти*; німецьке дієслово *übernachten* зі словниковим відповідником *переночувати*, перекладено іменником *нічліг*. Такий переклад вмотивовано прагненням перекладача уникнути неприродності деяких висловів унаслідок невідповідності системи німецької та української мов, що робить зміст речення зрозумілим і відповідним нормі мови перекладу.

<p>5. Meine Eltern gingen den Weg zwischen den Gräbern auf und ab, wenn sie etwas zu besprechen hatten, und meine Schwestern dich spielten dort Verstecken, oft um das Grabeines Schwesterchens herum, an dessen Geburt und Tod ich mich nicht erinnere, ich sehe nur noch, <i>denke ich zurück</i>, ein kleines schmiedeeisernes Kreuz mit einem Emailschildschattenhaft vor mir, aber den Namen, der auf dem Schild stand, habe ich vergessen (Dürrenmatt, 1998, S. 20).</p>	<p>Коли батькові й матері треба було про щось побалакати, вони походжали туди-сюди між могилами, а ми із сестрою гралися там у піжмурки, частенько ховалися й за могилкою нашої сестрички; коли саме вона народилась й коли померла, я вже не пригадую, <i>пам'ять невиразно зберегла</i> лише невеличкого кутого хреста з емальованою табличкою, а ось яке ім'я на ньому стояло, я вже забув (Дюренмат, 2005, с. 15).</p>
--	--

У нашому прикладі дієслово *zurückdenken*, яке має словниковий відповідник *згадувати*, *пригадувати*, перекладено словосполученням *пам'ять зберегла*. Такий переклад умотивований прагненням використовувати вислови і конструкції, найбільш вживані в українській мові та подолати розбіжності між системою мови оригіналу та перекладу. Необхідно зазначити, що, окрім змін на морфологічному рівні, спостерігаємо використання прийому конверсійної заміни, оскільки граматичні прийоми, які перекладач застосовує з метою наближення до норми рідної, призводять інколи до модифікації мовних одиниць на лексичному рівні, не змінюючи при цьому лексичного значення.

<p>6. Nicht nur mit dem Tod waren wir vertraut, auch mit dem <i>Töten</i> (Dürrenmatt, 1998, S. 21).</p>	<p>Ми не тільки добре знали, що таке смерть, а й уміли <i>вбивати</i> (Дюренмат, 2005, с. 15).</p>
--	--

У запропонованому реченні применникова конструкція *mit dem Töten* перекладена дієсловом *вбивати*. Такий переклад умотивовано прагненням уникнути нелогічності вираження у мові перекладу та подолати розбіжності між нормою мови оригіналу та перекладу.

<p>7. Gut und Böse waren festgesetzt, man stand in einem ständigen Examen, für jeden Tag gab es gleichsam Noten, und darum war die Schule auch <i>so bitter</i>: sie setze das himmlische System auf Erden fort, und für die Kinder waren die Erwachsenen Halbgötter (Dürrenmatt, 1998, S. 29).</p>	<p>Межі добра і зла були чітко окреслені, людям доводилося постійно тримати іспит, кожен вчинок мав немовби свої оцінки, і через те й школа викликала стільки <i>гіркоти</i>: вона була продовженням небесної системи на землі, а дорослі для дітей були напівбогами (Дюренмат, 2005, с. 22).</p>
---	---

У наведеному реченні прикметник *bitter* перекладено іменником *гіркота*, що вмотивовано прагненням перекладача використовувати вислови та слова, які притаманні саме мові перекладу, долаючи розбіжності між нормою мови оригіналу та перекладу.

8. Man war <i>dem Glauben ausgeliefert, schutzlos und nackt</i> (Dürrenmatt, 1998, S. 29).	Доводилося хоч-не-хоч <i>вірити</i> , вірити, стоячи перед ним беззахисно, <i>в чому мати спородила</i> (Дюренмат, 2005, с. 22).
--	--

У запропонованому реченні словосполучення *dem Glauben ausgeliefert sein*, яке має словниковий відповідник *віддаватися вірі*, перекладено нейтральним дієсловом «*вірити*», що підтверджує наявність стилістичної нейтралізації; а прикметники *schutzlos und nackt* – за допомогою описового перекладу, унаслідок чого текст перекладу стає навпаки емоційніше забарвленим ніж оригінал. Отже, одночасне використання стилістичної нейтралізації та компенсації підтверджує наявність стилістичної компенсації, використання якої викликано прагненням перекладача відтворити тональність оригінального тексту та створити подібне емоційне враження, яке отримують читачі оригінального тексту.

9. Es aufzutreiben war schon ein Kunststück, setzte <i>Lügen, Stehlen und Pumpen</i> voraus (Dürrenmatt, 1998, S. 49).	Роздобувати їх стало в нас справжнім мистецтвом: треба було вміти <i>брехати, красти й позичати</i> (Дюренмат, 2005, с. 38).
--	--

Переклад іменників *Lügen, Stehlen und Pumpen* за допомогою дієслів *брехати, красти, позичати* вмотивовано прагненням подолати розбіжності в системі мови оригіналу та мови перекладу і запобігти конструкції, яка не характерна для української мови.

10. In welchen Räumen <i>fürchtete</i> er sich und wovor? (Dürrenmatt, 1998, S. 70)	У яких кімнатах і залах <i>відчував страх</i> і перед чим? (Дюренмат, 2005, с. 56)
---	--

Дієслово *fürchten*, який має словниковий відповідник *боятися*, перекладено словосполученням, до складу якого належить іменник *відчувати страх*, що вмотивовано прагненням забарвити ситуацію для більш вдалого відтворення емоційного стану героя.

Висновки. Отже, здійснивши порівняльний аналіз збірки швейцарського письменника Ф. Дюренмата «Лабіринт» та його перекладу, зробленого відомим українським перекладачем О. Логвиненком, ми дійшли висновку, що перекладачем з метою створення адекватного тексту, а саме досягнення емоційного впливу, до якого прагне текст-джерело, було використано значну кількість граматичних замінів. Підсумовуючи, потрібно зазначити, що основними мотивами застосування граматичних замінів частин мови є переважно прагнення подолати розбіжності між системою та нормою мови оригіналу і перекладу, уникнути буквалізмів, неприродності деяких зворотів та використовувати граматичні конструкції, які відповідають нормі української мови.

Бібліографія

- Андрієнко, Т. П. (2016). Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську та російську): монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Бевз, Н. В. (2010). Переклад як культурний феномен: герменевтико-комунікативний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури». Харків.
- Демецька, В. В. (2006). Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми: монографія. Херсон: МП «Норд».
- Дюренмат, Ф. (2005). Лабіринт: Тексти I-III: Зимова війна в Тибеті; Місячне затемнення; Бунтар. / З нім. пер. О. Логвиненко. К.: Юніверс.
- Зорівчак, Р. П. (2007). Український художній переклад як націє творчий чинник. *Зарубіжна література*. Квіт. (Чис. 14). С. 1–5.
- Іваницька, М. (2015). Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах: монографія. Чернівці: Книги–XXI.
- Коломієць, Л. В. (2004). Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу: монографія. К.: Вид. полігр. центр «Київський університет».
- Кияк, Т. Р. (2008). Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».
- Лановик, М. Б. (2006). Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури». К.
- Ребрій, О. В. (2012). Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
- Селіванова, О. О. (2012). Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання. Черкаси: Ю. Чабаненко.
- Стріха, М. (2006). Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. К.: Факт-Наш час.
- Чередниченко, О. І. (2008). Український переклад: з минулого у сьогодення. *Од слова путь верстаючи й до слова...*: зб. на пошану Р. П. Зорівчак, д-ра філол. наук, проф., засл. працівника освіти України / ред. кол.: О. І. Чередниченко [та ін.]. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, С. 21–31.
- Dürrenmatt Friedrich. (1998). Labyrinth: Stoffe I-III: Der Winterkrieg in Tibet; Mondfinsternis; Der Rebell. Zürich: Diogenes Verlag.

References

- Andriyenko T. P. (2016). Strategiyi i taktyky` perekladu: kognityvno-dy`skursyvny`j aspekt (na materialy xudozhn`ogo perekladu z anglijs`koyi movy` na ukrayins`ku ta rosij`s`ku): monografiya. K.: Vy`davny`chy`j dim Dmy`tra Burago.
- Bevz N. V. (2010). Pereklad yak kul`turny`j fenomen: germenevty`ko-komunikaty`vny`j aspekt: avtoref. dy`s. na zbuttya nauk. stupenya kand. filos. nauk: specz. 09.00.04 «Filosofs`ka antropologiya, filosofiya kul`tury`». Xarkiv.
- Demecz`ka V. V. (2006). Teoriya adaptaciyi: kros-kul`turni ta perekladoznavchi problemy`: monografiya . Xerson: MP «Nord».
- Dyurenmat F. (2005). Labiry`nt: Teksty` I-III: Zy`mova vijna v Ty`beti; Misyachne zatemnennya; Buntar. / Z nim. per. O. Logvy`nenko. K.: Yunivers.
- Zorivchak R. P. (2007). Ukrayins`ky`j xudozhnij pereklad yak naciye tvorchy`j chy`nny`k. *Zarubizhna literatura*. Kvit. (Chy`s. 14). S. 1-5.
- Ivany`cz`ka M. (2015). Osoby`stist` perekladacha v ukrayins`ko-nimecz`ky`x literaturny`x vzayemy`nax: monografiya. Chernivci: Kny`gy` - XXI.
- Kolomiyecz` L. V. (2004). Konceptual`no-metodologichni zasady` suchasnogo ukrayins`kogo poety`chnogo perekladu: monografiya. K.: Vy`d. poligr. centr «Ky`yivs`ky`j univerty`tet».

- Ky`yak T. R. (2008). Naumenko A. M., Oguj O. D. *Perekladoznavstvo (nimecz`ko-ukrayins`ky`j napryam): pidruchny`k*. K.: Vy`davny`cho-poligrafichny`j centr «Ky`yivs`ky`j universy`tet».
- Lanovy`k M. B. (2006). *Problemy` xudozhn`ogo perekladu yak predmet literaturoznavchoyi refleksiyi: avtoref. dy`s. na zdobuttya naukovoogo stupenya doktora filol. nauk: specz. 10.01.06 «Teoriya literatury`»*. K.
- Rebrij O. V. (2012). *Suchasni koncepciyi tvorchosti u perekladi: monografiya*. X.: XNU imeni V. N. Karazina.
- Selivanova O. O. (2012). *Svit svidomosti v movi. My`r soznany`ya v yazyke. Monografichne vy`dannya*. – Cherkasy: Yu. Chabanenko.
- Strixa M. (2006). *Ukrayins`ky`j xudozhnij pereklad: mizh literaturoyu i nacyetvorenyam*. K.: Fakt-Nash chas.
- Cheredny`chenko O. I. (2008). *Ukrayins`ky`j pereklad: z my`nulogo u s`ogodennya. Od slova put` verstayuchy`j do slova...: zb. na poshanu R. P. Zorivchak, d-ra filol. nauk, prof., zasl. pracivny`ka osvity` Ukrainy` / red. kol.: O. I. Cheredny`chenko [ta in.]*. L`viv: Vyd. centr LNU im. I. Franka. S. 21–31.
- Dürrenmatt Friedrich (1998). *Labyrinth: Stoffe I-III: Der Winterkrieg in Tibet; Mondfinsternis; Der Rebell*. Zürich: Diogenes Verlag.

Резюме

Кучер Зоя

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Постановка проблеми. Актуальність запропонованої статті пов'язана зі станом сучасних вітчизняних досліджень у галузі перекладознавства, що характеризуються значним інтересом до проблеми художнього перекладу як особливого виду перекладацької діяльності, а саме вивчення способів та прийомів адекватного відтворення оригінального тексту.

Мета статті. Метою запропонованого дослідження є вивчення особливостей використання прийомів граматичних заміни частин мови в процесі перекладу художнього твору Ф. Дюренмата «Лабіринт» українською мовою.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано трансформаційний метод з метою виявлення усіх можливих прийомів трансформацій під час перекладу; порівняльний – для зіставлення структур обох мов та встановлення їхніх спільних і відмінних рис; контекстуальний метод застосовувався з метою продемонструвати можливості вибору прийомів перекладу за умов наявності певного контексту. Використання компонентного аналізу допомогло виявити значення мовних одиниць елементарного змісту (сем), що дозволило порівняти семний склад одиниць оригіналу та перекладу для виявлення ступеня їхньої відповідності.

Основні результати дослідження. З метою адекватного відтворення змісту художнього тексту перекладачі вдаються до різноманітних прийомів перекладацьких трансформацій, які повністю або частково змінюють структуру речень тексту перекладу. Переклад з однієї мови на іншу неможливий без граматичних трансформацій, до яких, у першу чергу, варто віднести перебудову речення (зміна його структури) та заміни – як синтаксичного, так і морфологічного порядку.

Висновки та перспективи. Здійснивши порівняльний аналіз збірки швейцарського письменника Ф. Дюренмата «Лабіринт» та українського перекладу, зробленого О. Логвиненком, приходимо до висновку, що перекладачем з метою створення адекватного тексту, а саме досягнення емоційного впливу, до якого прагне текст-джерело, було використано значну кількість граматичних замінів. Основними мотивами застосування граматичних замінів частин мови переважно є прагнення подолати розбіжності між системою та нормою мови оригіналу та перекладу, уникнути буквалізмів, неприродності деяких зворотів та використовувати граматичні конструкції, відповідні нормі української мови.

Ключові слова: перекладацька трансформація, граматична заміна, заміна частин мови, адекватний переклад, мотиви використання перекладацьких трансформацій.

Abstract

Kucher Zoja

THE PROBLEM OF EMPLOYING TRANSLATION TRANSFORMATIONS WHILE TRANSLATING AN ART WORK

Problem statement. The topicality of the proposed article is related to the state of modern research in our country in the field of translation studies characterized by a considerable interest in the field of artistic translation as a special type of translation activity, namely, the study of methods and techniques for the adequate reproduction of the original text.

Purpose of the article. The purpose of the proposed research is the study of peculiar use of grammatical substitutions of parts of speech in the process of translation of the literary work “Labyrinth” by F. Durrenmatt into Ukrainian

Research methods. In the research process a number of methods were applied. A transformation method was used to study all possible transformation techniques during translation. A comparative method was used for the comparison of the structures of both languages and the establishment of their common and distinctive features. A contextual method was used to demonstrate the possibilities of choosing the translation methods if there is a certain context. The use of the component analysis enabled to reveal the values of the linguistic units of elemental content (seme), which allowed comparing the seminal composition of the original units and the translation to determine the degree of their correspondence.

Main results of the study. In order to reproduce the content of the artistic text adequately, the translator makes use of various techniques of translation transformations that completely or partially alter the structure of the sentences of the text of the translation. Translation from one language into another is impossible without grammatical transformations which, in the first place, should include the reconstruction of the sentence (change in its structure) and the replacement of both syntactic and morphological order.

Conclusions and perspectives. Based on a comparative analysis of the collection “The Labyrinth” by the Swiss writer F. Durrenmatt, and the Ukrainian translation by O. Logvynenko, we conclude that the interpreter used a significant number of grammatical substitutions. The main purpose of which was the creation of an adequate text, namely the achievement of the emotional influence, which the text

source seeks to. The main reasons for using grammatical substitutions of the parts of speech is mainly the desire to overcome the differences between the system and the norm of the original language and the translation, to avoid literalisms as well as the unnatural expressions, and to use the grammatical constructions, corresponding to the norm of the Ukrainian language.

Keywords: translation transformation, grammatical replacement, replacement of parts of speech, adequate translation, motives for the use of translation transformations.

Відомості про автора

Кучер Зоя Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романо-германської філології та перекладу Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна, e-mail: zoya.kucher18@gmail.com

Kucher Zoya, Ph.D. in Philology, Associate Professor, the Head of Department of Romance and German Philology and Translation of Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine, e-mail: zoya.kucher18@gmail.com

ORCID 0000-0002-6055-4086

Надійшла до редакції 02 квітня 2019 року
Прийнято до друку 15 квітня 2019 року

Марина Орлова

**МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ ЯК ПРОБЛЕМА ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ
В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ
НІМЕЦЬКОГО ПИСЬМЕННИКА Г. ГРАССА «МОЄ СТОРІЧЧЯ»)**

У пропонованій статті розглянуто місця пам'яті з погляду перекладознавства та теорії міжкультурної комунікації, а саме особливостей перекладу художнього твору з урахуванням національно-культурної асиметрії. Для практичного аналізу було обрано роман німецького письменника Г. Грасса „Mein Jahrhundert“ та його україномовний переклад «Моє сторіччя» (у перекладі Н. Сняданко). У процесі практичного аналізу досліджували перекладацькі стратегії, які було застосовано до відтворення комеморативних, символічних та комунікаційних місць пам'яті.

Ключові слова: місця пам'яті, міжкультурна комунікація, Г. Грасс, «Моє сторіччя», перекладацькі стратегії, національно-культурна асиметрія.

Вступ. Термін «місця пам'яті» є поняттям, яке вперше було введено в науковий обіг французьким ученим П'єром Нора у своїй однойменній багатотомній праці (фр. *Les Lieux de Memoire*), опублікованій у 1983-1995 роках. З того часу цей феномен активно вивчається різними науками, як то історія, історіографія, культурологія, соціологія чи літературознавство. Місця пам'яті – це, так би мовити, місток між історією та пам'яттю, минулим та сьогоденням, своєрідне сховище колективної пам'яті чи кристалізаційні пункти спогадів конкретної групи людей, що формує національну ідентичність певного етноса.

Як зазначає П'єр Нора, «місце пам'яті – поняття абстрактне, суто символічне, призначене вивільнити пам'яттєвий вимір з об'єктів, що можуть бути матеріальними і водночас нематеріальними, як-от вислови, гасла, ключові слова... » (Нора, 2014, с. 242). Французький дослідник розрізняє сім категорій європейських місць пам'яті, а саме: «власне історичні та засадничі місця, «ключові місця» (військові чи дипломатичні), географічні місця (річки, гірські масиви тощо), комунікаційні місця, креативні місця (художні або наукові), символічні місця, комеморальні місця¹» (Нора, 2014, с. 246).

¹ Комеморація – це збереження у суспільній свідомості пам'яті про значущі події минулого. Комеморація виникає у теперішньому завдяки бажанню спільноти, яка існує в цей момент, утверджувати почуття своєї єдності та спільності, укріплюючи зв'язки у суспільстві через розділене ставлення до репрезентації минулих подій (Зерубавель, 2011, с. 14-15).

Так, війна може пригадуватись як міфічна подія (війна як апокаліпсис), як частина політичної історії (війна як велика катастрофа певного історичного періоду), як травматичний досвід, як частина сімейної історії тощо.

У проєкті «Місця пам'яті» Нора та його співавтори позначають цим поняттям музеї й архіви, кладовища й колекції, свята й річниці, бібліотеки й словники, трактати й документи, пісні й поминальні промови – усе, що здатне відтворити подих і колорит епохи. У томах цього видання можна знайти статті про французький прапор, про «Марсельезу», про Жанну д'Арк, про французьке вино – власне, про все те, що в очах упорядників «оточене символічною аурую» (Нора, 2014).

Теоретичне підґрунтя. У пропонованому дослідженні місця пам'яті розглянуто в новій площині – з погляду перекладознавства та теорії міжкультурної комунікації, а саме особливостей перекладу художнього твору з урахуванням національно-культурної асиметрії. Хоча означена проблема не є новою, і треба згадати про дослідження національно-культурних особливостей у художньому перекладі, що викликає інтерес як теоретиків, так і практиків перекладу у зв'язку з потребою врахування їх важливої ролі під час передачі мовою перекладу іншомовного художнього твору, було б доречним зазначити, що, перш за все, у сучасній лінгвістичній парадигмі мову розглядають як культурний код нації, а художній текст, засобом матеріальної реалізації якого є саме мова, надає матеріал для прочитання цього коду. Тому на сьогоднішній день науковці все більше уваги приділяють дослідженню національно-культурної специфіки мовних одиниць художнього тексту та їх перекладу, а також вивченню засобів відображення національного характеру, менталітету і світосприйняття того чи іншого етносу у просторі літературних творів. У художньому тексті вони набувають символічного, еталонного, образно-метафоричного значення.

У науковій літературі на позначення номінацій з національно-культурним компонентом у семантичній структурі використовують різні назви: безеквівалентна лексика, слова-реалії, фонові слова, слова з національно-культурною конотацією, етнокультурно марковані слова, мовні стереотипи тощо. Зазначені поняття широко ввійшли у науковий обіг науки про переклад, про що свідчать наукові розвідки провідних зарубіжних та вітчизняних перекладознавців, що стали вже класичними (Р. Зорівчак, С. Влахов, С. Флорин). У наявних наукових працях наголошено, що національно-культурна семантика мовних одиниць дає змогу проникнути в культуру носіїв мови, в їхні фонові знання, які обов'язково наявні в свідомості учасників комунікації та в значній мірі визначають смисл висловлювання.

Місця пам'яті, на відміну від культурно-маркованої лексики, охоплюють не лише конкретні лексичні, культурно зумовлені одиниці (реалії, символи, концепти тощо), а й певні культурні форми, які складають код нації. Ці культурні форми відображають самобутність народу, втілюючись у мові, якою розмовляє цей етнос.

Сутнісний вимір національної традиції, почуття належності до певної національної спільноти (провінційні, родинні, лінгвістичні, релігійні, соціальні, статеві чинники) пов'язані з пам'яттєвою діяльністю та спільною пам'яттєвою спадщиною певного національного колективу. Пошук, а також виокремлення таких місць пам'яті та символів ідентичності під час перекладу призводить до правильного вибору стратегій лінгвокультурної адаптації іншомовного тексту, до подолання міжмовних та міжкультурних бар'єрів.

Як стверджує І. Войнич, «зазвичай термін “лінгвокультурна адаптація тексту” визначають як вписування тексту перекладу в матрицю приймаючої лінгвокультури» (Войнич, 2010, с. 10). Дослідниця уточнює це визначення і виокремлює два напрямки лінгвокультурної адаптації, яка «може бути орієнтована як на лінгвокультуру оригіналу, так і на лінгвокультуру перекладу. Незалежно від її напрямку текст все-таки адаптується під впливом взаємодії двох мов і двох культур» (там само).

Методи та матеріал дослідження. Отже, зважаючи на мету та завдання пропонуваного дослідження, а саме здійснити перекладознавчий аналіз українського перекладу роману німецького письменника Г. Грасса «Мое сторіччя» („Mein Jahrhundert“, 1999) з погляду відтворення місць пам'яті в процесі художнього перекладу, а саме таких категорій, як комеморативні, символічні та комунікаційні місця пам'яті. У процесі дослідження використано різноманітні методи дослідження, а саме порівняльний та описовий методи, трансформаційний та лінгвостилістичний аналіз, сучасні дослідження з проблем пам'яттєвого дискурсу, сучасної теорії часопростору, герменевтики та рецептивної естетики.

Результати дослідження. Звернення до творчості Нобелівського лауреата з літератури Гюнтера Грасса, найбільш типового представника літератури 60-80-х рр. ХХ століття й водночас найбільш неоднозначного, суперечливого, сміливого із поміж усіх німецькомовних авторів, саме в контексті пам'яттєвого дискурсу є не випадковим, адже грассівська концепція історії, її художнє осмислення полягає, перш за все, у необхідності взаємодії з власною історією, незамовчуванні незручного історичного минулого, його подолання шляхом висвітлення найбільш болючих та темних сторінок історії певного народу. Особливу увагу автор приділяє зображенню сучасного німецького суспільства поряд із суспільством часів націоналізму. Письменник переконаний, що помилки та злочини, скоєні під час панування нацизму, нікому не навчили Німеччину постіндустріальної доби, оскільки історія не має сенсу, хоч вона і рухається далі, але прогрес не є її результатом.

Метафорика пам'яті оприявнюється в творчості письменника через хронотоп спогадів, який включає в себе метафори та середовища пам'яті. Як стверджує А. Моргачова, «роль метафор можуть виконувати будь-які речі або відчуття, котрі у свідомості персонажів асоціюються з минулим» (Моргачова, 2010, с. 146).

Автобіографічний роман «Мое сторіччя», який приніс його автору Нобелівську премію з літератури, з одного боку, є художнім твором, а з іншого – історіографічним описом, який дає змогу об'єднати два рівні взаємодії культури та пам'яті: рівень індивідуальний та колективний. У творі, який складається з 99 історій-епізодів, Грасс реконструює різноманітні події одного з найбільш трагічних століть в історії Німеччини – ХХ століття, починаючи від 1900 року і закінчуючи останнім роком цього століття.

Такий текст, як цей роман, уможлиблює доступ до автентичних місць пам'яті та надає реципієнту можливість сформувати уявлення про те, як колективна пам'ять полишає сліди аби віднайти та закріпити власну колективну ідентичність. Твір насамперед відзначається високою щільністю національно-специфічної інформації, яка відображає не просто етноколотит німецького народу, а змальовує цілий історичний пласт – ХХ століття, яке виявилось найбільш трагічним в історії Європи загалом та в історії Німеччини зокрема. З метою відтворення історичного минулого Грасс застосовує різноманітні історичні реалії, етнографізми, діалектне мовлення, численні

ремарки та діалоги, реалії на позначення автентичного побуту описуваного історичного періоду; автор використовує прийом реставрації живої мови тощо.

Звісно, що для іншомовного реципієнта такий текст презентує високий рівень іншості / інакшості, тому перед перекладачем постає надскладне завдання – подолання міжмовних та міжкультурних бар'єрів з урахуванням асиметрії культур, з орієнтацією на лінгвокультуру оригіналу. Отже, розглянемо основні перекладацькі стратегії та прийоми, які було застосовано відомою українською перекладачкою німецькомовної літератури Н. Сняданко в процесі перекладу роману Г. Грасса «Моє сторіччя», акцентуючи основну увагу саме на передачі місць пам'яті.

Спираючись на класифікацію місць пам'яті, яку було запропоновано П. Нора, виокремлюємо у романі Г. Грасса такі їх категорії: власне історичні та засадничі місця (Соціалістична єдина партія Німеччини, Німецька Демократична Республіка, Східна Пруссія, Сілезія, ХДС), ключові місця (військові – Люфтваффе, «Операція „Карт-бланш“», відомство «Amt Blank», Чекпойнт Чарлі, Скапа-Флоу; дипломатичні – Американський дім), географічні місця (Шлезвіг-Гольштайн, Гайдельберг, Штутгарт, Оберпфальц), комунікаційні місця (Організація німецьких дівчат, Юнгеншафт, Юнгцуг, Колумбус-гауз, Гауз Фатерлянд, «Дім демократії»), креативні місця (Дуденівське товариство, Розенмонтаг, «Зуркамп»), символічні місця (Берлінська Стіна, в'язниця «Штаммгайм», концтабори Дахау та Оранієнбург), комеморіальні місця (пам'ятник Барбароссі, Колона Перемоги, монумент мюнхенській Баварії, пам'ятник Армінію).

З огляду на велику кількість місць пам'яті різних категорій, приналежних до німецької колективної пам'яті, які трапляються в аналізованому художньому творі, варто звернутися до проблеми їх лінгвокультурної адаптації в процесі перекладу. Лінгвокультурна адаптація є складним процесом адаптації як на мовному рівні, так і на рівні культурного перенесення, адже перекладач працює з двома мовами та двома культурами, намагаючись з позиції «своєї» картини світу здійснити лінгвокультурний трансфер.

Варто зазначити, що з метою відтворення мови та культури першотвору перекладачі використовують різні стратегії, балансуючи між різними мовними картинками світу, культурами, світоглядами. І вибір відповідної стратегії залежить лише від перекладача, його професіоналізму і, звісно, мотивації, або ж створити щось своє, зберегти чуже чи створити щось зовсім інше. Як зазначає М. Іваницька, «говорячи про стратегії перекладача в поводженні з чужим, науковці вдаються до опозиції «очуження – одомашнення» чи «засвоєння – анексія»» (Іваницька, 2015, с. 91). Одні перекладачі вважають, що в процесі відтворення чужого мають втрутитися в іншомовне культурне поле та адаптувати його до приймаючої культури, інші ж дотримуються такої думки, що іншомовний текст є цінним мовним та культурним кодом певної нації, тому має бути збережена його автентичність на різних рівнях. Втім обидва підходи зазнають критики сучасних науковців, а такий поділ на дві стратегії є категоричним та далеким від практики перекладу. Доместикація (одомашнення) і форенізація (очуження) (Л. Венуті) як протилежні стратегії перекладу мають з обережністю використовувати перекладачі в чистому вигляді та грамотно комбінувати в процесі перекладу. Звісно, ідеальним варіантом є пошук так званої «золотої середини», адже, як правильно зазначає М. Іваницька, «сучасні погляди на переклад вимагають від перекладача передусім уміння знайти таку дистанцію від оригіналу, котра дозволила б

йому сформулювати у власній мові нове висловлювання, яке містило би смисл оригінального, але було б власне новим (природнім) висловлюванням цільової мови, яке написав би автор, коли б створював текст цією мовою» (Іваницька, 2015, с. 93).

На думку російської дослідниці І. Войнич, ««золота середина», складається з такого: те, що перекладач повинен сказати (що закладено в оригіналі – форинізація), плюс те, що перекладач може сказати (засоби рідної мови – доместікація), плюс те, що перекладач прагне сказати (уподобання та смаки перекладача, що і визначає перекладацьку стратегію)» (Войнич, 2010, с. 65).

У процесі зіставного аналізу роману «Мое сторіччя» та його українського перекладу спираємось на стратегії лінгвокультурної адаптації, які запропонувала російська дослідниця І. Войнич. Вона вважає, що «стратегії лінгвокультурної адаптації виявляються в семантичній наближеності / розбіжності оригіналу і перекладу, а також у збереженні або перетворенні синтаксичної будови вихідних структур у тексті перекладу» (Войнич, 2010, с. 111).

Варто зазначити, що в процесі практичного перекладацького аналізу, а саме з погляду зіставлення семантики місць пам'яті тексту оригіналу та українського перекладу роману Г. Грасса, було встановлено, що в процесі перекладу було використано різні стратегії перекладу, втім домінантою є семантичне наближення до тексту оригіналу саме при відтворенні місць пам'яті в україномовному перекладі, що і буде продемонстровано на наступних прикладах.

1. Оригінал: „*Du erinnerst Dich gewiß: Beförderung nach Beförderung. Gegen Schluß war sie beim **BDM Mädleringführerin**, während wir beide es nur, ich zum **Jungzug**-, Du zum **Fähnleinführer** gebracht haben. Als man uns dann in Luftwaffenhelferuniform steckte, war die Zeit der Braunhemden, Halstücher, Führerschnüre (auch Affenschaukel genannt) ohnehin vorbei*“ (Грасс, 1999, с. 174-175).

1. Переклад: «*Ти, звісно ж, пригадуєш: вона отримувала одне підвищення за іншим. Насамкінець вона вже була **фюрершею в Організації німецьких дівчат (BDM)**, тоді як наші з тобою здобутки були значно скромнішими: я дійшов до **юнгзуга**, а ти – до **фенляйнфюрера**. Та потім нас обох таки вбрали у форму Люфтваффе, бо на той час уже минула пора коричневих сорочок, нашійних хустин і фюрерських шнурів (їх ще називали гойдалками для мавп)*» (Грасс, 2017, с. 182).

У пропонованому уривку тексту оригіналу спостерігається вживання місць пам'яті відповідно до вищезазначеної класифікації П. Нора, для перекладу яких Н. Сняданко вдається до різних стратегій. Комунікаційне місце пам'яті „*BDM*“, вжите автором як ініціальна аббревіатура, перекладачка залишає без перекладу, виносячи цю назву в дужки після українського відповідника, який вона пропонує в тексті перекладу не як аббревіатуру, а як окремі розкладені лексичні компоненти, використовуючи метод калькування, що можна вважати вмотивованим, адже ця аббревіатура-реалія не є відомою носіям мови перекладу та потребує роз'яснення. Історичні реалії „*Mädleringführerin*“ та „*Fähnleinführer*“ перекладачка передає як «*фюрерша*» та

«фенляйнфюрер». Випускаючи перші два компоненти першого складного іменника „Mädel“ («дівчина») та „Ring“ (тут «об'єднання», «спілка»), вона пропонує дослівний переклад цієї лексичної одиниці та дотримується стратегії форенізації. Крім того, спостерігається вживання нетипового для української мови фемінитиву з суфіксом «-ша», що є з одного боку невмотивованим, а з іншого може пояснюватися прагненням надати цій лексичній одиниці додаткового стилістичного забарвлення (стилістична спеціалізація). Втім, це перекладацьке рішення є дискусійним, адже такий відповідник асоціюється для багатьох україномовних реципієнтів лише зі значенням «вождь», а не «керівник чи лідер певної спілки/організації». Назви молодіжних фашистських організацій „Fähnlein“ та „Jungzug“ у перекладі відтворюють способом транскодування (транскрипції в першому випадку та транслітерації у другому). Тут спостерігаємо використання стратегії форенізації, однак перекладачка у примітках пояснює значення вжитих у тексті оригіналу комунікаційних місць пам'яті.

2. Оригінал: „*Das Columbushaus und das Haus Vaterland qualmten*“ (Грасс, 1999, с. 189).

2. Переклад: «Димілися Колумбус-гауз і Гауз Фатерлянд» (Грасс, 2017, с. 197).

Як бачимо, у цих уривках перекладачка використовує транскодування, зберігаючи в перекладі історичний колорит комунікаційних місць пам'яті. Хоча німецьке слово „das Haus“ має переклад українською мовою, як «дім, будинок», проте Н. Сняданко не застосовує словниковий відповідник цієї лексичної одиниці, а відтворює її як власну назву політерно, що є прикладом форенізації. Але перекладачка робить виноску, пояснюючи історичний контекст, пов'язаний з будівлею „das Haus Vaterland“, хоча виникає питання, чому не пояснено історичну реалію „Колумбус-гауз“.

3. Оригінал: „*Erst zehn Jahre später, als Anna und ich einander von Kindern bedrängt als Eltern erlebten und wir den Potsdamer Platz als Niemandsland und nur noch vermauert sahen, schrieb ich ein Theaterstück, das als deutsches Trauerspiel „Die Plebejer proben den Aufstand“ hieß und den Tempelwächtern beider Staaten ärgerlich war*“ (Грасс, 1999, с. 190).

3. Переклад: «Аж через десять років, коли ми з Анною переживали свій досвід батьківства та материнства, а Потсдамська площа й далі лишилася пустою, **перегородженою Стіною**, я написав театральну п'єсу – німецьку трагедію під назвою «Плебеї намагаються повстати», яка однаково драгувала «охоронців храму» по обидва боки Стіни» (Грасс, 2017, с. 198).

У цьому прикладі дієслово „vermauern“, словниковий відповідник – «замуровувати», не має конотації місця пам'яті, не відповідає історичному контексту та транслює авторську думку некоректно. Тому цілком вмотивовано при перекладі застосовано контекстуальний переклад або ж смислове узгодження. Таке перекладацьке рішення обґрунтовано тим, що «Берлінська

стіна» асоціюється у свідомості україномовного реципієнта з символічним місцем пам'яті німецького народу як зведений бар'єр між Західним і Східним Берліном. Тому застосування відповідника «*Стіна*», написаного з великої літери, має необхідне семантичне наповнення й одночасно стає зрозумілим в авторському контексті.

4. Оригінал: „*Soll es Krause, soll es. Mit einundneunzig Metern überragen wir das Kyffhäuserdenkmal um sage und schreibe sechsundzwanzig...*“ „*Und erst das Hermannsdenkmal! Nicht zu reden von der Münchener Bavaria mit ihren knapp siebenundzwanzig Meterlein ...*“ (Грасс, 1999, с. 49).
4. Переклад: «-Так і має бути, Краузе. Так і повинно бути. Наш дев'яносто один метр переплюне **пам'ятник Барбароссі**, скажемо приблизно, на двадцять шість...». ... «-А про **пам'ятник Армінію** взагалі мовчу! Як і про **монумент мюнхенській Баварії**, що має всього двадцять сім метрів...» (Грасс, 2017, с. 50-51).

У запропонованих уривках з роману «Мое сторіччя» вживаються комеморіальні місця пам'яті, які символізують у суспільній свідомості німецького народу пам'ять про різні значущі події минулого. В українському варіанті перекладачка дотримується стратегії «золотої середини». Назва пам'ятника *das Kyffhäuserdenkmal* передано відповідником «*пам'ятник Барбароссі*», а не «*Кицфггойзерський монумент*», що включає в себе, як монумент імператора Священної Римської імперії, так і монумент імператора Вільгельма I. На перший погляд така конкретизація видається незрозумілою, адже в цьому контексті важливо наголосити на обох видатних історичних особах та збереженні пам'яті про них у колективній свідомості німців, а з іншого боку перекладачка компенсує це за рахунок пояснювальної виноски в кінці сторінки. Ім'я германського вождя Германа передано власною назвою «*Арміній*», ім'ям, яке вождю племені херусків дали римляни, проти яких останній воював. Тому вибір такого відповідника є обґрунтованим, адже це ім'я є більш відомим та зрозумілим для іншомовного реципієнта. Хоча в німецькій художній літературі ім'я Герман зустрічається також досить часто. Перекладаючи місця пам'яті „*Münchener Bavaria*“ додано лексичну одиницю «*монумент*», що вмотивовано з погляду розрізнення географічного місця, а саме міста Мюнхен, яке розташовано у федеральній землі Баварія, від відповідного монументу.

Висновки. Отже, перекладознавчий аналіз українського перекладу роману німецького письменника Г. Грасса «Мое сторіччя» з погляду відтворення місць пам'яті засвідчив, що загалом у запропонованому перекладі спостерігається адаптація до лінгвокультури оригіналу, що відбувається переважно через семантичне наближення оригіналу та перекладу на лексико-семантичному рівні. Більшість місць пам'яті пояснено через лінгвокультурний коментар, що запропоновано у виносках в кінці сторінки. Перекладачка Н. Сняданко вміло оперує різними перекладацькими стратегіями, відтворює особливості культурно-історичних реалій та національної специфіки тексту оригіналу, враховуючи також і різні екстралінгвістичні фактори.

Бібліографія

- Влахов, С., Флорин С. (1980). *Непереводимое в переводе (реалии)*. М.: Международные отношения.
- Войнич, И.В. (2010). *Стратегии лингвокультурной адаптации художественного текста при переводе*: дис. ... канд. филол. наук. Пермь: Пермский государственный технический университет.
- Ґрасс, Г. (2017). *Моє сторіччя*: роман. Львів: Видавництво Старого Лева.
- Зерубавель, Я. (2011). Динамика коллективной памяти. В Я. Зерубавель. *Империя и нация в зеркале исторической памяти* (С. 10–29). М.: Новое издательство.
- Зорівчак, Р.П. (1989). *Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози)*. Львів: Вид-во при ЛНУ.
- Іваницька, М. (2015). *Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах*. Чернівці: Книги – ХХІ.
- Моргачова, Г.В. (2010). *Художнє осмислення історії у «Данцизькій трилогії» Гюнтера Грасса*: дис. ... канд. філол. наук. Київ: Національна академія наук України Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка.
- Нора, П. (2014). *Теперішнє, нація, пам'ять*. Київ: ТОВ «Видавництво “Кліо”».
- Grass, G. (1999). *Mein Jahrhundert*. Steidl Verlag, Göttingen.
- Venuti, L. (2001). Strategies of Translation. In M. Baker (Eds.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 240–244). Routledge: London & New York.

References

- Vlahov, S., Florin S. (1980). *Neperevodimoe v perevode (realii)*. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya.
- Vojnich, I.V. (2010). *Strategii lingvokul'turnoj adaptacii hudozhestvennogo teksta pri perevode*. (Dis. ... kand. filol. nauk). Perm': Permskij gosudarstvennyj tehničeskij universitet.
- Grass, G. (2017). *Moye storichchya*: roman. L'viv: Vydavnytstvo Staroho Leva.
- Zerubavel', Ja. (2011). Dinamika kolektivnoj pamjati. V Ja. Zerubavel'. *Imperija i nacija v zekrale istoricheskoy pamjati* (pp. 10–29). M.: Novoe izdatel'stvo.
- Zorivchak, R.P. (1989). *Realija i pereklad (na materialih anhlomovnykh perekladiv ukrajyns'koyi prozy)*. L'viv: Vyd-vo pry LNU.
- Ivanys't'ka, M. (2015). *Osobystist' perekladacha v ukrajyns'ko-nimets'kykh literaturnykh vzayemynakh*. Chernivtsi: Knyhy – KhKhI.
- Morhachova, H.V. (2010). *Khudozhnye osmyslennya istoriyi u «Dantsyz'kiy trylohiyi» Gyuntera Grassa*. (Dys. ... kand. filol. nauk). Kyiv: Natsional'na akademiya nauk Ukrayiny Instytut literatury im. T.H. Shevchenka.
- Nora, P. (2014). *Teperishnye, natsiya, pam''yat'*. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo “Klio”».
- Grass, G. (1999). *Mein Jahrhundert*. Steidl Verlag, Göttingen.
- Venuti, L. (2001). Strategies of Translation. In M. Baker (Eds.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 240–244). Routledge: London & New York.

Резюме

Орлова Марина

**МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ ЯК ПРОБЛЕМА ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ
В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ
НІМЕЦЬКОГО ПИСЬМЕННИКА Г. ГРАССА «МОЄ СТОРІЧЧЯ»)**

Постановка проблеми. У пропонованому дослідженні місця пам'яті розглянуто з погляду перекладознавства та теорії міжкультурної комунікації, а саме особливостей перекладу художнього твору з урахуванням національно-

культурної асиметрії. Хоча означена проблема не є новою, і треба згадати про дослідження національно-культурних особливостей художнього перекладу у зв'язку з потребою врахування їх важливої ролі під час передачі мовою перекладу іншомовного художнього твору, було б доречним зазначити, що, перш за все, у сучасній лінгвістичній парадигмі мову розглядають як культурний код нації, а художній текст надає матеріал для прочитання цього коду. Тому на сьогоднішній день існує потреба в дослідженні національно-культурної специфіки мовних одиниць художнього тексту та їх перекладу, а також вивченні засобів відображення національного характеру, менталітету і світосприйняття того чи іншого етносу у просторі літературних творів.

Мета статті – здійснити перекладознавчий аналіз українського перекладу роману німецького письменника Г. Грасса «Моє сторіччя» („Mein Jahrhundert“, 1999) з погляду відтворення місць пам'яті в процесі художнього перекладу, а саме таких категорій, як комеморативні, символічні та комунікаційні місця пам'яті.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано різноманітні методи дослідження, а саме порівняльний та описовий методи, трансформаційний та лінгвостилістичний аналіз, сучасні дослідження з проблем пам'яттєвого дискурсу, сучасної теорії часопростору, герменевтики та рецептивної естетики.

Основні результати дослідження. Перекладознавчий аналіз українського перекладу роману німецького письменника Г. Грасса «Моє сторіччя» з погляду відтворення місць пам'яті засвідчив, що загалом у запропонованому перекладі спостерігали адаптацію до лінгвокультури оригіналу, що відбувається переважно через семантичне наближення оригіналу та перекладу на лексико-семантичному рівні. Більшість місць пам'яті пояснено через лінгвокультурний коментар, що запропоновано у виносках в кінці сторінки.

Висновки і перспективи. Варто зазначити, що вітчизняна перекладачка німецького роману «Моє сторіччя» Н. Сняданко вміло оперує різними перекладацькими стратегіями, відтворює особливості культурно-історичних реалій та національної специфіки тексту оригіналу, враховуючи також і різні екстралінгвістичні фактори.

Ключові слова: місця пам'яті, міжкультурна комунікація, Г. Грасс, «Моє сторіччя», перекладацькі стратегії, національно-культурна асиметрія.

Abstract

Maryna Orlova

PLACES MEMORABLE AS A PROBLEM OF LINGUISTIC AND CULTURAL ADAPTATION IN THE PROCESS OF LITERARY TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN TRANSLATION OF G. GRASS'S NOVEL "MY CENTURY")

Background. In the proposed article the places memorable are considered from the point of view of translation studies and the theory of cross-cultural communication, namely the features of the literary translation according to the national-cultural asymmetry. Although this problem is not new, and it should be mentioned about the study of national and cultural features of literary translation in connection with their important role in the transfer of a foreign literary work in the language of translation, it would be appropriate to note that, first of all, in the modern linguistic

paradigm, language is considered as a cultural code of the nation, and the literary text provides material for reading this code. Therefore, it is necessary to study the national and cultural specificity of language units of the literary text and their translation, as well as the study of ways to reflect the national character, mentality and worldview of an ethnic group in the space of literary works.

The purpose of the article is to make the analysis of the Ukrainian translation of the novel of the German writer G. Grass's "My century" from the point of view of reproduction places the memorable in the process of literary translation, namely such categories as commemorative, symbolic and communication places.

Methods. In the process of research various research methods are used, namely comparative and descriptive methods, transformational and linguistic-stylistic analysis, modern research on the problems of memorable discourse, modern theories of chronotope, of the hermeneutics and receptive aesthetics.

Results. The analysis of the Ukrainian translation of the G. Grass's novel "My century" from the point of view of the reproduction memory locations has shown that, in general, the proposed translation can be regarded as adaptation to linguacultural specific of the original, which occurs primarily through semantic approximation of the original and the translation of lexical-semantic level. Most memorable places are explained through a linguocultural commentary, as suggested in the footnotes at the end of the page.

Discussion. It is worth noting that the Ukrainian translator of the novel "My century" N. Snyadanko skillfully operates a variety of translation strategies, reproduces the cultural and historical realities and national specificity of the original text, including also a variety of extralinguistic factors.

Key words: memorable places, intercultural communication, G. Grass, "My century", translation strategies, national-cultural asymmetry.

Відомості про автора

Орлова Марина Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна, e-mail: orlova-m@ukr.net

Orlova Marina, Ph.D. in Philology, Associate Professor of the Department of Romance and German Philology and Translation of Cherkasy State Technological University, Ukraine, Cherkasy, e-mail: orlova-m@ukr.net

ORCID 0000-0003-4189-8737

Надійшла до редакції 02 квітня 2019 року
Прийнято до друку 29 квітня 2019 року

Юлія Плетенецька

СЕМАНТИЧНИЙ ПОДІЛ УМОВНОГО СКЛАДУ КЛАСИЧНОГО ТА СУЧАСНОГО РОМАНІВ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто особливості функціонування умовних речень в англійському класичному та сучасному романах, з'ясовано їхні спільні та відмінні ознаки в межах семантичної організації, а також виявлено труднощі їх відтворення українською мовою. Аналіз семантичних особливостей умовних конструкцій дав змогу виокремити певні категорії, а саме: умовні речення з позитивною, нейтральною та негативною конотацією. Акцентовано основні моменти, на які перекладач повинен звернути увагу під час відтворення умовних речень.

Ключові слова: умовне речення, позитивна, нейтральна, негативна конотація, класичний роман, переклад.

Вступ. Умовні конструкції, наявні в багатьох мовах, відносять до категорії тих мовних об'єктів, які постійно активно вивчаються не лише лінгвістикою, а й суміжними науками: психологією, логікою та філософією, тобто науками, що досліджують мову та мовну діяльність людини в різних аспектах. Специфіка умовних конструкцій полягає в тому, що вони безпосередньо відображають характерну людині здатність аналізувати альтернативи, робити висновки на основі неповної інформації, робити припущення щодо можливих кореляцій між ситуаціями та розуміти, яким чином змінювався б світ, якби певні кореляції були іншими. Аналіз концептуальної та поведінкової організації здатності конструювати та інтерпретувати умовні конструкції дає змогу зрозуміти когнітивні процеси, лінгвістичну компетенцію та стратегії людської діяльності.

Теоретичне підґрунтя. У мовознавстві здійснюється різноплановий аналіз умовних конструкцій. В англійській мові умовні конструкції може бути представлено через умовний спосіб зокрема. Наразі під час дослідження умовного способу англійської мови серед інших труднощів лінгвісти виокремлюють синхронно-діахронні семантико-синтаксичні зв'язки умовних конструкцій з іншими конструкціями, зокрема з часовими, допустовими та причиновими. На думку російських мовознавців, а саме Н. Шведової, Н. Арутюнової, О. Бондарко, В. Іванова, В. Лопатіна, І. Улуханова та Ф. Філіна, умовним конструкціям, а також конструкціям причиновим, допустовим характерним є значення обумовленості (Гуревич, 2003, с. 115). Формальні відмінності між умовними конструкціями та іншими вищезазначеними конструкціями можуть бути нечіткими.

© Плетенецька Ю., 2019

DOI: 10.24025/chdtu2019.1.2019.169317

Як стверджує російський лінгвіст В. Храковський, у мовознавстві умовні конструкції найменше всього досліджені з універсально-типологічних позицій, через семантичну та синтаксичну складність умовних конструкцій, які є не монопредикативними, а поліпредикативними конструкціями (Храковський, 1998, с. 21). Уперше типологічний аналіз умовних конструкцій запропонував американський мовознавець Джозеф Грінберг, котрий у список універсалій, присвячений порядку слів, додав під номером 14 універсалію щодо порядку частин умовних конструкцій. Лінгвіст зазначає, що в умовних реченнях умовна частина передує головній, і це твердження справджується для всіх мов (Greenberg, 1962, р. 111). Проте в англійській мові зворотний порядок частин умовного речення теж трапляється доволі часто, але вважається маркованим.

Британський мовознавець Бернар Комрі у своїй програмній статті спробував охарактеризувати умовні конструкції в аспекті їх лінгвістичного значення. Окрім цього, мовознавець розробив параметри, на основі яких необхідно виконувати типологічний аналіз умовних конструкцій. Загалом є чотири параметри: послідовність частин умовної конструкції, маркування умовності, ступінь гіпотетичності та часова референція (Comrie, 1981, р. 46).

У мовознавстві аналіз умовних конструкцій як засобів вербалізації категорії умовності проводять у різних аспектах. Умовне речення як об'єкт мовознавчого дослідження неодноразово знаходилося в центрі уваги таких зарубіжних і вітчизняних лінгвістів, як К. Грецька, Н. Кисельова, І. Копанєва, Р. Бхатт, Ф. Палмер, Р. Квірк, Н. Решер, П. Хардер, Р. Лангакер та інших. Багатогранність умовного значення, його відносна подібність до значення причини становить проблему для правильного трактування умовних структур, що в свою чергу викликає розбіжності в поглядах на класифікацію умовних конструкцій. Граматично категорія умовності оформлюється у вигляді складнопідрядного речення з підрядним умови. Такі конструкції експлікують залежність наслідку, вираженого в головній частині речення, від умови, зазначеної у підрядній частині.

У сучасному мовознавстві накопичено певний досвід дослідження висловлень, які виражають умовні відношення. Проте наразі відсутня однастайна думка щодо того, як назвати відрізок мовлення, в якому експлікується умова (Кхеліл, 2016, с. 19). Тож існує необхідність деталізувати розуміння умовного речення, розглянути його структуру в аспекті перекладу та виконати семантичний поділ умовних речень роману Джейн Остін «Гордість та упередження» та роману Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою». **Метою розвідки** є дослідження семантичних особливостей функціонування умовних речень в англійському класичному та сучасному романах, з'ясування їх спільних та відмінних ознак, а також виявлення труднощів та особливостей перекладу англійських умовних речень українською мовою.

Зарубіжні синтаксичні студії визначають умовне речення (conditional sentence) як структуру, що складається з головного і підрядного речень, об'єднаних сполучником *if* або іншим синонімічним сполучником (Declerk, 2001, с. 8). У російському мовознавстві на позначення засобу мовного втілення категорії умови вживають термін "умовна конструкція". При цьому лінгвісти мають на увазі біпредикативне (біпропозитивне) семантичне утворення, що називає два стани речей, один з яких безпосередньо залежить від іншого (Грецькая, 2004, с. 39). Також варто зауважити, що поняття умовна конструкція є набагато ширшим за поняття умовне речення, оскільки перше містить у собі

різнорівневі утворення на позначення умови: синдетичні та асиндетичні (інверсовані) складнопідрядні речення, речення, ускладнені конструкціями з неособовими формами дієслова, прийменниково-субстантивні конструкції та інші. З огляду на вищезазначене, умовне речення виступає як одна з можливих конструкцій на позначення відношень умови.

Як уже було зазначено вище, граматично категорія умовності втілюється в конкретних синтаксичних одиницях, а саме в складнопідрядних реченнях з підрядним умови. У вітчизняному мовознавстві другої половини ХХ століття головними напрямами в дослідженні складнопідрядних речень з підрядним умови є формально-граматичний та функціонально-семантичний напрями (Кхеліл, 2015, с. 158).

Прибічники формально-граматичного напрямку дослідження під час наукової розвідки зосереджуються в основному на засобах зв'язку частин складнопідрядного речення умови, виділяючи синдетичний та асиндетичний типи зв'язку. Подальший синтаксичний аналіз речення лінгвісти формально-граматичного підходу вважають доцільним проводити, ґрунтуючись на безпосередньому значенні сполучника, використаного для зв'язку частин речення. Наприклад, російський лінгвіст Пешковський О.М. у такий спосіб розглядає складнопідрядне речення з підрядним умови з мінімальними коментарями, виключно як ілюстрації вживання сполучників умовності, їх етимології та відтінків значення (Кхеліл, 2015, с. 159).

Свої дослідження представники формально-граматичного підходу ґрунтують на розумінні того, що умовне речення з синтаксичного розгляду належить до двочленних складнопідрядних речень, у яких підрядна частина повністю модифікує головну частину на протигагу одночленним реченням, що модифікують у підрядній частині один із членів головного речення, як стверджує український вчений Г.Г. Почепцов (Почепцов, 1971, с. 160).

Хоча формально-граматичний підхід до вивчення складнопідрядних речень з підрядним умови є досить розвинутим та має значні здобутки, він не позбавлений суперечностей. Вони найперше пов'язані з питаннями омонімії та полісемії сполучникового складу на позначення умовності, співвідношення форм умовного способу з категорією часу та з нехтуванням безпосереднім змістом складнопідрядного речення.

Пізніше у процесі досліджень синтаксичних одиниць, зокрема складнопідрядних умовних речень, було поєднано формально-граматичний та семантичний підходи до їх вивчення, таким чином з'явився функціонально-семантичний напрям.

У межах формально-граматичного та функціонально-семантичного підходів основне визначення умовного речення розкриває його суть як складнопідрядного речення непрямої модальності, у якому підрядне речення поєднується з головним реченням за допомогою підрядного сполучника та вказує на умову, за якої зазначена у головному реченні дія є гіпотетичною або бажаною. Критерієм, що лежить в основі досліджень умовних речень у рамках формально-граматичного та функціонально-семантичного підходів, є тип смислових відношень між головним та підрядним реченням (консеквентом і антецедентом відповідно). Другорядними критеріями дослідження умовних речень є використання часових форм дієслова, рівень гіпотетичності висловлення, а також когнітивний аспект, аспект гіпотетичності, темпоральний аспект, аспект модальності та адвербіальності й адвесивно-інструктивний аспект.

Методи та матеріал дослідження. У процесі наукової розвідки було здійснено аналіз семантичних особливостей умовних речень на матеріалі класичного англійського роману Джейн Остін «Гордість та упередження» і його перекладу Ганни Лелів та сучасного роману Джоджо Мойєс «До зустрічі з тобою» і його перекладу у виконанні Надії Хаєцької. Під час аналізу ми застосували як загальнонаукові методи дослідження, так і лінгвістичні. З-поміж загальнонаукових методів дослідження було використано такі методи, як аналіз і синтез, метод індукції та кількісний метод. Серед лінгвістичних методів дослідження в роботі було застосовано такі методи, як метод суцільної вибірки, описовий метод, метод контекстуального аналізу, метод прагматичного аналізу та зіставний метод.

Аналіз і синтез було використано задля виділення окремих граматичних типів умовних конструкцій, встановлення між ними зв'язків та поєднання отриманої в результаті ґрунтовного аналізу інформації в цілісну систему. Метод аналізу дав змогу провести кількісне аналітичне дослідження умовних речень, на основі якого можна підбивати певні підсумки. Метод синтезу уможливорює логічне поєднання зразків умовних речень романів задля їх подальшого зіставлення.

Метод індукції як метод наукового пізнання базується на формально-логічному умовиводі, що уможливорює отримання загальних висновків на основі окремих фактів, і дало нам змогу ґрунтуючись на аналізі та синтезі умовних одиниць, виокремлених в романах Джейн Остін «Гордість та упередження» та Джоджо Мойєс «До зустрічі з тобою», зробити комплексні висновки.

Кількісний метод було застосовано з метою визначення питомої ваги структурних та функціональних особливостей виокремлених з романів умовних речень.

Метод суцільної вибірки був використаний у процесі наукової розвідки задля систематизації та створення бази матеріалу дослідження.

Описовий метод було застосовано для надання характеристики проблем дослідження категорії умовності англійської мови. У його межах ми зосередили увагу на методі лінгвістичного опису, котрий передбачає дослідження конкретного явища, тобто умовних речень, безпосередньо в текстах романів.

Для з'ясування змісту складнопідрядних умовних речень у текстах класичного англійського та сучасного романів було застосовано метод контекстуального аналізу.

Зіставний метод було використано з метою виявлення спільних та відмінних рис функціонування категорії умовності в англійській та українській мовах, а також він уможливив проведення комплексного зіставного дослідження умовних речень у класичному англійському та сучасному романах.

Використання всіх вищезазначених методів для вирішення поставлених завдань дало змогу нам застосувати комплексний підхід під час наукової розвідки.

Результати дослідження. Роман Джейн Остін «Гордість та упередження» віддзеркалює атмосферу Англії на початку XIX століття, розкриваючи історії кохання героїв. Сучасний англійський роман Джоджо Мойєс «До зустрічі з тобою» зі свого боку не зосереджується на самому укладі життя мешканців провінційного британського містечка, він акцентує увагу на особистому житті та почутті героїв.

У класичному англійському романі Джейн Остін «Гордість та упередження» та сучасному романі Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою» з граматичного погляду можна виділити п'ять типів умовних речень: умовні речення нульового типу, умовні речення I типу, умовні речення II типу, умовні речення III типу та умовні речення змішаного типу. Усього для аналізу методом суцільної вибірки було обрано 271 одиницю з класичного роману та 145 – з сучасного твору. Помітно менша кількість умовних речень сучасного твору вказує на те, що в романі переважає дійсний спосіб під час реалізації реальності / нереальності, що свідчить про сприйняття мовцем зображуваних подій як абсолютно реальних. За кількісними показниками переважають умовні речення I, II та III типу.

Здійснивши аналіз семантичних особливостей умовних конструкцій різних типів першотворів, вважаємо доцільним виокремити певні категорії, а саме: умовні речення з позитивною конотацією, умовні речення з нейтральною конотацією та умовні речення з негативною конотацією.

Хоча граматичний тип умовного речення не визначає його конотацію повністю, він дещо впливає на його семантичний відтінок. Так, наприклад, умовна конструкція нульового типу зазвичай має або дуже позитивне, або різко негативне значення, оскільки представляє загальновідомі істини та достовірні факти. Часто такі речення містять іронічний або дошкульний відтінок, схвалення чи констатацію факту.

Прикладом речення роману Джейн Остін «Гордість та упередження» з негативною конотацією та дошкульним відтінком є конструкція *When a woman has five grown-up daughters, she ought to give over thinking of her own beauty* (Остін, 2015, с. 4). – *Коли жінка має п'ятьох дорослих доньок, то їй вже не варто перейматися власною красою* (Остін 2015, с. 4). Речення з позитивною конотацією: *If this be the case, he deserves you* (Остін, 2015, с. 369). – *Якщо це справді так, то він заслуговує на твою руку й серце* (Остін, 2015, с. 369). За кількісними показниками в романі переважають умовні речення нульового типу з негативною конотацією, оскільки вони становлять 19 одиниць, а речення з позитивною конотацією – 11.

У романі Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою» переважають умовні речення нульового типу з позитивною конотацією, втіленою в бажанні прийти на допомогу: *If you could tell me a little of what you want to do, what you like, then I can ...* (Мойєс, 2012 с. 51). – *Якщо ви розповісте мені трохи про те, що ви робите, що вам подобається, то я зможу...* (Мойєс, 2017, с. 48). Зрідка у творі трапляються умовні речення нульового типу з негативною конотацією: *If he gets a slight chill his temperature gauge goes haywire* (Мойєс, 2012, с. 100). – *Якщо він хоч трохи застудиться, його температурний датчик виходить з ладу* (Мойєс, 2017, с. 86). Загалом 16 умовних речень роману мають позитивну конотацію, 2 – негативну.

Стосовно умовних речень I типу варто зазначити, що здебільшого вони мають нейтральну конотацію, оскільки вводять інформацію, яка представляє можливий розвиток подій за виконання певних умов, своєрідний компроміс. Цей факт підтверджують численні зразки умовних речень як з класичного англійського, так і з сучасного роману.

Прикладом умовного речення з нейтральною конотацією з роману «Гордість та упередження» може бути речення *The letter shall certainly be burnt, if you believe it essential to the preservation of my regard* (Остін, 2015, с. 359). – *Звичайно, я спалю листа, якщо ви вважаєте це конче необхідним для*

того, щоб не втратити моєї поваги (Остін, 2015, с. 359), а роману «До зустрічі з тобою» – *If you are sure... I'll be back first thing in the morning* (Мойєс, 2012, с. 104). – *Якщо ти певна ... то я прийду рано-вранці* (Мойєс, 2017, с. 89).

Часто речення I типу мають негативне значення, що виражається через наслідок невиконання або недотримання умови, зазначеної в головній частині умовного речення. Наприклад, у романі Джейн Остін яскравим прикладом виступає речення *If he does not come to me, then, I shall give him up for ever* (Остін, 2015, с. 331). – *Якщо він не підійде до мене, то я назавжди викину його з голови* (Остін, 2015, с. 331). Однією з умовних конструкцій, що відтворює негативну конотацію в романі Джорджо Мойєс, є речення *And it's not just his own life he will destroy if you go ahead with this* (Мойєс, 2012, с. 134). – *Він занепасти не лише своє життя, якщо ти погодишся* (Мойєс, 2017, с. 113).

Набагато рідше умовні речення першого типу мають позитивну конотацію, проте вони також трапляються в класичному та сучасному англійських романах з відтінком впевненості чи пропозиції. Речення з роману «Гордість та упередження» ... *if the weather should happen to be cool, I should not object to taking you both* (Остін, 2015, с. 207). – ... *якщо не буде спекотно, то я охоче візьму вас обох* (Остін, 2015, с. 207) має позитивний відтінок значення. Його також відтворює така конструкція з роману «До зустрічі з тобою», як ... *if I tell her she'll start polishing and dusting this evening* (Мойєс, 2012, с. 224). – ... *якщо я скажу їй, то вона почне сьогодні ж полірувати меблі й витирати пил* (Мойєс, 2017, с. 181).

Загалом у романі Джейн Остін «Гордість та упередження» нейтральну конотацію мають 35 умовних речень I типу, негативну – 29 речень, а позитивну – 8. Щодо роману Джорджо Мойєс слід зазначити, що з 55 умовних речень I типу 38 одиниць відтворюють нейтральну конотацію, 9 – негативну і 8 – позитивну.

Умовні речення II типу виражають нереальну умову, що стосується безпосереднього моменту мовлення. Здебільшого такі речення мають позитивну конотацію з відтінком впевненості, поради чи припущень, що підтверджує значна кількість умовних речень романів Джейн Остін та Джорджо Мойєс. Прикладом з роману «Гордість та упередження» з позитивною конотацією може слугувати речення *If they had uncles enough to fill all Cheapside ... it would not make them one jot less agreeable* (Остін, 2015, с. 36). – *Навіть якби всі їхні родичі жили на Чипсайді ... вона б не втратила ані крихти свого шарму* (Остін, 2015, с. 36), а з роману «До зустрічі з тобою» – речення ... *it would be good if you took some air* (с. 117). – ... *було б добре, якби ви подихали свіжим повітрям* (с. 99) або *He could be happy, if surrounded by the right people, if allowed to be Will, instead of The Man in the Wheelchair, the list of symptoms, the object of pity* (Мойєс, 2012, с. 346). – *Він міг би бути щасливим, якби його оточували правильні люди, якби йому дозволили бути Віллом, а не Людиною в Інвалідному Візку зі списком симптомів і об'єктом для жалощів* (Мойєс, 2017, с. 277).

Рідше умовні речення II типу відтворюють нейтральну конотацію, що вказує на бажання узгодити реальність й очікуване. Саме такими є речення класичного англійського роману *If it were merely a fine house richly furnished, I should not care about it myself*. (Остін, 2015, с. 235) – *Якби то був просто гарний будинок з дорогим умеблюванням, мені б самій було до нього байдуже* (Остін, 2015, с. 235) та сучасного роману – *If I went on tiptoes, I could just make*

them out... (Мойєс, 2012, с. 169) – *Якби я встала навипиньки, то розгледіла б їх...* (Мойєс, 2017, с. 139).

Іноді умовні речення II типу містять негативний відтінок значення. Роман «Гордість та упередження» має невелику кількість таких речень... *if the same circumstances were to happen again, I am sure I should be deceived again* (Остін, 2015, с. 146). – ... *якби такі обставини виникли знову, мене б іще раз увели в оману* (Остін, 2015, с. 146). На відміну від класичного роману, у творі «До зустрічі з тобою» значна кількість умовних речень II типу має негативну конотацію. Наприклад, *If I could work out a way of dying with dignity ... I would take it* (Мойєс, 2017, с. 270). – *Якби я міг знайти спосіб померти гідно, то б обрав його* (Мойєс, 2017, с. 217) або *It would be awful for them if it got out* (Мойєс, 2012, с. 364). – *Було б жахливо для них, якби все вплигло* (Мойєс, 2017, с. 290).

Щодо кількісних показників, варто зазначити, що в романі Джейн Остін «Гордість та упередження» позитивну конотацію має 56 умовних речень II типу, нейтральну конотацію – 12 речень, а негативну – 5. У романі Джоджо Мойєс «До зустрічі з тобою» 14 умовних речень II типу мають позитивну конотацію, 7 – нейтральну, 22 – негативну.

Як і умовні речення II типу, умовні речення III типу виражають нереальну умову, проте вони мають здебільшого негативну конотацію. Через умову, яка не справдилася, мовець висловлює в головній частині бажану модель розвитку подій. У реченнях такого типу прослідковується відтінок жалю або співчуття як результат невілених сподівань та нереалізованих подій. Яскравим прикладом умовного речення роману «Гордість та упередження» з негативною конотацією є таке речення: *Had his own happiness, however, been the only sacrifice, he might have been allowed to sport with it in whatever manner he thought best...* (Остін, 2015, с. 132) – *Якби єдиною жертвою було його власне щастя, то хай би він робив із ним, що тільки заманеться* (Остін, 2015, с. 132) або ж інше речення, у якому чітко відтворено негативний відтінок значення, що зберігається під час перекладу: *Had Miss Bingley known ... she undoubtedly would have refrained from the hint* (Остін, 2015, с. 260). – *Якби міс Бінглі знала ... вона, безперечно, змовчала б* (Остін, 2015, с. 260).

У романі «До зустрічі з тобою» умовні речення III типу теж здебільшого відтворюють негативну конотацію, оскільки в них герої виражають свій розпач у зв'язку з тим, що ситуацію вже не можна змінити. Наприклад, *If he'd let me buy the stupid badges we might have had a nice lunch and all the other stuff might have been forgotten* (Мойєс, 2012, с. 199). – *Якби він дозволив мені купити того дурного значка, ми могли б добре пообідати й забути про все інше* (Мойєс, 2017, с. 162).

Умовні речення III типу досить рідко можуть мати позитивну конотацію, але в романі «Гордість та упередження» такі конструкції трапляються: *Had Elizabeth been able to encounter his eye, she might have seen how well the expression of heartfelt delight, diffused over his face, became him* (Остін, 2015, с. 357). – *Якби Елізабет наважилася підвести на нього очі, то побачила б, як йому пасує вираз щирого захоплення* (Остін, 2015, с. 357).

Серед наявних умовних конструкцій III типу в романі «До зустрічі з тобою» лише одне речення вирізняється позитивною конотацією: *If Treena and I had been given the freedom of the castle, all to ourselves, we would have been air punching with disbelief...* (Мойєс, 2012, с. 316) – *Якби нам з Триною повністю віддали замок до розпорядження, ми б, довго не ймучи віри, махали руками в повітрі...* (Мойєс, 2017, с. 253).

За кількісними показниками в класичному англійському романі Джейн Остін «Гордість та упередження» переважають умовні речення III типу з негативною конотацією, оскільки вони становлять 57 одиниць, речення III типу з позитивною конотацією налічують 15 одиниць. У сучасному англійському романі Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою» було виокремлено 17 умовних речень III типу з різко негативною конотацією та 1 речення – з позитивною конотацією.

Умовні конструкції змішаного типу здебільшого мають нейтральну конотацію. Яскравим прикладом з роману Джейн Остін може бути речення ... *had I really experienced that pure and elevating passion, I should at present detest his very name* (Остін, 2015, с. 148). – ... *якби справді відчула те істинне, величне почуття, то й чути не могла б його ім'я* (Остін, 2015, с. 148), а з роману Джорджо Мойєс – речення *If my parents could see me they would have insisted on commemorative photograph* (Мойєс, 2012 с. 46). – *Якби мої батьки побачили мене, то зробили б фото на задку* (Мойєс, 2017, с. 44).

Майже всі умовні конструкції роману Джейн Остін «Гордість та упередження» змішаного типу мають нейтральну конотацію та нараховують 8 одиниць, 2 одиниці мають негативну конотацію. У романі Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою» 9 речень змішаного типу мають нейтральну конотацію, 2 речення – негативну.

Щодо умовних речень з безсполучниковим типом зв'язку, якими вирізняється тільки класичний англійський роман «Гордість та упередження» Джейн Остін, треба зауважити, що опускання сполучників умовності в деяких випадках посилює прагматичний ефект повідомлюваного та робить його більш емоційним, надаючи реченням більш вираженої позитивної, негативної або нейтральної конотації.

Особливу семантичну групу складають англійські умовні речення, які в українському перекладі відтворюються за допомогою сполучника *якби* або прислівника *школа*, що формує самостійну головну частину складнопідрядного речення. В англійській мові така семантика часто втілюється за допомогою конструкції *I wish...* Вони є цікавими з погляду семантики, оскільки з одного боку відтворюють бажання та волевиявлення мовця, а з іншого, реалізуючись як умовні конструкції, вони свідчать про те, що описана ситуація є протилежною дійсності.

Такі умовні речення стосуються дій, які важко втілити в життя, які є недосяжними. Вони часто використовуються, коли мовець говорить про свої бажання на рівні мрій. Подібні конструкції було виокремлено лише в класичному англійському романі Джейн Остін «Гордість та упередження». Усього в творі було виділено 14 умовних конструкцій з такою семантикою. Прикладами можуть бути речення: *I wish you had been there, my dear, to have given him one of your set-downs* (Остін, 2015, с. 13). – *Якби ж ви були там, любий, щоб дати йому відкоша!* (Остін, 2015, с. 13); *I wish I might take this for a compliment* (Остін, 2015, с. 42). – *Якби ж я міг сприйняти ваші слова за комплімент* (Остін, 2015, с. 42); *I wish I could see her* (Остін, 2015, с. 146). – *Школа, бо я б хотіла її побачити* (Остін, 2015, с. 146). В українському перекладі збережено семантику умовних речень першотвору.

Під час наукової розвідки, спрямованої на визначення особливостей перекладу англійських умовних речень українською мовою, ми виявили певні тенденції. Наприклад, англійські складнопідрядні умовні речення, у яких головна та підрядна частина за будовою є самостійними двоскладними

реченнями, українською мовою іноді можуть відтворюватися як складнопідрядні умовні речення, у яких одна з частин або навіть обидві можуть відтворюватися різними типами односкладних речень. Яскравим прикладом такого англійського умовного речення, яке українською мовою перекладено складнопідрядним умовним реченням, підрядна частина якого є односкладним безособовим реченням, є конструкція сучасного англійського роману Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою»: *You could be a good personal trainer, if you put in a bit of effort* (Мойєс, 2012, с. 36) – *З тебе б вийшов незгірший особистий тренер, якщо докласти трохи зусиль* (Мойєс, 2017, с. 35).

Вартим уваги є перетворення однієї з частин речення оригіналу, яка є повною за своєю структурою, на неповне речення в перекладі. Наприклад, в англійському реченні роману Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою» *If I do that, I lose my Jobseeker money, right?* (Мойєс, 2012, с. 19) у перекладі Надії Хаєцької: *Якщо я це зроблю, втрачу допомогу з безробіття, так?* (Мойєс, 2017, с. 21) вилучено підмет. Перш за все це пов'язано з тим, що українській мові властива милозвучність, одним із засобів реалізації якої є уникнення тавтології. Саме з цією метою в українському варіанті вищезазначеного речення перекладач вилучає підмет.

Незважаючи на те, що як в англійській, так і в українській мовах порядок головної та підрядної частин умовного речення не є фіксованим, для українського варіанту відтворення умовних речень більш традиційною є модель, за якої підрядна умовна частина стоїть на першому місці, а головна – на другому. Цей факт підтверджує численна кількість прикладів роману, у яких перекладач першотвору, відтворюючи речення українською мовою, здебільшого виносить підрядну умовну частину, яка в оригінальному реченні стоїть після головної, на перше місце. Так, український переклад відзначається більшою прямоотою, оскільки читач одразу ознайомлюється з умовою, а вже потім з її можливим наслідком. Щодо кількісних показників, вважаємо доцільним зазначити, що в англійському оригіналі наявна майже однакова кількість умовних речень, у яких на першому місці стоїть підрядна частина, та умовних речень, які розпочинаються з головної частини, а в українському перекладі значно переважає кількість умовних речень, у яких підрядна частина передує головній.

Певні труднощі можуть виникнути під час інтерпретації та перекладу *will* в підрядній частині. Необхідно чітко розрізняти *will*, що функціонує як допоміжне дієслово та *will*, що є модальним дієсловом.

У романі Джейн Остін «Гордість та упередження» було виокремлено 7 умовних конструкцій, які в підрядній частині містять *will* як модальне дієслово. Прикладами можуть бути речення: ... *if you will listen to his letter, you may perhaps be a little softened by his manner of expressing himself* (Остін, 2015, с. 62) – ... *якщо ви послухаєте ось цього листа, то може, його манера висловлювання пом'якшить ваше серце* (Остін, 2015, с. 62); *I should be glad to take a turn in it, if you will favour me with your company* (Остін, 2015, с. 343). – *Я б залюбки туди пройшлася, якщо ви складете мені компанію* (Остін, 2015, с. 343); *If you will thank me, let it be for yourself alone* (Остін, 2015, с. 357). – *Якщо ви все-таки наполягаєте на тому, щоб мені подякувати, то робіть це тільки від свого імені* (Остін, 2015, с. 357).

Семантика модального дієслова *will* передбачає вираження волевиявлення, сильного бажання, готовності до дії. У перекладі роману

Джейн Остін українською мовою такі відтінки значення, як ми переконалися за допомогою наведених вище прикладів, відтворюються не завжди.

У романі Джордж Мойєс «До зустрічі з тобою» відсутні складнопідрядні умовні речення з модальним дієсловом *will* у підрядній частині, проте наявні речення, у яких дієслово *will* функціонує як допоміжне. Наприклад, *I will, if you will* (Мойєс, 2012, с. 275). – *Я зроблю, якщо ти зробиш* (Мойєс, 2017, с. 221). Використання цього дієслова в підрядній частині зумовлене необхідністю досягнення сильнішого прагматичного ефекту впливу на адресата. Нівелювання правил формулювання умовних речень, яке є характерним для сучасного англійського роману, робить можливим використання допоміжного дієслова *will* в умовній частині. Порівнюючи умовний склад романів «Гордість та упередження» та «До зустрічі з тобою» у часовому континуумі, варто зауважити, що використання дієслова *will* як допоміжного дієслова підрядної частини є неприпустимим для класичного англійського роману.

Висновки. Отже, за конотацією можна виділити такі групи умовних речень романів Джейн Остін «Гордість та упередження» та Джордж Мойєс «До зустрічі з тобою»: конструкції з позитивною конотацією, конструкції з нейтральною конотацією та конструкції з негативною конотацією. Граматичний тип умовних речень хоч і не визначає повністю конотацію речення, але дещо зумовлює його семантичний відтінок. Так, було з'ясовано, що в реченнях нульового та першого типу класичного роману переважають конструкції з нейтральною та негативною конотацією (34 % і 47 % відповідно), а в таких реченнях сучасного роману – конструкції з позитивною та нейтральною конотацією (46,5 % і 52 % відповідно). І, навпаки, в реченнях другого типу класичного роману майже 77 % випадків склали конструкції з позитивною конотацією, тоді як в таких самих реченнях сучасного роману ми виявили 51 % конструкцій з негативною конотацією. І лише в третьому та змішаному типі умовних речень обох романів спостерігаємо збіг у переважанні негативною (72 % і 65,5 % відповідно) та нейтральною конотацій (10 % і 31 % відповідно). Тож саме умовні речення, що виражають нереальну ситуацію в минулому та її нереальні наслідки і передають відтінок докору, критики, прикrostі, розчарування через нереалізовані сподівання, виявляють безпосередню залежність між граматичним типом і конотацією в обох романах, що, очевидно, спрощує процес перекладу, оскільки передбачає справдження очікувань перекладача. Окрему семантичну групу становлять речення зі структурою *I wish*.

Крім того, умовні речення відображають погляди мовця на характер зв'язку дії з діючою особою. У такому відношенні ми прослідкували безліч модальних відтінків: схвалення, образа, бажання допомагати, йти на компроміс, висловлення впевненості, поради, припущення, передбачення подій, зневіра, негативні очікування, незадоволення через незбіг реального з очікуваним тощо.

На основі ґрунтовного дослідження умовних конструкцій оригіналів та перекладів означених романів, нам вдалося виокремити основні моменти, на які перекладач повинен звернути увагу під час їх перекладу.

Як в англійській, так і в українській мовах порядок головної та підрядної частин умовного речення не є фіксованим, проте для українського варіанту відтворення умовних речень більш традиційною є модель, за якої підрядна умовна частина стоїть на першому місці, а головна – на другому. Так

український переклад відзначається більшою прямоотою, оскільки читач одразу ознайомлюється з умовою, а вже потім з її можливим наслідком.

Одна із тенденцій перекладу англійських умовних речень українською мовою полягає в тому, що англійські складнопідрядні умовні речення, у яких головна та підрядна частина за будовою є самостійними двоскладними реченнями, українською мовою іноді можуть відтворюватися як складнопідрядні умовні речення, у яких одна з частин або навіть обидві можуть відтворюватися різними типами односкладних речень.

Ще однією тенденцією у сучасному перекладі англійських умовних речень українською мовою можна вважати перетворення однієї з частин речення оригіналу, яка є повною за своєю структурою, на неповне речення в перекладі.

Для англійських умовних речень не є обов'язковою наявність сполучників чи конекторів умовності. На противагу їм – українські умовні речення майже завжди містять засоби вербалізації категорії умовності.

Перекладач може зіштовхнутися з труднощами під час інтерпретації та перекладу *will* в підрядній частині. Необхідно чітко розрізнити *will*, що функціонує як допоміжне дієслово та *will*, що є модальним дієсловом.

Труднощі можуть виникнути на початковому етапі виявлення та інтерпретації умовних конструкцій, а також безпосередньо в процесі перекладу під час узгодження часів. Під час перекладу англійських умовних конструкцій українською мовою необхідно звернути увагу на граматичне оформлення англійського речення, а також на відмінності в структурній організації англійської та української мов.

Необхідно детально заглибитися в оригінал, аби відчуті семантичні відтінки умовності окремих речень, оскільки правильне розуміння матеріалу перекладу є першим та надзвичайно важливим кроком на шляху до адекватного перекладу.

Перспективним вбачаємо дослідження відтворення комунікативної функції умовного речення під час перекладу англійських умовних речень українською мовою, позаяк комунікативна функція повідомлюваного є однією з найважливіших функцій для досягнення прагматичного впливу на читача.

Бібліографія

- Грецкая, Е. С. (2004). *Роль подчинительных союзов в формировании модальности сложноподчиненных предложений со значением обусловленности (условные и причинные конструкции)*: дисс. ...канд. филол. наук. Липецкий государственный педагогический университет. Липецк.
- Гуревич, В. В. (2003). *Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков*: учеб. пособие. Москва: Флинта: Наука.
- Кхеліл, О. І. (2016). *Складнопідрядне речення з підрядним умови в середньоанглійській мові: функціональний та структурний аспекти*: дис...канд. філол. наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир.
- Кхеліл, О. І. (2015). Формально синтаксична характеристика сполучника домінантного типу в середньоанглійських умовних реченнях. *Вісник Сумського державного університету. Філологічні трактати*, Т. 7, 3, 47–56.
- Кхеліл, О. І. (2015). Дослідження умовних речень у сучасних граматичних студіях. *Наукові записки Національної академії «Острозька академія»*, 58, 157–160.
- Мойєс, Дж. (2017). До зустрічі з тобою / пер. з англ. Н. Хаєцької. Харків: Клуб сімейного дозвілля.
- Остін, Д. (2015). *Гордість і упередження* / пер. з англ. Г. Лелів. Київ: Знання.
- Почепцов, Г. Г. (1971). *Конструктивный анализ структуры предложения*. Киев: Вища школа.

- Храковский, В. С. (1998). *Теоретический анализ условных конструкций (семантика, исчисление, типология)*. СПб: Наука.
- Austen, J. (2015). *Pride and Prejudice*. Kyiv: Znannia.
- Comrie, B. (1981). *Language universals and linguistic typology: syntax and morphology*. Oxford: Blackwell, Chicago: University of Chicago Press.
- Declerck, R., Reed, S. (2001). *Conditionals: a comprehensive empirical analysis*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- Greenberg, J. H. (1962). Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. *Universals of Language* (pp. 110-113). London: MIT Press.
- Moyes, J. (2012). *Me before you*. London: Penguin.

References

- Gretskaja, Ye. S. (2004). *Rol podchunutelnykh sojuzov v formirovanii modalnosti clozhpodchinennykh predlozhenij so znacheniem obuslovlennosti (uslovnye I prichinnye konstruktii)*. Dissertation. Lipetskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet. Lipetsk.
- Gurevitch, V.V. (2003). *Teoreticheskaja grammatika anglijskogo yazyka. Sravnitel'naja tipologija anglijskogo I russkogo yazykov: ucheb. posobie*. Moskva: Flinta: Nauka.
- Khhelil, O.I. (2016). *Skladnopidryadne rechennya z pidryadnym umovy v serednyoanglijskij movi: funktsionalnyj ta strukturnyj aspekty*. Dissertation, Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr.
- Khhelil, O.I. (2015). Formalno syntaksychna kharakterystyka spoluchnyka dominantnogo typu v serednyoanglijskykh umovnykh rechennyakh. *Visnyk Sumskogo derzhavnogo universytetu. Filologichni traktaty*, Vol. 7, 3, 47–56.
- Khhelil, O.I. (2015). Doslidzhennya umovnykh rechen u suchasnykh gramatychnykh studiyakh. *Naukovi zapysky Natsionalnoi akademii "Ostrozka akademiya"*, 58, 157–160.
- Moyes, J. (2017). *Do zustrichi z toboyu*. (N. Khayetska, Trans.). Kharkiv: Klub simeinogo dozvillia.
- Ostin, D. (2015). *Gordist i uperedzhennya*. (H. Leliv, Trans.). Kyiv: Znannia.
- Pochepstov, G.G. (1971). *Konstruktivnyj analiz struktury predlozheniya*. Kiev.
- Khrakovskij, V.S. (1998). *Teoreticheskij analiz uslovnykh konstruktivnykh (semantika, ischislenije, tipologija)*. SPb: Nauka.
- Austen, J. (2015). *Pride and Prejudice*. Kyiv: Znannia.
- Comrie, B. (1981). *Language universals and linguistic typology: syntax and morphology*. Oxford: Blackwell, Chicago: University of Chicago Press.
- Declerck, R., Reed, S. (2001). *Conditionals: a comprehensive empirical analysis*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- Greenberg, J. H. (1962). Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. *Universals of Language* (pp. 110–113). London: MIT Press.
- Moyes, J. (2012). *Me before you*. London: Penguin.

Резюме

Плетенецька Юлія

СЕМАНТИЧНИЙ ПОДІЛ УМОВНОГО СКЛАДУ КЛАСИЧНОГО ТА СУЧАСНОГО РОМАНІВ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві накопичено певний досвід дослідження висловлень, які виражають умовні відношення. Проте наразі відсутня одностайна думка щодо ідентифікації відрізка мовлення, в якому експлікується умова. Тому необхідно деталізувати розуміння умовного речення, розглянути його структуру в аспекті перекладу та виконати

семантичний поділ умовних речень роману Джейн Остін «Гордість та упередження» і роману Джоджо Мойєс «До зустрічі з тобою».

Мета статті. Дослідити семантичні особливості функціонування умовних речень в англійському класичному та сучасному романах, з'ясувати їх спільні та відмінні ознаки, а також виявити труднощі та особливості перекладу англійських умовних речень українською мовою.

Методи дослідження. Аналіз, синтез, метод індукції, кількісний метод, метод суцільної вибірки, описовий метод, метод контекстуального аналізу, метод прагматичного аналізу та зіставний метод.

Основні результати дослідження. У зазначених романах з граматичного погляду було виділено п'ять типів умовних речень: умовні речення нульового, I, II, III типів та умовні речення змішаного типу. Усього було розглянуто 271 одиницю в класичному романі та 145 – у сучасному творі. Аналіз семантичних особливостей умовних конструкцій різних типів першотворів, дозволив виокремити певні категорії, а саме: умовні речення з позитивною, нейтральною та негативною конотацією.

Висновки і перспективи. Поділ умовних речень романів за конотацією дав змогу зробити висновок, що граматичний тип умовних речень хоч і не визначає повністю конотацію речення, але дещо зумовлює його семантичний відтінок. Окрему семантичну групу становлять речення зі структурою *I wish*.

Запропоновано кілька тенденцій сучасного перекладу англійських умовних речень.

Перспективним вбачаємо дослідження відтворення комунікативної функції умовного речення під час перекладу англійських умовних речень українською мовою, позаяк комунікативна функція повідомлюваного є однією з найважливіших функцій для досягнення прагматичного впливу на читача.

Ключові слова: умовне речення, конотація, класичний роман, переклад.

Abstract

Pletenetska Yuliia

SEMANTIC DIVISION OF CLASSICAL AND MODERN NOVELS' CONDITIONAL STRUCTURE IN THE CONTEXT OF TRANSLATION

Problem Statement: In modern linguistics a certain experience has been accumulated in studying expressions with conditional relations. However, there is no consensus nowadays concerning identification of speech fragment where the condition is explicated. Therefore, the necessity exists to extend an understanding of the conditional sentence, consider its structure in the aspect of translation as well as conduct semantic division of conditional sentences of the novels "Pride and Prejudice" by Jane Austen and "Me Before You" by Jojo Moyes.

Purpose: To study semantic peculiarities of conditional sentences functioning in the English classical and modern novels, find out their common and different features as well as reveal the difficulties and specific features of English conditional sentences' translation into Ukrainian.

Methods: Analysis, synthesis, induction method, quantitative method, continuous sampling method, descriptive method, contextual analysis and pragmatic analysis method, comparative method.

Discussion: In the mentioned novels in terms of grammar five types of conditional sentences were distinguished: conditional sentences of zero, first, second and third type, and mixed type conditional sentences. In total 271 units were considered in the classical novel and 145 units in the modern novel were taken into consideration. Having analysed semantic peculiarities of different types of conditional sentences in the novels, we have distinguished certain categories of conditional sentences with respect to connotation, in particular: conditional sentences with positive, neutral and negative connotation.

Results: The division of conditional sentences with reference to connotation enabled us to conclude that the grammatical type of conditional sentences determines, to some extent, its semantic colouring, though it does not define the connotation of the sentence as a whole. Sentences with the structure *I wish* comprise a separate semantic group.

The article proposes several tendencies in modern translation of English conditional sentences.

The studying of conditional sentence communicative function rendering during translation conditional sentences from English into Ukrainian is supposed to be challenging in as much as the communicative function of something being informed is one of the most essential functions for the achievement of pragmatic impact on the reader.

Key words: conditional sentence, connotation, classic novel, translation.

Відомості про автора

Плетенецька Юлія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна, e-mail: yuliya.pletenetskaya@gmail.com

Pletenetska Yuliia, Candidate of philological sciences, associate professor, associate professor of the Department of English Philology and Translation of National Aviation University, Ukraine, Kyiv, e-mail: yuliya.pletenetskaya@gmail.com

ORCID 0000-0002-1417-4269

Надійшла до редакції 05 квітня 2019 року

Прийнято до друку 25 квітня 2019 року

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВИ

УДК 811.161.2'342:811.411.21

Ніна Василенко

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОНЕМНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АРАБСЬКОЇ МОВ

Пропонована стаття висвітлює питання з порівняльного аналізу фонемних систем української та арабської мов, який дає можливість шляхом опису фонем розглянути їхні диференційні ознаки, виявити дію міжмовної інтерференції, установити генетичні й типологічні розбіжності української та арабської мов. Це сприяє реалізації принципу врахування рідної мови як одного з основних принципів навчання іноземців української мови.

Ключові слова: фонетична інтерференція, фонетичні порушення, голосні фонем, приголосні фонем.

Вступ. Мовна політика в Україні визначається тим, що держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах життя. Українська мова стає об'єктом вивчення не лише українців, а також представників інших народів. Розвиваються міжнародні зв'язки нашої держави з іншими країнами в галузі освіти. Тисячі іноземних студентів приїждять до України з метою здобути освіту з певного фаху. Українська мова стає для них необхідним засобом навчання у всіх навчальних закладах.

Однак у процесі оволодіння українською мовою іноземні студенти не завжди можуть подолати труднощі вимови українських звуків.

Проблема формування в іноземних студентів орфоепічних умінь з української мови, передусім, пов'язана з вивченням звукової структури української мови та з формуванням правильних аудіативних і вимовних умінь і навичок, які є основними для оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності.

Під час вивчення української мови студентами інших національностей спрацьовує механізм міжмовної фонетичної інтерференції, яка впливає на якість фонетичного оформлення вимови нерідною (українською) мовою. Оскільки оволодіння фонетичною системою української мови і, як результат, правильна вимова залежать від міри міжмовної фонетичної інтерференції, виникає необхідність національної орієнтації навчання української вимови як засобу його індивідуалізації та підвищення ефективності, адже в кожному конкретному випадку взаємодія рідної та української мов має специфічний індивідуальний характер.

Контингент арабських студентів досить широко представлений у вищих навчальних закладах України. Спостереження за навчальним процесом, аналіз фонетичного аспекту українського мовлення арабськими студентами засвідчують значну недосконалість його звукового оформлення. Як показує досвід навчання, араби порівняно швидко оволодівають основними видами мовленнєвої діяльності, найперше усним мовленням, однак воно, як правило,

© Василенко Н., 2019

DOI: 10.24025/chdtu2019.1.2019.169499

містить значну кількість орфоепічних помилок. Наявні серйозні фонетичні порушення в усному українському мовленні арабськомовних студентів стосуються сприйняття та відтворення звуків української мови. Труднощі оволодіння звуковим аспектом українського мовлення зумовлені значними розбіжностями в фонологічних системах української та арабської мов. Тому виникає необхідність створення національно орієнтованої методики навчання вимови.

Це і визначило вибір теми нашого дослідження: компаративний аналіз фонемної системи української та арабської мов з метою прогнозування можливих порушень української орфоєпії арабськими студентами.

Теоретичне підґрунтя. Урахування рідної мови як один із основних принципів навчання іноземців української мови найбільш повно реалізується на практиці під час створення національно-орієнтованих методик навчання, необхідним етапом створення яких є лінгвістичне порівняння рідної мови студентів та мови, яка вивчається (української мови).

Такі порівняння відмінні від власне лінгвістичних наукових порівнянь, що не мають на меті практичного значення. Факти порівняльних досліджень, проведених викладачем, чи узагальнення та аналіз уже наявних порівнянь є, за словами В. Костомарова та О. Митрофанової, роботою «за кадром підручника» (Костомаров, 1978, с. 69). Однак результати порівняльного аналізу мають бути невидимо присутні на уроці в методичній роботі викладача – у визначенні на базі порівняння послідовності подачі матеріалу, системи методичних прийомів презентації, видів та обсягу тренувальних вправ, найбільш ефективних для носіїв певної національної мови.

Питанню порівняльного вивчення семітських мов, до яких належить і арабська, присвячені праці Б. Гранде, зокрема його дослідження «Введение в сравнительное изучение семитских языков». Тут автор аналізує морфологічну та синтаксичну структуру всіх мов, які належать до семітської групи (народи, які походять від Сіма, сина Ноя), характеризує голосні та приголосні звуки цих мов, особливості вживання та вимови окремих фонем залежно від регіонів, які обслуговує мова.

На сьогодні розроблено немало праць, які аналізують фонемну систему арабської та російської мов, а особливості навчання арабських студентів фонетики української мови залишають поза увагою методистів. Про вплив рідної мови на вимову арабськомовних студентів йдеться у працях Г. Совсун «Арабский акцент в русском языке на уровне звукоупотребления», «Основные черты арабского акцента на уровне фонетического строя русского слова», у яких автор детально аналізує вплив ларингальних (гортанних) та велярних арабських приголосних на вимову арабськими студентами приголосних російської мови.

Вивченню інтерференції арабської та російської мов присвячене дослідження Р. Аль-Кудмані «Сопоставление консонантных систем русского и арабского языков в целях прогнозирования явлений интерференции в русской речи арабов». У цій праці подано порівняльну характеристику приголосних звуків арабської та російської мов із детальним описом вимови кожної арабської консонанти. Автор досліджує, як звуки арабської мови впливають на вимову російських приголосних арабськомовними носіями.

Перша спроба дослідження розбіжностей між арабською літературною та розмовною мовами належить доктору Каїрського університету Х. Тамаму. У праці «Пошуки в арабській мові» він зробив спробу порівняльного опису фонетики літературної та розмовної арабської мов. Така потреба виникла в зв'язку з тим, що європейські мови все більше проникали в арабськомовні країни, витісняючи арабську мову. Молоде покоління сприймає арабську мову

як мову Корану або як розмовну мову старшого покоління. Справжня літературна арабська мова надзвичайно складна і відрізняється від розмовної арабської мови. Доктор Х. Тамам проаналізував відмінність між літературною вимовою та вимовою окремих арабських звуків у різних регіонах, охарактеризував звуки арабської мови (довжина, висота, сила), указав на вплив діалектної вимови на літературну. У дослідженні використано порівняльні таблиці та фотографії, які відображають положення мовленнєвих органів у процесі вимови окремих звуків.

На основі порівняння фонетики російської та арабської мов пишуть підручники арабської мови для російськомовних носіїв. Один із перших таких підручників створив Б. Халідов – «Учебник арабского языка». Підручник складається з кількох розділів: фонетичний мінімум (вимова звуків), письмо, розмовна практика (російсько-арабський розмовник). Усі завдання та коментарі надані російською мовою.

Найбільш досконала спроба створення підручника арабської мови належить авторам «Учебника арабского языка» О. Ковальову, Г. Шарбатову. У ньому арабська фонетика вивчається в порівнянні з російською фонетикою. Вимова арабських звуків ґрунтується на вимові російських фонем, які є в аналогічній фонетичній позиції (між певними голосними чи приголосними). Вимову арабських довгих голосних фонем подано в співвідношенні з короткими голосними фонемами (2:1). Вказано на залежність голосних фонем від їхнього сполучення з приголосними. У підручнику малюнки ілюструють положення мовленнєвих органів у процесі вимови того чи іншого звука та таблицями класифікації голосних і приголосних звуків арабської мови. Усі коментарі подано російською мовою. Підручник має чітку структуру: урок, який складається з теоретичного матеріалу (правила фонетики, словотворення, письма, граматики), практичних завдань, словника та контрольних завдань.

Порівняльний метод, який використовують з метою навчання, виявляє у системах мов відмінності та контрасти, які, на думку О. Реформатського, є «реальною метою порівняльного дослідження» (Реформатський, 1962, с. 24). Крім відмінностей і контрастів, у практиці навчання виявляють також подібності в структурі фонологічних систем та в специфіці їхньої фонетичної реалізації. Це вважається особливо важливим у методиці навчання, оскільки, якщо відмінності пов'язані з явищами, яких немає в мові контактування, визначають можливі порушення диференційних ознак, то подібності, як правило, не є абсолютними і свідчать про часткові відмінності, які стосуються тільки фонетичних ознак фонем. Лише знання подібностей і відмінностей дає можливість створення правильної методики навчання.

Для найбільш повної картини типологічних відмінностей систем рідної мови та мови, яку вивчають, порівняння з метою навчання повинне проводитись, як визначає Н. Любімова, «на фонетичному, фонологічному та фонотактичному рівнях» (Любімова, 1985, с. 32). Про це зауважують і дослідники мовних контактів У. Вайнрайх та Е. Хауген, висловлюючи думку про те, що «для визначення поля інтерферуючої дії не можна обмежуватися лише інвентаризацією фонем, а варто розглядати також їхні диференційні ознаки та дистрибуції» (Вайнрайх, 1979, с. 29). Отримані дані забезпечать викладача лінгвістичними матеріалами для створення методики навчання української вимови, оптимальної для роботи в аудиторії конкретної національності.

Результати дослідження. Проаналізувавши усі вищезгадані доробки, можна зробити висновок, що компаративний аналіз фонемної системи арабської мови та мови, яку вивчають, посідає вагоме місце в методиці

навчання. Однак зовсім не проводять дослідження з аналізу фонетики української мови як предмета вивчення арабськомовними студентами. З метою створення ефективної методики навчання української вимови арабських студентів ми провели дослідження арабсько-української фонетичної інтерференції, яка виникає в умовах контактування арабської та української мов. Засвоєння арабами фонетичних явищ української мови значною мірою ускладнене дією арабсько-української інтерференції та генетичними й типологічними розбіжностями української та арабської мов. Як відомо, українська мова належить до індоєвропейської сім'ї, а арабська мова – до семіто-хамітської сім'ї (семітська гілка).

Українська мова налічує 33 літери, а арабська мова – 28 літер.

Таблиця 1 – Арабський алфавіт

№ п/п	Літера	Назва літери	Українська транскрипція	Латинська транскрипція
1.	ا	аліф	'	-
2.	ب	бе (ба'ун)	б	b
3.	ت	те (та'ун)	т	t
4.	ث	се (са'ун)	с	th
5.	ج	гім (джімур)	дж	g
6.	ح	ха (ха'ун)	х	h
7.	خ	ха (ха'ун)	х	kh
8.	د	дель (далун)	д	d
9.	ذ	зель (залун)	з	th
10.	ر	ра (ра'ун)	р	r
11.	ز	зей(за'ун)	з	z
12.	س	сін (сінун)	с	s
13.	ش	шін (шінун)	ш	sh
14.	ص	сад (садун)	с (сд)	s
15.	ض	дад (дадун)	д (дд)	d
16.	ط	та (та'ун)	т(тд)	t
17.	ظ	за (за'ун)	з(зд)	z
18.	ع	аін ('айнун)	'	-
19.	غ	рейн (гайнун)	г (гр)	gh
20.	ف	фе (фа'ун)	ф	f
21.	ق	каф (кафун)	к(кр)	q
22.	ك	кеф (кафун)	к	k
23.	ل	лем (ламун)	л	l
24.	م	мім (міму)	м	m
25.	ن	нун (нунун)	н	n
26.	ه	хе (ха'ун)	х	h
27.	و	уау (ўаўун)	ў	w
28.	ي	йе (йа'ун)	й	y

Оскільки фонетичні відмінності виявляються найбільш яскраво на рівні сегментної організації української вимови в арабів, звернемося до порівняльного опису фонемних систем української та арабської мов.

Голосні. Вокалізм арабської мови представлений шістьма голосними звуками: трьома довгими й трьома короткими монофтонгами – [a], [a:], [i], [i:],

[y], [y:]. Їхня кількість збігається з кількістю голосних української мови, а якість – ні. Основна відмінність арабських голосних порівняно з українськими полягає в тому, що вони відрізняються за ознакою довготи звучання (приблизно вдвічі). Від короткого чи довгого звучання голосних арабської мови залежить лексичне значення слів. На відміну від української мови, голосні в арабській мові не впливають на вимову приголосних. Навпаки, тут голосні самі підлягають впливу приголосних. Тому залежно від характеристики приголосних голосні арабські фонемні реалізуються інваріантами, або залежно від їхньої позиції – як варіанти голосних.

В обох мовах використовують одні й ті ж диференційні ознаки голосних: ступінь піднесення, ряд, огубленість. Однак в українській мові є таке поєднання диференційних ознак, якого немає в арабській мові:

[o] – середній ступінь піднесення, задній ряд, огублений (в арабській мові звука із такими характеристиками немає);

[a] – низький ступінь піднесення, задній ряд, неогублений (в арабській мові подібний звук належить до середнього ряду).

Дві фонемні займають аналогічне місце в фонемних системах обох мов і виявляють повну чи часткову фонетичну подібність:

[i] – високий ступінь піднесення, передній ряд, неогублений;

[y] – високий ступінь піднесення, задній ряд, огублений.

Відмінність у складі та поєднанні фонем відображається і на характері фонемних опозицій голосних арабської мови та їхніх варіантів. Так, арабський голосний [a], [a:] має, крім основних характеристик:

[a] – низький ступінь піднесення, середній ряд, неогублений – ще й варіанти:

1) у поєднанні із «середніми приголосними» та [к], [л], [й], [р], [ш], [дж] звучить як фонема середнього ступеня піднесення, переднього ряду, неогублена і має подібність до української фонемі [e] – передній ряд, середній ступінь піднесення, неогублена;

2) у поєднанні з [ў] вимовляється як фонема заднього ряду, низького ступеня піднесення, огублена і не має відповідника в українській мові;

3) у сполученні з [т], [д] налаштований на [o], тобто звучить як фонема заднього ряду, низького ступеня піднесення, огублена.

Хоча основні характеристики арабської голосної [i] – передній ряд, високий ступінь піднесення, неогублена – відповідають характеристикам української голосної [i], однак у поєднанні з арабською фонемою [ў] вона реалізується варіантом, який збігається з українською голосною [и] – передній ряд, високий ступінь піднесення, неогублена. А в поєднанні із приголосними [д], [т] ця голосна у вимові із фонемі переднього ряду, високого ступеня піднесення наближається до фонемі середнього ряду, високого ступеня піднесення і не має відповідника в українській мові.

Дані порівняльного опису голосних звуків української та арабської мови відображено в таблиці 2 (Василенко, 2008, с. 56).

Результати порівняння систем голосних дають змогу спрогнозувати можливі явища інтерференції в українській вимові арабських студентів. Вони свідчать про те, що арабські студенти можуть порушувати реалізацію українських фонем [и], [e], [o], сплутуючи їх із фонемами [i], [a], [y].

В українській мові варіанти голосних пов'язані, перш за все, з твердістю чи м'якістю сусідніх приголосних. У поєднанні з м'якими приголосними всі голосні, крім [и], більш передньої артикуляції. Тому можна зробити висновок, що варіант українського звука [a] у поєднанні з м'якими приголосними у вимові арабів буде переданий арабською фонемою [a] (середній ряд).

Таблиця 2 – Порівняльна класифікація коротких і довгих голосних фонем та їхніх варіантів арабської мови і голосних фонем української мови

Участь губ	Ряд			Ступінь піднесення
	передній	середній	задній	
Неогублена	I; Ī	I; Ī		високий
	i; и	–		
	a; ā (у поєднанні із сер.приголосним)			середній
	е			
		A; Ā	–	
Огублена		–	A	низький
			У; У	
			У	високий
			–	
			о	
			a; ā (у поєднанні з [y])	
		–	середній	
		–		
			низький	

Примітки:

1. Велика літера – основна арабська фонема, мала літера – варіант арабської фонемі.
2. Верхній рядок – фонемі арабської мови, нижній рядок – фонемі української мови, прочерк – відсутність відповідної фонемі.

Вимова арабами українських голосних [i], [e] поруч із м'якими приголосними значних розбіжностей не передбачає, а вимова українських голосних [y] та [o] між м'якими приголосними може викликати значні труднощі.

Ураховуючи вищесказане про подібності та відмінності арабського й українського вокалізму, ми можемо побудувати модель можливих порушень реалізації українських голосних при їхньому сприйнятті та відтворенні арабськими студентами (таблиця 3) (Василенко, 2008, с. 57).

Таблиця 3 – Модель можливих порушень реалізації українських голосних під час їхнього сприйняття та відтворення арабськими студентами

Українські голосні та їхні варіанти	Реалізація в українській вимові арабів	
	під час сприйняття	під час відтворення
[i] $\begin{cases} [i] \\ [ji] \end{cases}$	[I] [и]	[йI], [i] [I]
[и]	[e] [I], [и]	[I] [i]
[e] $\begin{cases} [e] \\ [je] \end{cases}$	[e] [a] [и]	[i], [йI] [a]
[a] $\begin{cases} [a] \\ [ja] \end{cases}$	[e] [a] [A]	[йa] [A]
[o]	[o] [Y]	[Y] [y] [a]
[y] $\begin{cases} [y] \\ [ju] \end{cases}$	[Y] [o]	[йY] [Y]

Примітка. Велика літера – основна арабська фонема, мала літера – варіант арабської фонемі.

Приголосні. Система арабських приголосних налічує 28 фонем. В українській мові приголосних фонем 32, а звуків 45. Ураховуючи специфіку роботи з іноземними студентами, обмежимо кількість українських приголосних (м'які приголосні ми співвідносимо з окремими фонемами, а пом'якшені – як варіанти твердих приголосних фонем). Класифікація арабських приголосних звуків подана у таблиці 4, а українських – у таблиці 5.

Таблиця 4 – Класифікація приголосних звуків арабської мови

За місцем творення		губні		язикові					гортанні		
		Губно-губні	Губно-зубні	Міжзубні	Передньоязикові (прості)	Передньоязикові (емфатичні)	Бокові	Середньоязикові	Глибокозадньо-язикові	Глоткові	Надглоткові
Зімкнені	шумні	дзвінкі	б			д	د				'айн
		глухі				т	ت	к	ق	'хамза	
	сонорні	м					н				
Щілинні	шумні	дзвінкі		з	ز	з	ز		г		
		глухі	ф	с	с	с	ш		х	х	ح
	сонорні	й					л	й			
Зімкнено-щілинні африкат	шумні							дж			
	дзвінкі										
Дрижачі	сонорні							р			

В обох мовах приголосні розрізняються за *місцем творення*: губні (губно-губні, губно-зубні), язикові (передньоязикові, середньоязикові, задньоязикові), гортанні; за *способом творення*: зімкнені, щілинні, зімкнено-щілинні, дрижачі; за *дзвінкістю – глухістю* (в арабській мові 6 пар: |д| – |т|, |д'| – |т'|, |з| – |с|, |з'| – |с'|, |з'| – |с'|, |г| – |х|, в українській – 16 пар: |б| – |п|, |б'| – |п'|, |д| – |т|, |д'| – |т'|, |з| – |с|, |з'| – |с'|, |дз| – |ц|, |дз'| – |ц'|, |ж| – |ш|, |ж'| – |ш'|, |дж| – |ч|, |дж'| – |ч'|, |г| – |х|, |г'| – |х'|, |г'| – |х'|, |г'| – |х'|).

Таблиця 5 – Українські приголосні звуки

За місцем творення		губні				язикові					ГЛОТКОВІ		
		Губно-губні		Губно-зубні		Передньоязикові		середньоязикові		задньоязикові		ГЛОТКОВІ	
		ТВ	ПО- М'ЯК.	ТВ	ПО- М'ЯК.	ТВ	М'ЯК., ПО- М'ЯК.	ТВ	М'ЯК.	ТВ	ПО- М'ЯК.	ТВ	М'ЯК.
зімкнені	шумні	дзвінкі	б	б'			д			д'	г		
		глухі	п	п'			т			т'	к	к'	
		сонорні	м	м'			н			н'			
цілінні (фрикативні)	шумні	дзвінкі					з	з'			г	г'	
		глухі			ф	ф'	с	с'			х	х'	
	сонорні			в	в'					й			
Зімкнено-цілінні (африкат)	шумні	дзвінкі					дж	дж'					
							дз	дз'					
							ч	ч'					
							ц	ц'					
Дрижачі	сонорні						р	р'					

Примітки: 1. ' – позначення м'яких приголосних;
2. ' – позначення пом'якшених приголосних.

Однак в українській мові наявні такі корелятивні пари, які не відомі арабській мові. Це співвідношення за акустичним враженням між свистячими і шиплячими звуками: |с| – |ш|, |с'| – |ш'|, |з| – |ж|, |з'| – |ж'|, |ц| – |ч|, |ц'| – |ч'|, |дз| – |дж|, |дз'| – |дж'|; за додатковою артикуляцією спинки язика – протиставлення за твердістю – м'якістю: |д| – |д'|, |т| – |т'|, |н| – |н'|, |л| – |л'|, |з| – |з'|, |с| – |с'|, |ц| – |ц'|, |дз| – |дз'|, |р| – |р'|.

Передусім в арабській мові є фонemi, які зовсім не відомі українській мові: міжзубні [з], [с] і зазубні або емпатичні [д], [т], [з], [с], які становлять опозицію приголосним звукам [д], [т], [з], [с] за додатковою тембровою артикуляцією.

Проаналізувавши приголосні звуки української та арабської мов, ми виокремили три фонemi, які повністю збігаються в обох мовах: [г] (українська) та [х] (арабська) і [й] (українська) та [й] (арабська), [ў] (українська) і [ў] (арабська).

Решта звуків мають часткові відмінності або повністю відрізняються. 12 твердих фонем української мови [б], [м], [ф], [н], [л], [дж], [к], [ш], [з], [с], [д], [т] мають пом'якшені відповідники в арабській мові. 4 м'які фонemi української мови [д'], [т'], [н'], [л'] також мають пом'якшені відповідники в арабській мові.

В українській мові є приголосні звуки [р] і [р']. В арабській мові приголосний [р] завжди твердий.

Українські тверді фонemi [д], [т], [з], [с] відповідають арабським фонемам [д], [т], [з], [с], але, на відміну від фонем української мови, ці арабські фонemi мають додаткові характеристики – вони надривні та емфатичні (напружені).

8 фонем української мови [п], [в], [ц], [дз], [ж], [ч], [х], [г] немає в арабській мові, а 8 фонем арабської мови [х], [г], [к], [х], [с], [з], ['], ['] не мають українських відповідників (Василенко, 2008, с. 61-62).

Зупинимось більш детально на аналізі цих відмінностей.

Губні приголосні в арабській мові пред'явлені фонемами [б], [м], [ф], [ў]. Експериментальні дані Р. Кудмані показують, що “губо-губне зімкнення при вимові арабської фонemi [б] розмикається не так енергійно, як у російській мові, а значно слабше, тому що мускульне напруження при зімкненні губ теж незначне” (Кудмані, 1980, с. 6). Зімкнення може розмикатися повільніше, створюючи враження щільного звука, особливо в позиції після довгого голосного чи двох довгих голосних. Тому арабська фонема [б] може стати дуже близькою до української твердої [б] в позиції перед чи після глоткових (фарингальних) звуків ['] хамза чи [х], тому що напруга цих звуків переходить на сусідні склади. Арабські губні приголосні [б], [м], [ф] відрізняються від українських мовою артикуляцією. А саме, язик при вимові арабських губних зберігає свою нейтральну позицію на відміну від артикуляції відповідних українських приголосних, при якій спинка язика просовується до заднього піднебіння.

Арабська фонема [ў] відповідає українській фонемі [ў] в позиції на початку слова перед приголосним, у середині слова після голосного перед приголосним і в кінці слова (*вранці, правда, сказав*).

Передньоязикові подані в арабській мові приголосними [д], [д], [т], [т], [н], [дж], [з], [з], [с], [с], [з], [с], [ш], [л], [р]. Як уже зазначалось, [д], [т], [з], [с] відрізняються від українських фонем більшою напруженістю артикуляції.

Арабські фонemi [д], [т], [н], [з], [с] займають проміжне положення між м'якими та твердими українськими приголосними.

В арабській системі приголосних є дзвінка африката [дж]. Однак багато сучасних лінгвістів (Б. Гранде, Р. Аль-Кудмані) зазначають, що “вимова цієї африкати збереглася лише при стандартному читанні Корану, а в деяких варіантах сучасної арабської мови відбулася втрата зімкненого елемента африкати і приголосна фонема стала вимовлятися як передньоязикова щільна [ж'] (Гранде, 1998, с. 116).

Арабська мова має передньоязикові міжзубні фонemi [з], [с], яких немає в українській звуковій системі (аналогічні звуки є в англійській мові). Як каже Б. Гранде, «ці звуки наявні лише в старій арабській мові, але не в діалектах. У сучасних арабських діалектах цим звукам відповідають зімкнені [д], [т], а в деяких словах – свистячі щільні [з], [с]» (Гранде, 1998, с. 117).

В арабській мові немає твердих щільних шиплячих фонем [ж] і [ш]. Є лише приголосні [дж'] і [ш'], які характеризуються високим тембром і

сприймаються в українській мові як пом'якшені, оскільки місце їхнього утворення знаходиться глибше від інших арабських передньоязикових.

Такі подібності та відмінності основних приголосних фонем і їх алофонів української та арабської мов (Василенко, 2008, с. 64).

Оскільки цілому ряду українських приголосних немає відповідників у арабській мові, можна припустити, що в українській вимові арабів, перш за все, будуть порушення диференційних ознак українських приголосних фонем. Разом з цим порушення виявляться не лише при відтворенні подібних фонем, а і при відтворенні нових, зовсім не відомих арабській мові. Виявлені нами подібності та відмінності арабських та українських приголосних дають змогу побудувати модель порушень українських приголосних у вимові арабів на основі лінгвістичного прогнозування (Таблиця 6).

Таблиця 6 – Модель можливих порушень реалізації українських приголосних під час їхнього сприйняття та відтворення арабськими студентами

Деякі порушення у вимові арабів будуть виявлятися особливо яскраво. Так, наприклад, під час реалізації українських губних арабський пом'якшений зімкнений приголосний [б'] замінить 2 українські приголосні [б], [п] та їхні варіанти – пом'якшені [б'] і [п']. Арабський пом'якшений щілинний [ф'] замінить українські тверді [в], [ф] та їхні пом'якшені варіанти.

На вимову українських зімкнених [д], [т] і [д'], [т'] будуть впливати наявні в арабській мові [д], [т]; українські щілинні [з],[с] будуть зазнавати впливу арабських [з], [с] та [з], [с].

Прогноз порушень вимови українських приголосних, яких немає в арабській мові, здається складним. Можна лише припустити, що на місці африкат [ч], [ц] з'являться сполуки |тш| та |тс|, фонему [дз] замінить фонема [дж], а фонему [ш] – фонема [ж] (Василенко, 2008, с. 66).

У всіх випадках порушення артикуляції українських африкат приведе до їх сплутування. Складені у таблицях 1.2, 1.6 моделі порушень реалізації українських фонем у вимові арабських носіїв не є абсолютними, оскільки такі порушення можуть мати місце лише на початковій стадії оволодіння українською мовою. У процесі навчання частину труднощів засвоєння звукової системи можна буде подолати, а інші орфоепічні невідповідності з різних причин (недосконала методика, індивідуальні особливості засвоєння) можуть закріпитися й стати стійкими.

Висновки. Компаративний аналіз фонемної системи української й арабської мов дає підстави стверджувати, що засвоєння орфоепії іноземної вимови ґрунтується на певному рівні розвитку вимови фонем рідної мови. Опора на рідну мову дає як позитивні результати, так і негативні, тому перенесення певних навичок з рідної мови ми розглядаємо як об'єктивну реальність. Умовно всі навички можна поділити на 3 групи:

- навички вимови рідної мови, які повинні бути перенесені на новий мовленнєвий матеріал і актуалізовані;
- навички, які були раніше сформовані в стихії рідної мови і при оволодінні іншою вимовою повинні бути відкориговані;
- навички, яких немає в рідній мові і повинні бути наново сформовані.

Вирішення методичних завдань навчання вимови ґрунтується на усвідомленому засвоєнні нових артикуляційних рухів, способів поєднання звуків, ритмічному та інтонаційному оформленні слів, фраз, текстів через порівняння з аналогічними явищами рідної мови.

Бібліографія

- Аль–Кудмани, Р. (1980). Сопоставление консонантных систем русского и арабского языков в целях прогнозирования явлений интерференции в русской речи арабов. *Автореф. дис. канд. филол. наук : 10.02.00*. Москва.
- Ванрайх, У. (1979). Языковые контакты. Киев: Вища школа.
- Василенко, Н.В. (2008). Формування орфоепічних умінь і навичок з української мови у арабськомовних студентів. *Дис... канд. пед. наук: 13.00.02*. Київ.
- Гранде, Б.М. (1998). Введение в сравнительное изучение семитских языков. Москва: Восточная литература.
- Ковалёв, А.А. (2000). Учебник арабского языка. Москва: Восточная литература.
- Костомаров, В.Г. (1979). Методика как наука. Статья вторая: методическая проблема двуязычия. *Русский язык за рубежом*, 6, 67–73.
- Любимова, Н.А. (1985). Фонетическая интерференция. Ленинград.: ЛГУ.
- Реформатский, А.А. (1962). О сопоставительном методе. *Русский язык в национальной школе*, 5, 23–24.

- Совсун, Г.В. (1990). Арабский акцент в русском языке на уровне звукоупотребления. *Вопросы обучения русскому произношению студенто-иностранцев*, 3–12.
- Тамам Хасан (1979). Пошуки в арабській мові. Каїр: Аль-Жадіда.
- Халидов, Б.Э. (1965). Учебник арабского языка. Ташкент: Учитель.
- Хауген, Э. (1972). Проблемы двуязычного описания. *Новое в лингвистике*, 8, 277–289.

References

- Al Kudmani, R. (1980). Comparison of consonant systems of Russian and Arabic languages for the purpose of forecasting the phenomena of interference in the Russian speech of the Arabs. Author's abstract. dis Cand. filol Sciences: 10.02.00. Moscow.
- Vanraich, U. (1979). Language contacts. Kiev: Higher school.
- Vasilenko, N.V. (2008). Formation of orphoetic skills and skills in the Ukrainian language in Arabic-speaking students. Dis ... Cand. ped Sciences: 13.00.02. Kiev.
- Grande, B.M. (1998). Introduction to Comparative Study of Semitic Languages Moscow: Eastern Literature.
- Kovalyov, A.A (2000). Arabic language tutorial. Moscow: Oriental literature.
- Kostomarov, V.G. (1979). Methodology as a science. Article two: Methodological problem of bilingualism. *Russian language abroad*, 6, 67–73.
- Lyubimova, N.A. (1985). Phonetic interference. Leningrad: LSU.
- Reformatsky, A.A (1962). About the comparative method. *Russian language at the national school*, 5, 23–24.
- Sovsun, G.V. (1990). Arabic accent in the Russian language at the level of sound consumption. *Issues of instruction in the Russian pronunciation of foreign students*, 3–12.
- Tammam Hassan (1979). Searches in the Arabic language. Kair: Al-Jadida.
- Khalidov, B.E. (1965). Arabic textbook. Tashkent: Teacher.
- Haugen, E. (1972). Problems of bilingual description. *New in linguistics*, 8, 277–289.

Резюме

Василенко Ніна

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОНЕМНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АРАБСЬКОЇ МОВ

Постановка проблеми. Під час вивчення української мови студентами інших національностей спрацьовує механізм міжмовної фонетичної інтерференції, яка впливає на якість фонетичного оформлення вимови нерідною (українською) мовою. Оскільки оволодіння фонетичною базою української мови і, як результат, правильна вимова залежать від міри міжмовної фонетичної інтерференції, виникає необхідність національної орієнтації навчання української вимови як засобу його індивідуалізації та підвищення ефективності, адже у кожному конкретному випадку взаємодія рідної та української мов має специфічний індивідуальний характер.

Мета дослідження. Компаративний аналіз фонемної системи української та арабської мов з метою прогнозування можливих порушень української орфоєпії арабськими студентами.

Методи дослідження. Науково-методичний аналіз і синтез, ретроспективно-історичний аналіз наукової та науково-методичної літератури, зіставний аналіз фонетичних та орфоєпічних явищ української й арабської мов.

Основні результати дослідження. Компаративний аналіз фонемної системи української й арабської мов дає підстави стверджувати, що засвоєння орфоєпії

іноземної вимови базується на певному рівні розвитку вимови фонем рідної мови. Опора на рідну мову дає як позитивні результати, так і негативні, тому перенесення певних навичок з рідної мови ми розглядаємо як об'єктивну реальність. Умовно всі навички можна поділити на 3 групи:

- навички вимови рідної мови, які повинні бути перенесені на новий мовленнєвий матеріал і актуалізовані;
- навички, які були раніше сформовані у стихії рідної мови і при оволодінні іншою вимовою повинні бути відкориговані;
- навички, які відсутні в рідній мові і повинні бути наново сформовані.

Висновки. Вирішення методичних завдань навчання вимови базується на усвідомленому засвоєнні нових артикуляційних рухів, способів поєднання звуків, ритмічному та інтонаційному оформленні слів, фраз, текстів шляхом порівняння з аналогічними явищами рідної мови.

Ключові слова: фонетична інтерференція, фонетичні порушення, голосні фонемі, приголосні фонемі.

Abstract

Vasylenko Nina

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE UKRAINIAN AND ARABIC PHONEMIC SYSTEMS

Background During the study of the Ukrainian language by students of other nationalities, the mechanism of interlingual phonetic interference works, which affects the quality of the phonetic expression of the pronunciation in the non-native (Ukrainian) language. Since the acquisition of the phonetic base of the Ukrainian language and, as a result, the correct pronunciation depend on the degree of interlingual phonetic interference, there is a need for the national orientation of teaching Ukrainian pronunciation as a means of its individualization and increasing efficiency, because in each case the interaction of the native and Ukrainian languages has a specific individual character.

Purpose. A comparative analysis of the phonemic system of the Ukrainian and Arabic languages in order to predict possible violations of Ukrainian Orthophysics by Arab students.

Methods: scientific-methodical analysis and synthesis, retrospective-historical analysis of scientific and scientific-methodical literature, comparative analysis of phonetic and orthoetic phenomena of Ukrainian and Arabic languages.

Results. A comparative analysis of the phonemic system of the Ukrainian and Arabic languages suggests that the assimilation of the orthoepy of the foreign pronunciation is based on a certain level of development of pronunciation of the phonemes of the native language. Reliance on the mother tongue gives both positive results and negative ones, so we regard the transfer of certain skills from the mother tongue to an objective reality. Conditionally all skills can be divided into 3 groups:

- skills of pronunciation of the native language, which should be transferred to the new speech material and updated;
- skills that were previously formed in the element of the native language and when mastered by another pronunciation should be corrected;
- skills that are absent in the native language and must be re-formed.

Discussion. The solution of the methodological tasks of teaching the pronunciation is based on a conscious assimilation of new articulation movements, methods of combining sounds, rhythmic and intonational formulation of words, phrases, texts by comparison with similar phenomena of the native language.

Keywords: phonetic interference, phonetic disturbances, loud phonemes, consonant phonemes.

Відомості про автора

Василенко Ніна Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна, e-mail: vasniklenko@gmail.com

Vasilenko Nina, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and General Linguistics, Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine, e-mail: vasniklenko@gmail.com

ORCID 0000-0001-7858-9503

Надійшла до редакції 09 квітня 2019 року
Прийнято до друку 25 квітня 2019 року

Людмила Сидоренко, Олена Деньга

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ЗА ДОПОМОГОЮ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ РЕСУРСІВ

У запропонованій статті досліджуються особливості використання мультимедійних ресурсів у процесі формування ініомовної комунікативної компетенції студентів під час навчання української мови як іноземної. Використання відеозаписів, фільмів, пісень, документальних фільмів, випусків програм новин у практиці викладання української мови іноземцям має низку важливих переваг і дає змогу створити на заняттях середовище, максимально наближене до автентичних умов; збільшити можливості іноземних студентів своєчасно та різнобічно знайомитися з українською дійсністю, традиціями, подіями міжнародного життя; адаптувати студентів до мовного узусу, реалізуючи через аудіовізуальні засоби занурення їх в автентичне українське мовне середовище. Перегляд мультфільмів – невід’ємна частина вивчення іноземної мови, яка допомагає розвинути навички сприйняття мови на слух і поповнити словниковий запас.

Ключові слова: мультимедійні ресурси, ініомовна комунікативна компетенція студентів, навчання української мови, візуальний приклад, складові навчання.

Вступ. Інтеграційні процеси до світової спільноти, міжнародна співпраця, зміна суспільної свідомості активізують вивчення іноземцями української мови. Питання поліпшення якості навчання української мови як іноземної є злободенним. Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що використання мультимедійних ресурсів, зокрема мультфільмів, дає змогу збагатити можливості традиційних занять, зробивши процес вивчення мови більш цікавим та підвищити рівень навчання української як іноземної. Крім того, актуальність теми полягає ще й в тому, що на зміну старому типу студента прийшло так зване Net-generation, яке має менший об’єм уваги та потребує нових технологій у навчанні.

Теоретичним підґрунтям є дослідження науковців про використання мультимедійних засобів та ресурсів під час навчання іноземної мови. Вивченню питання застосування мультимедійних засобів присвячені праці О.В. Іванової, С.М. Назарова, О.М. Білич, М.М. Фіцули, С.Ю. Ніколаєвої, які зауважують, що для підвищення ефективності навчального процесу і рівня знань студентів необхідно використовувати на заняттях інноваційні методи у поєднанні з традиційними. Також ми спираємося на теоретичні розробки О.В. Федорова, який розглядає питання історії теорії та методики медіасвіти,

медіапедагогіки, дає характеристики найбільш відомим медіаосвітнім концепціям (Федоров, 2004).

Мета навчання іноземної мови – формування іншомовної комунікативної компетенції, яка дасть змогу студентам брати участь у різних видах мовленнєвої діяльності, ввійти в інший соціум та швидше акліматизуватися у ньому. Компетенційний підхід, на думку М.М. Фіцули, передбачає «мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну та інші складові результатів навчання, що відбиває прирощення не лише знань, умінь і навичок, а й досвід емоційно-ціннісного ставлення» (Фіцула, 2008, с. 124). С.Ю. Ніколаєва зауважує, що «іншомовна комунікативна компетентність» – це здатність успішно вирішувати завдання взаємодії та взаєморозуміння з носіями мови, що вивчається, відповідно до норм і культурних традицій в умовах опосередкованого спілкування (Николаева, 2012, с. 12).

Безумовно, успішне вивчення мови залежить не тільки від лінгвістичних особливостей студента, рівня його мотивації, але й від урахування національно-культурних особливостей усіх учасників педагогічного процесу. До поняття «культура» належить не тільки музика, історія, живопис, література, а й спосіб життя людей, який передається з покоління в покоління, фундаментальні переконання, цінності, спосіб мислення та світогляд, особливості духовної культури. Важливо, що багатокультурні цінності засвоюються підсвідомо в процесі всього життя. Під час вивчення нової мови студентові недостатньо оволодіти тільки граматикою, фонетикою й лексикою чужої мови, але необхідно знати, що сказати в певній ситуації певним людям і як саме це сказати, з урахуванням етикету, традицій і менталітету іншого народу. І, звичайно ж, навчаючи іноземних студентів, варто пам'ятати, що міжкультурне спілкування – це «вулиця з двостороннім рухом», де обидві сторони повинні рухатися назустріч одна одній і де обов'язково потрібно знати правила дорожнього руху. У сучасному полікультурному суспільстві це завдання ускладнюється, тому що міжкультурна взаємодія може відбуватися не тільки між представниками одного культурного прошарку суспільства, а й різних верств суспільства з різними соціально-культурними стандартами та з різним рівнем освіти. У час глобалізації та посилення міграції дуже важливо, щоб людина змогла інтегруватися у професійній сфері та в соціальному середовищі.

Щоб допомогти іноземцю швидше адаптуватися, сформувати іншомовну комунікативну компетенцію, дуже ефективним методом є використання мультимедійних технологій. Згідно з теорією подвійного кодування, яка була висунута Алланом Пейвіо ще у 1971 році, використання сучасних цифрових технологій є зручним, оскільки у цьому процесі задіяні одночасно декілька видів сприйняття у студентів, а саме – візуальне і вербальне, унаслідок чого збільшується кількість засвоєного матеріалу. У розробці цієї гіпотези А. Пейвіо зосередив увагу на тому, що впливає на формування психічних образів під час навчання. За даними дослідника, є два способи, через які людина може розширити знання вивченого матеріалу: словесні асоціації та візуальні образи (Paivio, 1986).

З розвитком технологій ці ідеї набули можливостей для реалізації та отримали методичне обґрунтування. Так, О. В. Федоров визначає медіаосвіту як комплекс заходів з перетворення педагогічних процесів на основі впровадження у навчання і виховання інформаційної продукції, засобів, технологій, наголошуючи, що при цьому структура заняття поєднує в собі

традиційні компоненти (актуалізація знань, пояснення нового, закріплення контроль) з інноваційними (інтерактивний метод, мультимедійні засоби, рольові ігри), що дає змогу покращити якість навчання, підвищити пізнавальну активність, задовольнити запити та інтереси студентів, збільшити самостійну роботу (Федоров, 2004).

Отже, використання мультимедіа-технологій у вивченні іноземної мови допомагає реалізувати різні завдання сучасної методики, а саме:

- залучення всіх студентів на занятті до комунікативного процесу;
- організацію успішного комунікативно-спрямованого навчання;
- створення мовного середовища;
- організацію навчального процесу відповідно до інтересів студентів;
- враховування міжкультурної складової.

Потрібно також враховувати, що нове покоління студентів має, на думку багатьох дослідників, так званий «кліповий» тип мислення. Це нове покоління, як показують практичні дослідження, менше покладається на слуховий апарат і очікує візуальні / графічні пояснення (Velički, 2015). Тому використання мультимедійних засобів на заняттях буде підтримувати їх увагу та концентрацію.

Зважаючи на викладене, вважаємо за необхідне охарактеризувати значення мультимедійних ресурсів, зокрема мультимедійних фільмів, при формуванні комунікативної компетенції студентів у процесі навчання української мови як іноземної та надати методичні рекомендації щодо використання мультфільмів на заняттях.

Результати дослідження. Використання відеозаписів, фільмів, пісень, документальних фільмів, випусків програм новин у практиці викладання української мови дає змогу створити на заняттях середовище, максимально наближене до автентичних умов; збільшити можливості іноземних студентів своєчасно та різнобічно ознайомитися з українською дійсністю, традиціями; адаптувати студентів до мовного узусу сучасної мови, реалізуючи через аудіовізуальні засоби занурення їх в автентичне українське мовне середовище, де живуть і діють люди різної статі, професій, соціального стану, освіти; сприяти збагаченню словникового запасу іноземних студентів, вдосконалення фонетичних, граматичних, синтаксичних навичок, вдосконалення вміння побудови монологів та діалогів. Використання мультимедіа допомагає створити сприятливу атмосферу на занятті, реалізувати принцип наочності навчання.

Особливо зручним є перегляд мультфільмів – невід’ємна частина вивчення іноземної мови, яка допомагає розвинути навички сприйняття мови на слух і поповнити словниковий запас. Доцільно використовувати саме мультфільми, оскільки вони не займають багато часу (в середньому 10–15 хвилин) і за такий короткий термін знайомлять з культурою, традиціями, нормами поведінки та національної психології носіїв мови. Перегляд мультфільму і подальше його обговорення дає змогу активізувати мовленнєву діяльність студентів, розширити їхні знання у межах соціолінгвістичної компетенції, а також поглибити процес формування й розвитку лексичних та граматичних вмінь. Отже, спираючись на викладені вище теоретичні обґрунтування, а також на наш багаторічний досвід викладання української мови як іноземної, пропонуємо таку технологію використання мультфільмів у процесі навчання:

1. Мультфільми доцільно використовувати на закріплювальних уроках для вдосконалення знань, умінь і навичок; на уроках комбінованого характеру; на уроках розвитку мовлення. Це залежить від рівня групи і від мети уроку: на

початковому етапі навчання метою перегляду мультфільму може бути створення комфортної емоційної атмосфери і зняття напруги, на більш високому рівні володіння мовою можливо використовувати для організації дискусій, а також організації рольової гри, в основі якої – сюжет або ситуація мультфільму.

2. Мультфільм необхідно ретельно підбирати, враховуючи рівень оволодіння мовою.

3. До перегляду доцільно провести зі студентами підготовчу бесіду, у процесі якої вони отримують базову інформацію, що стосується змісту мультфільму, виконують вправи для вивчення нового лексичного матеріалу. Все це є підготовкою до подальшого перегляду мультфільму.

4. Подивитися мультфільм разом зі студентами. Перегляд мультфільмів робить заняття більш емоційним та дає змогу краще запам'ятати інформацію.

5. Для досягнення ще більшого результату необхідно провести роботу над лексикою і граматику на матеріалі конкретного мультфільму.

6. Після перегляду рекомендуємо зробити такі завдання: рольове дублювання тексту, яке дає змогу не буквально перекладати текст, а інтерпретувати зміст висловлювання, враховуючи інтонацію, міміку, жести героїв; опис місця дії, характеристика персонажів мультфільму; проведення дискусії за темою мультфільму; проведення рольової гри, заснованої на сюжеті мультфільму; короткий переказ на задану тему, що стосується переглянутого сюжету або складання діалогів.

Важливо, що таку методику можна ефективно використовувати під час вивчення тем різного типу: лінгвокультурознавчих (зокрема, «Календарні свята»), лексико-граматичних та граматичних, під час вивчення наукового стилю мовлення тощо. Наведемо приклади використання конкретних мультфільмів, які успішно «пройшли перевірку» на ефективність у процесі навчання протягом останніх п'яти років (ми почали експериментувати та активно впроваджувати цей метод навчання, починаючи з 2013 року).

Прикладом використання мультфільмів може бути мультфільм «Щедрик» (<https://youtu.be/dg1eMrFfexk?t=17>). «Щедрика» переспівав Олег Скрипка та на його переспів зняли кліп із пластиліну. Доцільно перед переглядом розказати про українські традиції ходити у гості на Різдвяні свята та співати щедрівки й колядки. Студенти матимуть змогу почути справжню колядку і на власні очі побачити, що означає дієслово «колядувати».

Доречним під час вивчення українських традицій буде перегляд та робота з мультфільмом «Різдвяна казка» (<https://youtu.be/bDDGr3Bz4aE?t=160>). Мультфільм створено за казкою українського письменника М. Черемшини «Сльоза». Дія розгортається напередодні Різдва: слеза бідної дівчини Марусі розтопила холодне й байдуже серце багатого господаря. Спочатку необхідно провести бесіду на знання студентами українських традицій та доповнити їхні знання, наприклад, запитати, з чим пов'язано святкування Різдва, як вони розуміють слова «колядувати», «колядка», чи бачили вони як українці святкують це свято, що їм відомо про Святий вечір, як і коли його святкують (6 січня, як тільки на небі з'являється перша зірка, що символізує народження Божого сина, всі сідають за вечерю, де обов'язково повинно бути 12 пісних страв, серед яких кутя, узвар, вареники, пампушки, калач...). Пропонуємо варіанти завдань після перегляду мультфільму, розроблені до уроку за оповіданням Марка Черемшини «Сльоза»:

1. Як можна назвати цей фільм? Чому?
2. Скажіть, яка це історія: сумна, весела, добра, нудна ?

3. Виберіть роль героя мультфільму. (Реальні: Маруся, її мама, багатий чоловік зі своєю родиною. Фантастичні: сльоза, ангел, сніг, вітер). Дивіться мультфільм ще раз і говоріть від імені цього героя.

4. Перекажіть зміст за планом: 1. Зустріч Марусі з багачем. 2. Сльозинка на руці Ангела. 3. Хвора мати. 4. Маруся в біді. 5. Похід дівчинки до міста. 6. Справжнє Різдво у вдови Кравчихи.

5. Прокоментуйте слова: «А люди, от як люди: кожний собі сам?» (байдужість, егоїзм).

6. Яке прислів'я можна дібрати до цих слів? («Моя хата скраю, нічого не знаю», «Я – не я, і хата не моя»).

Доцільно буде провести бесіду про вічну боротьбу добра і зла: сльоза – символ палкої любові до ближнього добра, милосердя, отже тепла, Марусина сльоза розтопила крижане, кам'яне серце чоловіка і змінила його – він народився заново. Яким стало його серце? Отже, перемогло тепло, себто добро, милосердя, віра.

Для ознайомлення з новорічними традиціями пропонуємо переглянути мультфільм «Один, два, три! Ялиночко, гори!» (<https://youtu.be/fmdUD9FdpA?t=339>). Сюжет мультфільму: Ведмідь настільки любить свято Нового року, що заради цього свята прокидається, наводить порядок у своєму будиночку, прикрашає ялинку та з нетерпінням чекає Діда Мороза. Перед переглядом можна провести фонетичну зарядку з використанням тих конструкцій, які будуть використані в мультфільмі: *святкувати що?*; *дарувати кому? що?*; *прикрашати що?*; *ялинка яка?* Також до перегляду пропонуємо показати портрети головних героїв і дати кожному персонажу характеристику, відповідаючи на такі запитання: *Як ви думаєте, Ведмідь маленький чи великий, добрий чи злий? Він вам подобається? Як ви думаєте, Маша висока чи низька, енергійна чи ледача? Вона вам подобається? Чому?* Під час роботи над цим мультфільмом можна закріпити знання давального відмінка (конструкції: *дарувати кому? що?*), а також вивчити назви тварин (*ведмідь, вовк, заєць*).

Ефективним є використання мультфільмів для вивчення лексичних тем. Наприклад, анімаційний фільм (без звуку) «Про черепаху» (<https://youtu.be/Cd6AtELdpP8?t=2>), що розповідає про черепаху, яка активна, але, разом з тим, дуже повільна, через це вона робить все невчасно, добре візуально ілюструє лексичні теми: «Явища природи» (пори року, дощ, сніг, сонце); «Сезонний одяг»; «Сезонні розваги» (кататися на лижах, ловити метеликів, пускати кораблики, збирати ягоди та гриби). Також цей мультфільм допомагає під час вивчення дієслів руху, оскільки дає можливість унаочнювати значення різних префіксів: *Черепаха – вийшла, / зайшла, / відійшла, / підійшла, / пішла, / перейшла*. Після перегляду для закріплення матеріалу доцільно запропонувати таку вправу: *Пишіть речення, замість крапок поставте потрібні префікси. 1. Черепаха ...йшла з дому. 2. Вона ...шла на вулицю. 3. Черепаха ...шла через струмок. 4. Черепахайшла в дім. 5. Черепаха ...їхала на лижах.*

За участі Наталі Клименко (авторки текстів і вправ, засновниці українського проекту «Мова – ДНК нації») випущено мультсеріал «Лепетуни» (<https://youtu.be/oV16Oq3LFcA?list=PL56G2N57Pkt4-becbRdY5zF3TJ9WXhmyf&t=40>), який допомагає дітям правильно спілкуватися українською мовою. Цей серіал також доцільно застосовувати у практиці вивчення мови як іноземної під час вивчення лексичних тем: «Знайомство», «Сніданок», «Кольори», «Явища природи», «Садок і

ягоди», «Зоопарк», «Зима», «Весна», «Відпочинок на морі», «День народження».

Також доречно демонструвати мультфільми для закріплення граматичних тем. Наприклад, на підсумковому занятті з теми «Давальний відмінок» ефективно використати анімаційний фільм «Дівчинка та зайці» (<https://youtu.be/HGhzKSj7oO8?t=6>). Після перегляду фільму варто запропонувати студентам скласти речення за моделлю: *хто? (суб'єкт) + дарувати, давати + кому? (адресат) + що? (об'єкт)*. У процесі перегляду мультфільму варто звернути увагу на використання формул українського мовного етикету («На здоров'ячко!» тощо) і розповісти студентам про її вживання, запропонувати й інші синонімічні формули мовного етикету.

Опрацьовуючи науковий стиль мовлення, ми пропонуємо студентам серію освітніх пізнавальних мультфільмів: «Наше життя» (Канада) (<https://youtu.be/SSSUvpU2kTA?t=125>) про анатомію людини та роботу внутрішніх органів (*серце, судини, легені, травна система*). Зрозуміло, що занадто захоплюватися переглядом мультфільмів не потрібно, але, якщо це доречно, то можна як уточнення використати потрібний фрагмент, щоб проілюструвати той чи інший науковий термін.

Отже, робота над кожним мультфільмом у процесі навчання української мови студентів-іноземців має декілька етапів:

- підготовчий (комунікативний) етап, коли студентів ознайомлюють із новою лексикою, яка є в мультфільмі, й актуалізують вже відому їм лексику, яка буде використовуватися в мультфільмі; пропонується переглянути фотографії головних героїв, описати їх характер та зовнішність. Перегляд (пізнавальний етап) можна поділити на декілька фрагментів. Переглядаючи мультфільми, можна робити зупинки та запропонувати студентам дати відповіді на запитання за змістом. Під час повторного перегляду можна вимикати звук і пропонувати студентам озвучити героїв;
- наступний (перетворювальний) етап характеризується з'ясуванням того, як студенти зрозуміли основний зміст;
- останній етап (рефлексивний або оцінний) – це етап після перегляду мультфільму, де студенти з викладачем обговорюють те, що побачили, дають оцінки героям та подіям, розвиваючи мовленнєві навички і усне мовлення. На цьому етапі також можна запропонувати студентам написати переказ мультфільму або відтворити діалоги.

Висновок. Кожен урок іноземної мови – це практика міжкультурної комунікації, оскільки кожне іншомовне слово відображає іноземний світ й іноземну культуру. Для кращого забезпечення формування іншомовної комунікативної компетенції студентів під час навчання української мови як іноземної доцільним є використовувати мультимедійні ресурси, зокрема мультиплікаційні фільми, які уможливають дотримання єдності емоційного та інтелектуального у навчанні студента та сприяють розвитку його індивідуального мислення. У роботі ми надали методичні рекомендації щодо використання аудіовізуальних засобів у процесі навчання української мови на різних етапах її вивчення.

Бібліографія

Иванова, Е.В. (2016). Применение мультимедийных технологий при изучении русского языка как иностранного. *Материалы IX Международной науч.-практ. конф. «Информационное образование и профессионально-коммуникативные технологии XXI века*. Одесса: ОНПУ. 333–338.

- Николаева, С.Ю. (2012). Проект «Тьюнинг образовательных систем в мире» и формирование иноязычной коммуникативной компетентности». *Іноземні мови*. 2. 5–12.
- Федоров, А.В. (2004). Медиаобразование и медиаграмотность. Таганрог: Изд-во Кучма.
- Федоров, А.В. (2001). Медиаобразование: история, теория и методика. Ростов: ЦВВР.
- Фіцула, М. М. (2008). Педагогіка. Тернопіль: Богдан.
- Paivio, A. (1986). Mental representations: a dual coding approach. Oxford, University Press.
- Velički, D. (2015). Characteristics and particularities of educating the net-generation. *The 2015 WEI International Academic Conference Proceedings*. Prague, Czech Republic: The West East Institute.
- Дівчинка та зайці. Мультфільми українською мовою. URL: <https://youtu.be/HGhzKSj7oO8?t=6> (дата звернення 22.04.2019).
- Маша та Ведмідь: Один, два, три! Ялиночко, гори! (3 серія). URL: <https://youtu.be/fmdU-D9FdpA?t=339> (дата звернення 22.04.2019).
- Лепетуні. Мова (с субтитрами). URL: <https://youtu.be/oV16Oq3LFcA?list=PL56G2N57Pkt4-becbRdY5zF3TJ9WXxmyf&t=40> (дата звернення: 20.04.2019).
- Різдвяна казка (за мотивами оповідання «Сльоза» Марка Черемшини). URL: <https://youtu.be/bDDGr3Bz4aE?t=160> (дата звернення: 20.04.2019).
- Щедрик. Олег Скрипка та Ле Гранд Оркестр. URL: <https://youtu.be/dg1eMpFfexk?t=17> (дата звернення: 20.04.2019).
- Пищеварение. URL: <https://youtu.be/SSSUvpU2kTA?t=125> (дата звернення: 20.04.2019).
- Про черепаху. URL: <https://youtu.be/Cd6AtELdpP8?t=2>
<https://youtu.be/oV16Oq3LFcA?list=PL56G2N57Pkt4-becbRdY5zF3TJ9WXxmyf&t=40> (дата звернення: 20.04.2019).

References

- Ivanova, E.V. (2016). Primenenie multimedijnyh tehnologiy pri izuchenii russkogo yazyika kak inostrannogo. *Materialy IX Mezhdunarodnoy nauk.-prakt. konf. «Informatsionnoe obrazovanie i professionalno-kommunikativnyie tehnologii XXI veka*. Odessa, ONPU. 333–338.
- Nikolaeva, S.Yu. (2012) Proekt «Tyuning obrazovatelnyh sistem v mire» i formirovanie inoyazyichnoy kommunikativnoy kompetentnosti». *Inozemni movi*. 2. 5–12.
- Fedorov, A.V. (2001). Mediaobrazovanie: istoriya, teoriya i metodika. Rostov: TsVVR.
- Fedorov, A.V. (2004). Mediaobrazovanie i mediagramotnost. Taganrog: Izd-vo Kuchma.
- Fitsula, M. M. (2008). Pedagogika. Ternopil: Bogdan.
- Paivio, A. (1986). Mental representations: a dual coding approach. Oxford, University Press.
- Velički, D. (2015). Characteristics and particularities of educating the net-generation. *The 2015 WEI International Academic Conference Proceedings*. Prague, Czech Republic: The West East Institute.
- Divchinka ta zaytsi. Multifilmi ukrainskoyu movoyu. URL: <https://youtu.be/HGhzKSj7oO8?t=6> (date of reference: 22.04.2019)
- Masha ta Vedmid: Odin, dva, tri! Yalinochko, gori! (3 seriya). URL: <https://youtu.be/fmdU-D9FdpA?t=339> (date of reference: 22.04.2019)
- Lepetuni. Mova (s subtitrami). URL: <https://youtu.be/oV16Oq3LFcA?list=PL56G2N57Pkt4-becbRdY5zF3TJ9WXxmyf&t=40> (date of reference: 20.04.2019)
- Rizdvyana kazka (za motivami opovidannya «Sloza» Marka Cheremshini). URL: <https://youtu.be/bDDGr3Bz4aE?t=160> (date of reference: 20.04.2019)
- Schedrik. Oleg Skripka ta Le Grand Orkestr. URL: <https://youtu.be/dg1eMpFfexk?t=17> (date of reference: 20.04.2019)
- Pischevarenie. URL: <https://youtu.be/SSSUvpU2kTA?t=125> (date of reference: 20.04.2019)
- Pro cherepahu. URL: <https://youtu.be/Cd6AtELdpP8?t=2>
<https://youtu.be/oV16Oq3LFcA?list=PL56G2N57Pkt4-becbRdY5zF3TJ9WXxmyf&t=40> (date of reference: 20.04.2019)

Резюме

Сидоренко Людмила, Деньга Олена

**ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ІНОЗЕМНОЇ ЗА ДОПОМОГОЮ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ РЕСУРСІВ**

Постановка проблеми. Питання поліпшення якості навчання української мови як іноземної є злободенним. Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що використання мультимедійних ресурсів дає змогу збагатити можливості традиційних занять, зробивши процес вивчення мови більш цікавим та підвищити рівень навчання української як іноземної.

Мета статті. Охарактеризувати значення мультимедійних ресурсів при формуванні комунікативної компетенції студентів у процесі навчання української мови як іноземної.

Методи дослідження. У науковій розвідці для виявлення переваг використання мультимедійних ресурсів при формуванні іншомовної комунікативної компетенції під час навчання української мови як іноземної використали методи аналізу та синтезу, описовий та емпіричний методи.

Результати дослідження. Використання мультимедійних ресурсів, зокрема мультфільмів, у практиці викладання української мови іноземцям має низку важливих переваг, а саме: збільшення можливості іноземних студентів ознайомитися з українськими реаліями, традиціями, збагачення словникового запасу іноземних студентів, вдосконалення фонетичних, граматичних, синтаксичних навичок, вдосконалення вміння побудови монологів та діалогів, створення сприятливої атмосфери на занятті, реалізація принципу наочності навчання.

Висновки та перспективи. Для кращого забезпечення формування іншомовної комунікативної компетенції студентів під час навчання української мови як іноземної, доцільним є використання мультимедійних ресурсів, зокрема мультиплікаційних фільмів, які уможливають дотримання єдності емоційного та інтелектуального у навчанні студента та розвитку його індивідуального мислення. Перспективним вбачається дослідження використання пісень, відеозаписів у практиці викладання української мови іноземцям, оскільки це дає змогу іноземним студентам адаптуватися в українському суспільстві, збагатити їхній словниковий запас.

Ключові слова: мультимедійні ресурси, іншомовна комунікативна компетенція студентів, навчання української мови, візуальний приклад, складові навчання.

Abstract

Sidorenko Lyudmila, Denga Olena

**WAYS OF OPTIMISING THE PROCESS OF TEACHING UKRAINIAN
LANGUAGE THROUGH MULTIMEDIA RESOURCES**

Formulation of the problem. The issue of improving the quality of teaching Ukrainian as a foreign language is topical. The urgency of the subject is that the use of multimedia resources enriches the traditional lectures making the process of learning a language more interesting and improving the level of education of Ukrainian as a foreign language.

The purpose of the article. To characterize the importance of multimedia resources when forming the communicative competence of students in the process of teaching Ukrainian as a foreign language.

Research methods. In this research methods of analysis and synthesis, descriptive and empirical methods were used to find out the benefits of using multimedia resources, to form foreign language communication skills during the study of Ukrainian as a foreign language.

The use of multimedia resources, especially cartoons, in the practice of teaching Ukrainian language to foreigners has a number of important advantages, namely: increasing the ability of foreign students to get acquainted with Ukrainian realities, traditions, enriching foreign students' vocabulary, improving the phonetic, grammatical, syntactic skills, improving the ability to build monologues and dialogues, creating a supportive atmosphere in the classroom, implementing the principle of educational visibility.

Conclusions and perspectives. In order to better ensure the formation of students' foreign language communication skills of students while studying Ukrainian as a foreign language, it is expedient to use multimedia resources, in particular animated films, which allow observation of the unity of emotional and intellectual learning and the development of individual thinking. Perspective is the study of the use of foreign languages, as this allows foreign students to adapt to Ukrainian society and to enrich their vocabulary.

Key words: foreign language, multimedia resources, forming the communicative competence of students, visual example.

Відомості про авторів

Сидоренко Людмила Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна, e-mail: milasidorenko2@gmail.com

Sidorenko Lyudmila, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of Ukrainian Language and General Linguistics, Cherkasy State Technological University, Ukraine, Cherkasy, e-mail: milasidorenko2@gmail.com

Деньга Олена Анатоліївна, старший викладач кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна.

Denga Olena, Senior Lecturer of the Department of Ukrainian Language and General Linguistics Cherkasy State Technological University, Ukraine, Cherkasy.

ORCID

Сидоренко Л.М. – 0000-0002-7148-6146

Деньга О.А. – 0000-0002-8477-8703

Надійшла до редакції 04 квітня 2019 року

Прийнято до друку 27 квітня 2019 року

Рецензії

Коваль Л. М.
СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ОСНОВА
ГОЛОВНОГО КОМПОНЕНТА ОДНОСКЛАДНИХ
РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. Вінниця: ТОВ
«Нілан-ЛТД», 2015. 316 с.

Структура односкладного речення перебуває в центрі уваги лінгвістів, які всі сучасні положення, що стосуються понять «семантика і синтаксис», «семантична і формально-граматична структури речення», з'ясовують, як правило, через опис простого речення і його граматичної основи – предикативного центру, звертаючи увагу на встановлення мовних типів, зразків, схем.

Як правило, просте (в тому числі односкладне) речення описують на трьох (формально-граматичному, семантико-синтаксичному та комунікативному) або чотирьох (власне семантичному, семантико-синтаксичному, формально-граматичному і власне комунікативному) рівнях. Семантика речення виступає основним граматичним виявом особливостей структури речення. Проте логічна семантика є лише підґрунтям синтаксичної. Семантико-синтаксичний рівень мови відтворює те, як логічний зміст думки конкретно в кожній національній мові створює семантику власне речення, його значення, а це є мовним вираженням логічного змісту.

Дослідження, пов'язані з синтаксичною семантикою, належать до тих дискусійних мовознавчих проблем, які на кожному новому рівні розвитку лінгвістичної думки не тільки не втрачають своєї актуальності, але й виявляють нові аспекти та грані.

Сучасна лінгвістика характеризується пошуком системи в багатогранній структурній організації мови і прагне створити типологію простих речень з урахуванням не лише їх структурних рис, а й змістових ознак. Посилилась увага до складних взаємовідношень, які існують між формально-граматичною будовою речення та його семантичною структурою. Зросло прагнення до глибшого розуміння природи асиметрії між формою і змістом речення, до розкриття закономірностей формування структурно-семантичної основи речення.

Вивчення смислового боку мови безпосередньо пов'язане з розумінням її функціонального аспекту, комунікативної спрямованості, оскільки

семантика мови і є тим аспектом, який вимагає звернення не тільки до форми мови, а й до об'єктивного світу, що становить пізнавальний зміст мислення.

З одного боку, граматична структура є важливим чинником, що визначає зміст речення, а з іншого – семантична структура суттєво впливає на граматичне оформлення речення. У зв'язку з тим, що семантичний бік речення спрямований на реальну дійсність і відображає зв'язки і взаємозалежності між об'єктами та явищами, розуміння семантики необхідне для цілісного вивчення мови, що враховує її реальне функціонування.

У монографії Л. М. Коваль досліджено кореляції формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних параметрів головного компонента односкладних речень в українській мові. В анотації авторка зазначає, що вперше в українському мовознавстві встановлено набір базових предикатних компонентів, предикатно-предикатних і предикатно-біпредикатних структур, елементарних та неелементарних речень, з якими корелюють простий і складений головний компонент дієслівних та іменникових односкладних речень; визначено ієрархію таких кореляцій, встановлено їхній значеннєвий діапазон.

Рецензована монографія ґрунтується на широкому витлумаченні речення – як чотирирусної конструкції, структуру якої формують власне семантичний, семантико-синтаксичний, формально-синтаксичний та власне комунікативний рівні, що перебувають у різних взаємовідносинах і мають різний стосунок до змісту та форми речення.

Багатовимірний підхід до речення спричинив появу нового аспекту його дослідження – співвідносний, який передбачає аналіз синтаксичних категорій у між'ярусних співвідносинах (зв'язках).

В українському мовознавстві вже досліджено співвідношення між одиницями різних рівнів речення, передусім формально-синтаксичного і семантико-синтаксичного. У цьому зв'язку важливим і перспективним видається встановлення системи кореляцій головного компонента як формально-синтаксичної категорії різних типів односкладних речень з відповідними семантико-синтаксичними категоріями.

У рецензованій монографії односкладні і двоскладні конструкції розмежовано на рівні формально-синтаксичної структури простих речень, тоді як на рівні власне семантичної структури такі конструкції потрактовано як двокомпонентні. Корпус формально односкладних конструкцій обмежено дієслівним, іменниковим, прислівниковим та інфінітивним різновидами.

Формально-синтаксичний головний компонент односкладного речення витлумачений як виразник предикативності конструкції. Розмежовано головні компоненти простої і складеної, дво- та триелементної будови, які мають симетричний та асиметричний характер зв'язку їхніх формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак.

На противагу попереднім дослідженням, у цій монографії семантико-синтаксичним корелятом головного компонента дієслівних односкладних речень визнано не тільки предикатну синтаксему, а й предикатно-предикатні та предикатно-біпредикатні структури. Виділення таких корелятивів ґрунтується на ідеях дослідників семантичного синтаксису про основний і супровідний предикати, що мають у формально-синтаксичній структурі речення синтетичних та аналітичних репрезентантів.

Використання засад семантичного синтаксису дало змогу семантико-синтаксичним корелятом головного компонента іменникових односкладних

речень, крім предикатної синтаксеми, вважати також семантично елементарне та семантично неелементарне речення. Діапазон моделей базових семантично елементарних та семантично неелементарних речень встановлено залежно від семантико-синтаксичного потенціалу іменників у ролі головного компонента основного речення. Розмежовано три їхніх різновиди: 1) головний компонент – непередикатний іменник; 2) головний компонент, виражений передикатним іменником; 3) головний компонент – передикатно-непередикатний іменник. Специфіку кореляцій формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних параметрів кожного з них проаналізовано відповідно до їхнього функціонального статусу в номінативному, генітивному та вокативному односкладних іменникових реченнях.

Застосувавши методики категорійного словотвору, дослідниця з'ясувала особливості між'ярусних кореляцій головного компонента односкладного речення, вираженого передикатно-непередикатними іменниками, а також демінутивними та аугментативними іменниками.

Монографія Л. М. Коваль складається з чотирьох розділів, кожен з яких внутрішньо структурований завдяки виділенню окремих підрозділів.

Перший розділ присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження односкладних речень у традиційному і новітньому мовознавстві. Авторка аналізує різні підходи мовознавців до вивчення односкладних речень. Л.М. Коваль зазначає, що в україністиці, як і в слов'янському мовознавстві загалом, односкладні речення трактують по-різному, залежно від того, до якої наукової школи належить автор концепції (с. 14).

У цьому розділі також зазначено, що основною кваліфікаційною ознакою будь-якого речення є його передикативність. У проекції на формально-синтаксичну структуру речення передикативність реалізує зв'язок між головними компонентами формально-граматичної структури речення. Виразником передикативності односкладного речення, його структурною та семантичною доміантою, є єдиний головний компонент (с. 46).

Дослідниця вважає, що за синтаксичною суттю головний компонент односкладного речення – третій головний компонент ієрархічної структури простого речення, що є повнозначним лексичним компонентом, який об'єктивує передикативне ядро односкладного речення (с. 49).

Варто зазначити, що в монографії докладно проаналізовано дієслівні односкладні речення та іменникові односкладні конструкції. Особливу увагу приділено аналізу безособових речень. У сучасних дослідженнях безособові конструкції кваліфікують переважно як основний тип односкладних дієслівних речень, головний компонент яких називає дію чи стан, незалежні від активного діяча.

До іменникових односкладних конструкцій дослідниця відносить номінативні, генітивні та вокативні речення.

Досить цікаво та змістовно, на нашу думку, висвітлено проблему дослідження номінативних речень. Л.М. Коваль вважає, що досі актуальним є питання їхнього синтаксичного статусу, а саме належність до речень односкладної чи двоскладної будови. У монографії зазначено, що у слов'янському мовознавстві традиційно номінативні конструкції кваліфікують як окремий структурно-семантичний тип у системі односкладних речень (с. 59). У семантиці номінативних конструкцій немає безпосередньо названого значення дії, процесу, ознаки. Вони мають буттєве значення, виражене передусім не лексичними засобами, а синтаксично (с. 61).

Дослідниця розглядає питання парадигматики номінативного речення. Системний підхід до аналізу номінативних конструкцій передбачає не тільки їхній детальний внутрішній опис, але й установлення місця в синтаксичній системі, співвідношення з іншими одиницями цього та інших рівнів (с. 65–66).

Авторка також слушно зауважує, що номінативні речення мають потужний комунікативно-прагматичний потенціал. З огляду на те, що в розповідях короткі речення надають тексту жвавості, яскравості, їх традиційно розглядають як ознаку усного мовлення. «Іноді номінативні конструкції слугують засобами вираження іронії, ідейно й естетично наснажуючи художній текст. Також можуть бути засобом концентрації, типовим для сценічних ремарок у театральній п'єсі або в сценарії» (с. 68).

Другий розділ монографії присвячений дослідженню формально-синтаксичних ознак головного компонента односкладного речення. Тут розглянуто, зокрема, формально-синтаксичний вияв простого головного компонента безособового речення. Л.М. Коваль ґрунтовно аналізує конструкції з головним компонентом, вираженим сполученням безособово вжитого модального дієслова й інфінітива. За семантичним критерієм такі дієслова здебільшого диференціюють на дієслова лексико-семантичної групи бажаності, лексико-семантичної групи можливості, лексико-семантичної групи необхідності.

На основі аналізу новітнього фактичного матеріалу в другому розділі авторка також висвітлює питання семантико-морфологічного потенціалу простого головного компонента генітивного речення, з'ясовує формально-синтаксичні ознаки головного компонента вокативного речення.

У третьому розділі рецензованої монографії розглянуто семантико-синтаксичну базу головного компонента односкладних дієслівних речень, зокрема, досліджено між'ярусну кореляцію головного компонента, експлікованого одноособовими дієсловами.

Авторка аналізує співвідношення простого головного компонента безособового речення, вираженого одноособовим дієсловом, із його семантико-синтаксичним відповідником через виділення двох типів кореляції:

- простий головний компонент безособового речення ↔ предикат внутрішнього стану;
- простий головний компонент безособового речення ↔ предикат зовнішнього стану (с. 113).

Розрізняють предикати фізичного, фізіологічного стану та предикати психічного стану (с. 113–114). Л.М. Коваль зазначає, що для сучасної української мови кореляція з предикатом внутрішнього стану більш типова для головного компонента, репрезентованого дієслівною лексикою в безособовому вжитку, що набула переносного значення. Функціональна специфіка предикатів стану полягає в тому, що вони позначають не так стан суб'єкта, як зовнішній вияв стану: і фізіологічного, і психічного (с. 115).

Співвідношення простого головного компонента безособового речення із предикатом зовнішнього стану істоти репрезентує досить широке коло одноособових дієслів, значення яких охоплює:

- стан везіння, успіху (*таланити (поталанити), фортунити (пофортунити), щастити (пощастити)*);
- стан бажання (*бажати (забажати), кортіти (закортіти), хотітися (захотітися)*);

– оцінку міри або необхідності певного стану (*бракувати (забракувати), вистачати (вистачити), ставати (стати)* тощо);

– стан буття (*живеться, працюється*);

– перебування (*лежати, сидіти, стояти*);

– характеристики різної діяльності людини в суспільстві (*їздитися, літатися, писатися, плаватися, танцюватися, співатися, стрибатися, читатися* та ін.). Різноманітність значеннєвої структури цих дієслів уможливує широкі межі кореляції головного компонента, вираженого такими одноособовими дієсловами, із предикатом зовнішнього стану істоти (с. 117).

Між'ярусні співвідношення простого головного компонента безособового речення із предикатом усеохопного стану, який указує на зміну проміжків доби, реалізують одноособові дієслівні лексеми *вечоріти (звечоріти), дніти, поночіти (споночіти), розвиднятися (розвиднітися), світати (засвітати), смеркати (смеркнути), сутеніти (посутеніти)* (с. 118 – 119).

Кореляцію «простий головний компонент безособового речення ↔ предикат усеохопного стану, який позначає метеорологічні та атмосферні явища» реалізують одноособові дієслівні лексеми на зразок *вітрити, віхолити, дощити, мрячити, сльотити, туманити, хурделити* і под. Цю кореляцію репрезентують два різновиди:

– простий головний компонент безособового речення ↔ локативно необмежений предикат усеохопного стану, який називає метеорологічні та атмосферні явища: *А заморосило – вже не всидіти; З самого ранку хмариться; Задощило; Зав'южилось; Вже в листопаді засніжило;*

– простий головний компонент безособового речення ↔ локативно обмежений предикат усеохопного стану, який позначає метеорологічні та атмосферні явища: *Надворі ледь-ледь **сніжило*** (с. 119).

Кореляції простого головного компонента безособового речення із предикатом усеохопного стану, що визначає температурні характеристики навколишнього середовища та зміну стану неба, реалізують поодинокі дієслівні лексеми (*гарячіти, морозити (поморозити), студеніти, зоріти, хмарити, ясніти (проясніти)*) (с. 120). Співвідношення головного компонента, експлікованого одноособовим дієсловом, із предикатом усеохопного стану, який передає термічні характеристики довкілля, репрезентують два типи кореляцій:

– простий головний компонент безособового речення ↔ локативно необмежений предикат усеохопного стану, який указує на температурні зміни навколишнього середовища: *Потепліло;*

– простий головний компонент безособового речення ↔ локативно обмежений предикат усеохопного стану, що визначає температурні характеристики навколишнього середовища: *Ох і морозило ж цієї ночі на півдні України!* (с. 120).

Дослідниця розглядає специфіку кореляцій із предикатом стану. Носієм зовнішнього стану можуть бути довкілля, предмет та істота. Відповідно і предикати зовнішнього стану поділяються на предикати зовнішнього стану довкілля, предикати зовнішнього стану предмета та предикати зовнішнього стану істоти, що вможливує виділення трьох кореляцій головного компонента безособового речення із предикатом зовнішнього стану: 1) простий головний компонент безособового речення ↔ предикат зовнішнього стану довкілля; 2) простий головний компонент безособового

речення ↔ предикат зовнішнього стану предмета; 3) простий головний компонент безособового речення ↔ предикат зовнішнього стану істоти (с. 123).

Авторка монографії наголошує на тому, що в сучасній українській мові типовою є кореляція головного компонента безособового речення, репрезентованого безособово вжитим особовим екзистенційним дієсловом з екзистенційними предикатами зовнішнього стану довілля, серед яких предикат зовнішнього стану натурфактного середовища (*Давно в Україні не було такої холодної і сніжної зими*) та предикат зовнішнього стану артефактного середовища (*У підвалі не було світла*) (с. 130). Такі предикатні синтаксеми позначають фізичні процеси, вияв ознаки, рух або функціонування в довіллі. Обмеженіше представлені кореляції названого головного компонента безособового речення з екзистенційними предикатами зовнішнього та внутрішнього станів особи, що визначають її фізичну або інтелектуальну діяльність. Крайню периферію посідає співвідношення головного компонента безособового речення з екзистенційним предикатом зовнішнього стану предмета (с. 130).

У сучасній українській мові широко функціонують безособові конструкції зі складним (двоелементним) головним компонентом, експлікованим семантико-граматичною єдністю фазового дієслова та інфінітива (с. 138).

Ідея розмежування основного та супровідного предикатів уможливила кваліфікацію семантико-синтаксичного корелята двоелементного головного компонента безособового речення як предикатно-предикатної структури, вираженої основним та супровідним предикатами (с. 139).

Відповідно до двох семантичних типів основного предиката, що поєднуються із спільним супровідним фазовим предикатом, виокремлено два типи предикатно-предикатних структур, з якими корелює двоелементний головний компонент безособового речення:

- предикатно-предикатна структура, виражена основним предикатом стану і супровідним фазовим предикатом;
- предикатно-предикатна структура, експлікована основним предикатом процесу і супровідним фазовим предикатом (с. 139).

Для сучасної української мови також характерна кореляція двоелементного головного компонента безособового речення із предикатно-предикатною структурою, що виокремлює початкову або завершальну стадії внутрішніх процесів істоти: *Після курсу процедур в очах перестало двоїтися; На ранок у Маріїній голові стало світліти* (с. 147). Функцію основного предиката у цій базовій структурі виконують предикати процесу на означення процесуальних змін за наповненням, кількістю, освітленням та за емоційним станом (с. 147).

Відповідно до поділу семантики суб'єкта стану на носія зовнішнього та носія внутрішнього стану дослідниця розмежовує два різновиди кореляцій:

- двоелементний головний компонент безособового речення ↔ основний предикат зовнішнього стану істоти + супровідний модальний предикат: *Йому як молодому спеціалістові годилося б хоча б іноді відвідувати курси з менеджменту; Нарешті тобі вдалося зустрітися з Пітером;*
- двоелементний головний компонент безособового речення ↔ основний предикат внутрішнього стану істоти + супровідний модальний предикат: *Згодом Іринці неодноразово хотілося пережити ці прекрасні хвилини щастя; Більше не хотілося аналізувати причини невдачі* (с. 149).

Специфіку виокремлених різновидів кореляції детермінують особливості семантичного потенціалу як основного, так і супровідного предикатів.

Л.М. Коваль зазначає, що конструкції з триелементним головним компонентом становлять периферійний структурно-семантичний тип безособового речення в українській літературній мові. Це зумовлено громіздкістю та складністю їхньої будови. «Оскільки визначальними чинниками, що детермінують уживання реченневих конструкцій, є загальний культурно-інтелектуальний рівень мовця та комунікативна настанова мовної ситуації, логічно, що безособові речення із триелементним головним компонентом найактивніше функціонують у розмовно-побутовому та публіцистичному дискурсах, рідше у текстах художнього стилю та не зафіксовані зовсім у науковому й офіційно-діловому стилях» (с. 163).

В українській мові маємо дві формально-синтаксичні моделі головного компонента безособового речення триелементної будови:

1) «односособове модальне дієслово + інфінітив зв'язкового дієслова + слово іменної частини мови в орудному відмінку»: *З самого дитинства їй хотілося стати вчителькою*;

2) «односособове модальне дієслово + інфінітив фазового дієслова + інфінітив повнозначного дієслова»: *Мені вже не терпілося почати працювати над романом* (с. 163).

Предикатно-біпредикатна структура є маргінальним семантико-синтаксичним корелятом складеного головного компонента безособового речення. Його формують основний предикат стану істоти та два супровідні предикати. Саме наявність двох супровідних предикатів відрізняє таку предикатно-предикатну структуру від тієї, яку сформував основний предикат і один супровідний предикат, та дає підстави кваліфікувати її як *предикатно-біпредикатну*.

Предикатно-біпредикатну структуру компонують три елементи – основний предикат стану особи, супровідний фазовий предикат та супровідний модальний предикат (с. 168).

Залежно від значеннєвого наповнення основного та супровідних предикатів цієї предикатно-біпредикатної структури виділено три різновиди її кореляції з двоелементним головним компонентом безособового речення:

– двоелементний головний компонент безособового речення ↔ основний предикат психоемоційного стану особи + супровідний предикат бажальності + супровідний предикат зі значенням початкової фази вияву стану: *Хотілося закричати на весь світ, аби злякалися й відступили ці нічні жахіття*;

– двоелементний головний компонент безособового речення ↔ основний предикат психоемоційного стану особи + супровідний предикат доцільності + супровідний предикат зі значенням початкової фази вияву стану: *Наче в таку хвилину годилося б і заплакати, та все не виходило*;

– двоелементний головний компонент безособового речення ↔ основний предикат ментального стану особи + супровідний предикат необхідності + супровідний предикат зі значенням початкової фази вияву стану: *А тепер не одному чиновникові доведеться замислитися над фінансуванням проекту* (с. 169–170).

Залежно від значення носія результативного стану Л.М. Коваль у своєму дослідженні розмежує три типи кореляцій двоелементного головного

компонента безособового речення, експлікованого предикативними формами на *-но*, *-то*, залежно від значення носія результативного стану розмежовано три типи кореляцій двоелементного головного компонента безособового речення, експлікованого предикативними формами на *-но*, *-то*, із предикатом результативного стану:

– двоелементний головний компонент безособового речення ↔ предикат результативного стану довкілля: *Вдзовж доріжки було щедро насаджено квітів: флокси, жоржини, нічні красуні й троянди.*

– двоелементний головний компонент безособового речення ↔ предикат результативного стану предмета: *Крім того, **побито** нового-новісінького віника; Шелестить крона високого дерева, золотий стовбур **облито** теплом, крапає золота смола.*

– двоелементний головний компонент безособового речення ↔ предикат результативного стану істоти: *Рябий **лежить** у хаті і нікуди не виходить, кажуть, що його **поранено** в ногу (с. 174).*

Співвідношення головного компонента безособового речення, експлікованого предикативними формами на *-но*, *-то*, із предикатом результативного стану довкілля репрезентують два різновиди, розмежовані за видом цього довкілля – природного і рукотворного:

– двоелементний головний компонент безособового речення ↔ предикат результативного стану натурфактного середовища: ***Завіяно** дороги;*

– двоелементний головний компонент безособового речення ↔ предикат результативного стану артефактного середовища: *На подвір'ї **скошено** траву (с. 174–175).*

В українській мові виразно домінує кореляція двоелементного головного компонента безособового речення із предикатом результативного стану, носієм якого є істота. Цей предикат репрезентує предикат результативного внутрішнього стану істоти та предикат результативного зовнішнього стану істоти (с. 180).

Предикат результативного внутрішнього стану істоти (здебільшого людини) обмежено виконує роль семантико-синтаксичного корелята двоелементного головного компонента безособового речення, експлікованого предикативними формами на *-но*, *-то*. Його представляють предикати результативного фізичного стану, предикати результативного інтелектуального стану та предикати результативного психоемоційного стану (с. 180).

Предикати результативного стану, експліковані формами на зразок *виконано*, *вирішено*, *вчинено*, *зроблено*, *зреалізовано*, *розв'язано* тощо, вихідною базою для яких слугують власне-буттєві дієслова, констатують спричинений активними попередніми діями людини стан буття, носієм якого може бути як окрема людина, так і певний соціум: *Проблему **розв'язано** успішно; Її прохання **було виконано** (с. 182–183).*

У четвертому розділі рецензованої монографії ґрунтовно розглянуто співвідношення формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак головного компонента односкладних іменникових речень.

Л.М. Коваль з'ясувала особливості між'ярусної кореляції непередикатних іменників у ролі головного компонента номінативного речення. Для української мови більш характерна кореляція простого головного компонента номінативного речення, експлікованого непередикатним іменником, із семантично елементарним реченням, утвореним екзистенційним предикатом

натурфактного середовища. Домінує локативно необмежений екзистенційний предикат, що означає довкілля за наявності в ньому натурфактних реалій, репрезентантами яких є об'єкти живої та неживої природи: *Ріка; Степ; Чебрець...; Безсмертниця...; Деревій...; Споршиш. Нагідки...* (с. 186).

У сучасній українській мові широко вживані номінативні конструкції, головний компонент яких виражений предикатно-непредикатним іменником, що характеризує особу за внутрішніми та зовнішніми ознаками. Авторка дослідила, що такий головний компонент корелює з трьома типами базових семантично елементарних речень:

– простий головний компонент номінативного речення ↔ предикат якісного стану + суб'єкт якісного стану: *Грамотій* (← *Той, хто грамотний*);

– простий головний компонент номінативного речення ↔ предикат стану як процесуальної ознаки + суб'єкт стану як процесуальної ознаки: *Вередій* (← *Той, хто вередує*);

– простий головний компонент номінативного речення ↔ предикат оцінного стану якості-відношення + суб'єкт оцінного стану якості-відношення + об'єкт уподібнення: *Мавна* (← *Той, хто подібний до мавни*) (с. 190).

Співвідношення простого головного компонента номінативного речення із семантично елементарним реченням зразка «предикат стану як процесуальної ознаки + суб'єкт стану як процесуальної ознаки» у сучасній українській мові репрезентують два різновиди:

– простий головний компонент номінативного речення ↔ предикат стану як процесуальної ознаки, що характеризує особу за її поведінкою, вчинками, діями + суб'єкт стану як процесуальної ознаки, напр.: *Суперечник; Кривдник; Пристосовник; Інтриган; Критикан; Гнобитель; Брехун; Лестун; Сопун; Хвастун; Вередун*;

– простий головний компонент номінативного речення ↔ предикат стану як процесуальної ознаки, що визначає особу за рисами її вдачі, темпераменту тощо + суб'єкт стану як процесуальної ознаки, напр.: *Балакун; Говорун; Реготун; Сміхотун; Жартун; Ревун; Співун; Мазун; Капризун; Крикун; Мовчун; Щебетун* (с. 191–192).

В українській мові досить репрезентабельне і співвідношення простого головного компонента номінативного речення, експлікованого предикатним іменником, із предикатом зовнішнього екзистенційного стану, носієм якого є певна група людей або навіть усе людство. Такі предикати ідентифікують стан мікро- чи макросоціуму, що виявляє позитивні або негативні явища в ньому. Значеннєве наповнення предиката позитивного стану буття людей охоплює часткові семантими, що характеризують фундаментальні засади демократичного суспільства, сприятливий економічний, політичний, соціальний клімат (с. 195).

Генітивні конструкції повідомляють про наявність певного предмета (предметів) у великій кількості, інтенсивність вияву опредметнених дій, процесів чи станів або про повну відсутність предмета (предметів), явища чи процесу, названого іменником у родовому відмінку. Для них характерне виразне емоційне забарвлення і відповідна інтонація (с. 202).

В українській мові функцію простого головного компонента генітивної конструкції можуть реалізувати іменникові непередикатні, передикатні та предикатно-непередикатні лексеми. У такій ролі кожен із зазначених семантичних типів іменників виявляє особливості щодо втілення ними відповідного семантико-синтаксичного корелята головного компонента (с. 203).

Дослідниця також зазначає, що генітивні структури зі складеним головним компонентом так само, як і речення із простим головним компонентом, ґрунтуються на семантично елементарних та неелементарних реченнях. Проте якщо речення з простим головним компонентом утворюється внаслідок імплікації предиката кількісного стану, насамперед зі значенням великої, обмеженіше — малої неозначеної кількості (пор.: *Квітів – багато* → *Квітів!*), то складений головний компонент генітивного речення — є наслідком перетягування компонента, що репрезентує такого самого предиката кількісного стану, вираженого переважно словом зі значенням великої (малої) неозначеної кількості, у приіменникову позицію, що представляє суб'єкта кількісного стану (пор.: *Квітів – багато* → *Багато квітів!*). У такій сполучі квантитатив не вступає в атрибутивні відношення із субстантивом, а керує ним, разом вони становлять функціонально-семантичну єдність, яка виконує роль складеного головного компонента формально-граматичного односкладного генітивного речення (с. 210).

Л.М. Коваль зауважує, що генітивне речення зі складеним головним компонентом, субстантивний елемент якого виражений предикатним іменником, – типове явище синтаксису української мови (с. 215).

Семантико-синтаксичним корелятом генітивного речення, до складу головного компонента якого входить предикатний іменник, є семантично неелементарне речення зразка «предикат великої (малої) неозначеної кількості + суб'єкт великої (малої) неозначеної кількості». Характерно, що суб'єктна і предикатна синтаксеми цього речення експліковані, на відміну від імплікованої форми предиката базового семантично неелементарного речення – семантико-синтаксичного корелята простого головного компонента генітивного речення, об'єктивованого предикатним іменником, пор.: *Емоцій!* і *Чимало емоцій!* (с. 216).

Головний компонент вокативного речення в українській мові має лише простий формально-синтаксичний вияв. Його основним морфологічним виразником є кличний відмінок непередикатного, передикатно-непередикатного або передикатного іменника (с. 245).

Простий головний компонент вокативного речення, виражений непередикатним іменником, корелює із семантично елементарним реченням, сформованим предикатом та складною субстанціальною адресатно-суб'єктною синтаксемою. Семантичний діапазон предикатної синтаксеми базової конструкції охоплює значення дії, стану, процесу, якісного стану, якісного оцінного стану.

Предикатно-непередикатні іменники у функції головного компонента вокативного речення за семантико-синтаксичну основу мають два семантично елементарних речення, одне з яких співвідносне із головним компонентом вокативного речення, а друге – дво- або трикомпонентне семантично елементарне речення будь-якого зразка – є базовим для самого предикатно-непередикатного іменника. Семантично елементарне речення, що лежить в основі головного компонента вокативного речення, породжують предикати дії, стану, процесу, якості, якості-відношення, з якими пов'язані відповідні значеннєві різновиди складної субстанціальної синтаксеми – адресата – суб'єкта потенційної дії, потенційного стану (якісного стану, якісного оцінного стану) та потенційного процесу.

Л.М. Коваль підкреслює, що головний компонент вокативного речення – предикатний іменник співвідноситься із семантично неелементарним реченням, складниками якого є предикат і субстанціальна адресатно-суб'єктна

синтаксема. Предикат базової конструкції реалізують предикати дії, предикати процесу, предикати стану, локативні предикати, предикати якості.

Найрізноманітніша семантико-синтаксична база у головного компонента генітивного речення та головного компонента номінативного речення, що зумовлено широким функціонуванням у їхній ролі не тільки іменникової лексики з прямим значенням, а й метафоризованих іменників. Найвужчий діапазон кореляції формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних параметрів у головного компонента безособового речення, вираженого одноособовими дієсловами, що пов'язано з обмеженістю кількісного складу та значеннєвої структури корпусу одноособової дієслівної лексики в українській мові (с. 246).

Вважаємо, що основним здобутком монографічного дослідження Л.М. Коваль є встановлення складної системи співвідношень різних формально-синтаксичних типів головного компонента дієслівних та іменникових односкладних речень української мови з базовими семантико-синтаксичними корелятами, що посприяло створенню цілісної концепції категорії односкладності, поглибленню вчення про реченнєві категорії різних рівнів і теорії речення загалом.

Дуже цінним є і те, що до наукового обігу введено новітній фактичний матеріал – односкладні конструкції, дібрані з різностильових текстів сучасної української літературної мови. Отже, ілюстративний матеріал надзвичайно багатий і цікавий.

Рецензована праця відзначається змістовністю, логічністю й чіткістю подачі матеріалу, належною обґрунтованістю висвітлюваних у ній наукових положень, зіставленням різних поглядів на дискусійні питання сучасного синтаксису.

Монографія Л.М. Коваль «Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові» має беззаперечне теоретичне і практичне значення для національного мовознавства та є помітним явищем у галузі сучасних синтаксичних досліджень.

Віталіна Кухарєва-Рошко

Відомі постаті

Пам'яті Наталії Непийводи

НАТАЛІЯ ФЕДОРІВНА НЕПИЙВОДА: НАУКОВЕЦЬ. КЕРІВНИК. ЛЮДИНА

Український філолог-україніст, текстознавець, лексикограф, термінознавець і термінограф, стиліст, психолінгвіст, соціолінгвіст, шрифтознавець. Наталя Федорівна Непийвода добре znana як в Україні, так і за її межами.

Науковець. Наукова діяльність розпочалася, напевне, ще з юних літ, позаяк народилася в сім'ї науковців. Завжди прагла динаміки, руху, напевне-таки поспішала жити. Її наукова діяльність – це також рух, політ думки, її захоплення та інтереси були не лише суто мовознавчими, а також її цікавила філософія, психологія, психофізіологія, соціологія та інші науки. Вона була дуже сприйнятлива до нових ідей.

Працюючи в Уманському педагогічному інституті, захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук «Детермінологізація як результат взаємодії термінологічної і загальнолітературної лексики».

Наталя Федорівна мала власний особливий погляд на мову, тонко відчувала слово, висловлювання, вони ніби розквітали від доторку її серця. Розвивала свій науковий потенціал, мала високу наукову відповідальність, тому цілком природно, що дійшла черга і до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук «Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект)».

Її дисертація настільки багатогранна і довершена, що із неї черпають знання молоді науковці з різних галузей мовознавства: і термінологи, і синтаксисти, і стилісти, і журналісти.

Коли у 1997 році вийшла друком книжка «Сам собі редактор», Наталя Федорівна пожартувала, назвавши її «мій бестселер». Та воно так і сталося. Книжка стала дуже популярною серед науковців та студентів. Кожен науковець в галузі мовознавства (та й не тільки) знає, як багато посилань на цю та на інші праці талановитого молодого автора. І хоч було друге видання, але на сьогодні її не вистачає, багато науковців потребують цієї книжки і просять перевидати. Порадник з української мови став у пригоді уже кільком поколінням науковців. Книжка поділена на три великі розділи – «Слово», «Речення», «Текст». Наталя Федорівна виклала матеріал у нетрадиційній манері, її антропоцентричний підхід вражає (до речі, не лише в цьому порадникові, а і в інших наукових виданнях). Авторка ніби спілкується зі

© Ракианова Г., 2019

своїми читачами, описує деякі жартівливі моменти, при цьому дає цінні поради щодо українського правопису та слововживання, культури мови, синтаксису та створення цілісного логічного наукового тексту. Про це ж говорить у своїх спогадах і Тетяна Смирнова: «Зверніться до текстів наукових праць Наталії Федорівни, і Ви відчуєте присутність її яскравої особистості. Делікатність, толерантність, відсутність категоричності, іронічність у викладі матеріалу спостерігається у високопрофесійному спокійному розгортанні наукового дискурсу монографій та статей автора. Вона дбає про повне взаєморозуміння зі своїм читачем, вдається до різних способів пояснення складних понять, з повагою ставиться до своєї аудиторії, залучає до співпраці». Пізніше Наталя Федорівна обґрунтувала у своїх наукових працях поняття інформаційного комфорту, її бентежила думка про те, що наукові праці важкі для сприймання.

У центрі уваги відомого науковця були такі питання, як мова і суспільство, мова і національне питання, єдина нація – єдина мова, українська літературна мова в ретроспекції і перспекції, функціональний підхід до вивчення мови та мовленнєвий етикет, проблеми науково-технічної термінології, когнітивна та комунікативна лінгвістика, проблеми наукового тексту та журналістикознавство, психолінгвістика, теорія та практика редагування.

Наталя Федорівна завжди гідно представляла українське мовознавство на міжнародному рівні, зокрема й під час наукових заходів, що проходили за кордоном.

У Наталі Федорівни завжди було стільки творчих, оригінальних, незвичних і в той же час глибоких ідей, що ними вона легко захоплювала своїх аспірантів і колег. У Черкасах вона створила наукову школу з когнітивно-комунікативної лінгвістики. Наукові інтереси відомого мовознавця продовжені у працях її учнів і колег (Галини Миколаївни Дядюри, Віталіни Іванівни Кухаревої-Рожко). Наступники розвивають генеровані визнаним науковцем концепції та ідеї. Її монографії «Лінгвістика впливу» і «Функціональна типологія словосполучень», «Стилістичні аспекти комунікації», «Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект)» є актуальними й інформативними для сучасних лінгвістичних досліджень. Останню у цьому списку монографію Надія Зелінська назвала «блискучим, потужним якимось «ніагароподібним», аж до відчутних крапель на шкірі, витвором філологічного обдарованого розуму». Все, до чого долучилися її серце і розум, було неординарним, індивідуальним, глибоким і цілісним. Будь-яку її наукову роботу читати і сприймати легко.

Визнаний авторитетний науковець, член спеціалізованої вченої ради в Інституті української мови НАН України, Наталя Федорівна була дуже толерантною до інших людей та їхніх ідей і поглядів. У будь-якій роботі вмiла побачити раціональне зерно, вмiла підтримати людину, подати цінну ідею.

Наталя Федорівна була неординарним науковцем, з широтою новітніх поглядів на актуальні теми. Її ерудиція була настільки багатою, що залишалося лише дивуватися, скільки наукової, творчої, доброї енергії вмiщалося в її світлій голові і серці.

Наталя Федорівна мала близько ста вагомих наукових праць. Об'єктом її дослідження був науковий стиль, зокрема стилістичні аспекти комунікації, метатекстові оператори в науковому викладі, науково-технічні тексти тощо.

Керівник. Наталя Федорівна була в мене керівником у двох іпостасях: керівник – завідувач кафедри і науковий керівник.

Талановита людина – талановита в усьому. Такого керівника, як Наталя Федорівна, я ще не зустрічала. Завжди розважлива, стримана, ввічлива, делікатна. Вона так тонко й душевно вміла керувати. Ні, навіть не керувати, – направляти людей, вести за собою, захоплювати своїми ідеями, які впевнено і щедро роздавала нам, підлеглим. Сама щось придумує, а похвалить нас.

Кафедра наша жіноча була навдивовижу дружна. Наталя Федорівна була строга і дисциплінована сама, але до нас ставилася дуже демократично, вміла так організувати роботу, що ніхто, як зазвичай буває, не поспішав додому. Вона ніколи не наказувала і не змушувала нікого щось виконувати. Пам'ятаю, я була дуже здивована, коли Наталя Федорівна звернулася до лаборантки: «Чи не хочете ви піти до бібліотеки і взяти свіжу пресу?!». І хоч це був обов'язок лаборантки, але не було ні наказу, ні примусу.

Як же нам її не вистачало, коли вона поїхала до Києва в докторантуру. Ті три роки були надзвичайно довгими. І хоч були інші, чудові керівники, але ми чекали на Наталю Федорівну.

Як науковий керівник Наталя Федорівна була теж дивовижною. Уміла підтримати, вселити надію і впевненість. Бувало, напишу щось і йду до неї на зустріч якоюсь розгубленою, не знаю, як закінчити ту чи іншу фразу, заплуталася у власних дослідженнях. Ніяковіючи, подаю свої записи Наталі Федорівні. А вона перечитала і так захоплено каже: «Якби хтось на Заході щось подібне придумав, то він підніс би свої ідеї до небес, а ви так применшуєте власні досягнення.» Щось у моєму тексті переставить місцями, десь замінить слово, і вже мій текст виграє новими барвами. Видається таким логічним і навіть ціннішим.

Окрилена силою віри йду додому. І десь беруться нові ідеї, думки. Якийсь неймовірний поштовх. І так щоразу. Вона була тим цілющим джерелом, з якого можна було черпати знання, новітні ідеї. Її монографія «Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект)» з дарчим написом «Програму успіх» дійсно стала для мене (та й не тільки), цілющим джерелом науки, думки, ідей.

Людина. Наталя Федорівна – людина абсолютно гармонійна. Завжди врівноважена, стримана, поміркована, усміхнена, щира, чесна, відповідальна, розумна і самодостатня. Завжди була готова допомогти людям, які потребують цього. А з іншого боку була сильною і мужньою.

Молода, симпатична, енергійна жінка, незмінна усмішка на вустах, очі випромінюють творчу енергію.

Пам'ятаю, як ми ходили до неї додому на вареники. Одного разу без будь-якої причини Наталя Федорівна запросила весь колектив до себе додому. Доки готували вареники, жартували, веселилися, як малі діти. А коли сіли за стіл – співали. І тут відкрився для мене ще один талант Наталі Федорівни. Вона взяла гітару і заспівала. Мимоволі інші замовкли і слухали лише її. Голос чарівний, глибокий, неповторний. Співала вона витончено, лірично, у співі передавала глибину своєї душі.

Ми ніколи з нею не дружили в такому справжньому значенні цього слова, тобто ніколи не були надто близькі. Але останній рік її життя нас зблизив. Ми багато говорили не лише про мою дисертацію чи про різні мовні або педагогічні питання, але і про життя, про людей загалом, про природу і тварин, про сонце, про солов'їні співи, які вона чула зі своєї квартири. У такі

миті вона була ніжною, замріяною. І тут для мене відкрилися ще й інші її риси – чуйність, доброта, м'якість, якась дитяча безпосередність і довірливість. Наталя Федорівна так любила тварин! У неї в квартирі жили коти і собака, для кожного із них – свій куточок. Їм вона віддавала свою нерозтрачену любов, сама харчувалася як доведеться (були й часи нестатків), а для улюбленців найдобріше м'ясо та інші найкращі харчі. Вона розповідала, як одного холодного зимового вечора підбрала біля смітника нещасне, напівживе кошеня. Це було напередодні захисту її докторської дисертації. І вона вирішила, що це кошеня – такий собі талісман, якщо виживе, то і з захистом буде все гаразд. Кошеня вижило, захист був не просто успішним – блискучим.

Перед моїм попереднім захистом, це було 18 березня, я дуже хвилювалася. А Наталя Федорівна каже: «Подивіться навколо, весна, пробуджується природа, скоро стане дуже гарно, все зацвіте, забує. Треба радіти.» І моє хвилювання кудись поділося, спокійно розмовляли про щось. Коли дійшли до академії, то я вже була спокійною та впевненою.

Коли ми, її аспіранти, дізналися про її хворобу, стали плакати, а вона каже: «Не плачте зараз, потім поплачете». Наталя Федорівна була мужньою в життєвих труднощах, мужньою у своїх наукових розвідках і прагненнях, дуже мужньою у своїй хворобі. Її мужність мене дивувала, не ми її, а вона нас заспокоювала. Знаючи про свою невиліковну хворобу, ніколи не здавалася, не впадала у відчай, навпаки, як завжди усміхнена, виважена, доброзичлива і навіть велична. От тільки посмішка стала якась зажурливо-мрійлива, а ще іноді була незвично втомлена, заглиблена у власні думки. Сприймала хворобу стримано і спокійно. І хоч була тяжко хвора, але дбала про людей, зокрема про мене. Хоч до мого захисту ще було кілька місяців, але вона написала схвальний відгук на мою роботу, належно оформила. І не дожила до мого захисту рівно сорок днів. Кажуть, що померла людина сорок днів перебуває серед живих. Отже, вона ще мене благословила і відійшла у вічність...

В останні місяці свого життя дуже переймалася тим, що багато чого не встигає зробити. І в цьому занепокоєнні будувала плани.

Три іпостасі великого науковця, мудрого керівника і щирої людини сплелися в єдине ціле, в одну душу, в один розум.

Я дякую Богові за велике щастя бути знайомою із цією дивовижною, світлою, рідкісною жінкою. Дякую Богові, що дарував мені змогу бути причетною до наукової школи Наталії Непийводи, бути причетною до співпраці із нею і деякою мірою продовжувати нескінченний плин наукового пізнання. В мені існує відчуття її незримой присутності. У моєму світі присутні частки її інтелекту, її душі. Вклоняюся доземно цій великій світлій Людині. Світла пам'ять цій неповторній, яскравій, величній зірці – Непийводи Наталії Федорівні.

Ганна Ракшанова

Наукове життя

І ВСЕУКРАЇНЬСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ: НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У БАГАТОМОВНОМУ СВІТІ»

25–26 жовтня 2018 року Черкаський державний технологічний університет зібрав знаних науковців та молодих дослідників довкола обговорення актуальних питань сучасного мовознавства, теорії та методики навчання мов, а також педагогіки на I Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Професійна комунікація: національна ідентичність у багатомовному світі».

Ініціатором та організатором заходу була кафедра української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, яка в цьому році відзначила своє 30-річчя.

Загалом у програмі взяли участь 69 науковців з України та з-за кордону.

На відкритті конференції проректор з науково-дослідної роботи та міжнародних зв'язків ЧДТУ д. т. н. *Е. Фауре* наголосив на актуальності наукового заходу з огляду на численні мовні та історичні процеси.

До вітального слова долучився директор Департаменту освіти та гуманітарної політики Черкаської міської ради *С. Воронов*, зазначивши, що мова сьогодні є ідентифікатором нашої нації та державності.

Модератор заходу д.ф.н. *О. Пчелінцева* у вступному слові висловила сподівання на інтелектуальні дискусії та гостре наукове спілкування.

Зі словами привітань також виступили директор Департаменту економіки та розвитку Черкаської міської ради *І. Удод*, письменниця *Т. Брукс*. Окрім найщиріших привітань, кафедра отримала особливі подарунки: від громадської організації «Союз українок» – книгу *Н. Кобринської* «Йшла не тільки з духом часу, але й перед ним», видану до 160-річчя від дня народження авторки та до 90-річчя від часу заснування Союзу Українок Америки; від керівника проекту «Словникова спадщина України» *Л. Богуславської* та консультанта цього проекту *Р. Воронезького* (Ротарі клуб «Київ-Сіті») – репринтні видання унікальних словників «Українсько-російський словник» *А. Ніковського*, «Словник української мови» *Б. Грінченка* за ред. *С. Єфремова* та *А. Ніковського*, «Словник ділової мови» *М. Дорошенка*, *М. Станіславського*, *В. Страшкевича*.

Після офіційного відкриття учасники конференції розпочали роботу першого пленарного засідання, на якому професор, академік УНГА, *М. Гінзбург*, відомий фахівець у галузі науково-технічної термінології (Інститут транспорту газу, м. Харків), у своїй доповіді «Особливості української мови щодо подавання процесових понять, важливі для фахових текстів» розповів про граматичний та функціональний потенціал української

© Береза Л., 2019

мови у сфері вираження понять категорії «процес», що має неабияке значення для сучасного українського термінотворення. *О. Кочерга* – відомий фізик, перекладач і термінолог (Інститут теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України) – під час доповіді «*Термінні проблеми загальної мови: довгий шлях долання стереотипів*» проаналізувала низку українських покручів та термінів, часто вживаних у хибному значенні, а також поділилась своїми міркуваннями щодо проекту нового українського правопису.

Під час другого пленарного засідання *Л. Симоненко*, професор, провідний науковий співробітник Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (м. Київ), виступила з доповіддю на тему «*Українське термінознавство кінця ХХ – початку ХХІ століття*». Науковець детально зупинилася на термінологічних здобутках нашої мови на зламі століть. *О. Данилевська* (к. філол. наук, старший науковий співробітник Інституту української мови НАН України, м. Київ) у доповіді «*Оцінні характеристики взаємодії української та російської мов у сучасній школі*» спробувала поглянути на використання української мови крізь призму соціології, а *О. Пчелінцева* (д. філол. наук, завідувач кафедри української мови та загального мовознавства ЧДТУ) у доповіді «*Український віддієслівний іменник: спільнослов'янське чи унікальне?*» розповіла про унікальну граматичну особливість української мови, що створює потужні можливості у сфері термінотворення.

Об'єктом наукових дискусій на секційних засіданнях стали актуальні питання лінгвістики: взаємодія мов у мультилінгвальному просторі, роль мовного середовища у формуванні особистості, мовна ситуація у різних сферах суспільного життя України. Науковці обговорювали проект нового українського правопису, нагальні проблеми розвитку української науково-технічної термінології та лексикографії, новітні тенденції та технології викладання й вивчення мов, актуальні проблеми навчання української мови в закладах загальної середньої освіти. Доповіді, виголошені на конференції, спричинили гострі дискусії, у процесі яких учасники конференції обмінювалися думками, отримували корисні рекомендації щодо подальших досліджень.

Варто додати, що наукова конференція була доповнена цікавою культурною програмою: незабутні емоції учасникам та гостям конференції подарували студенти-іноземці Черкаського державного технологічного університету, які влаштували яскравий показ своїх автентичних національних костюмів, а в перерві між секційними засіданнями організатори конференції запропонували учасникам та гостям переглянути виставу від театру-студії PROtest «The Zoo story» за п'єсою американського драматурга Е. Олбі, у якій знайшли відображення питання комунікації, самоідентифікації та суспільних цінностей.

Наступного дня наукові дискусії продовжилися на виїзному пленарному засіданні учасників конференції у Чигирині. У гетьманській столиці наукова конференція набула країнознавчого характеру, а на завершення програми відбулося неформальне спілкування науковців за святковою вечерею, під час якої гості висловили переконання, що проведення науково-практичних конференцій з міжнародною участю на базі Черкаського державного технологічного університету стане цікавою практикою та доброю традицією, адже таке наукове зібрання дає можливість долучитися до спільних

досліджень, обміну науковим і дидактичним досвідом різних науковим школам і науково-педагогічним колективам, а також зміцнить зв'язки науковців України та зарубіжжя.

За результатами конференції прийнято таке **рішення**:

I. Порушити питання щодо створення регулярних курсів відповідно до рівнів мовних знань осіб, які не володіють українською мовою, зокрема для переселенців зі східних регіонів України.

II. Спрямувати увагу науковців на нагальні питання мовної кодифікації з залученням фахівців різних галузей знань у синхронно-діахронному аспектах, зважаючи на практичні потреби спілкування і зміцнення національної єдності з урахуванням лінгвістичних надбань, настроїв суспільства, мовної практики пересічних громадян, частотності використання лексичних одиниць, словоформ тощо.

III. Згуртувати зусилля української мовної спільноти довкола питань унормування науково-технічної термінології з урахуванням як порад представників технічних наук, так і наукової спадщини.

IV. Активізувати науковців з метою створення асоціації викладачів української мови як іноземної.

Зауважимо, що організація події відбулася за фінансової підтримки Департаменту освіти та гуманітарної політики Черкаської міської ради, а також А. Мкртчяна, О. Радуцького, громадської організації «Союз українок» та первинної профспілкової організації Черкаського державного технологічного університету. Висловлюємо щирі подяки нашим меценатам та партнерам за небайдужість до розвитку рідної мови та сподіваємося на плідну співпрацю!

Людмила Береза